

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Antonio GRAMSCİ

Modern PRENS

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ANTONIO GRAMSCI

BİREY VE TOPLUM YAYINLARI

Siyaset Teorisi : 1

Birinci Baskı : Şubat 1984

MODERN PRENS

Çeviri
PARS ESİN

BİREY VE TOPLUM YAYINCILIK

Onur Sokak No: 18/2
Maltepe/ANKARA
Tel : 30 40 81

Kapak : Davut Ejder
Dizgi : Halil Uysal
Baskı : Zeki Kocabaş
Basıldığı Yer : Sevinç Matbaası

BİREY VE TOPLUM YAYINCILIK

EDİTÖRÜN ÖNSÖZÜ

Yüzyılımızın önde gelen Marksist teorisyenlerinden olan A. Gramsci, olumsuz koşullar altında geçirdiği kısa yaşamı boyunca, Marksizmin genel sorunlarının ve özellikle de *üstyapı* kavramının —tüm epistemolojik kategorileriyle birlikte— teorileştirilmesine çalışmıştır. İlk çalışmalarında çoğunlukla gündelik politika yorumları ve tartışmalarını konu alan Gramsci, *olgun* dönemi diyebileceğimiz ve yaklaşık oniki yıl süren hapis hane koşullarında ise, kendisini üstyapılar teorisyeni sıfatını kazandıran yapıtlarını kaleme almıştır. «Kaleme almıştır» denilmesi gerekir; çünkü yazdıklarını ilerde yayımlayabilme amacı ile sadece kendisine göre yazmış, ancak yaşamının hapis hane kısırlığında tamamlanmış olması ona bu imkânı tanımamıştır.

Genelde teorik yükünden dolayı okunması oldukça zor olan ve bugün bile bazı kavramlarının hâlâ tartışıldığı Gramsci'nin bu çok önemli yapıtı, Türkçe'ye çevrilen *teorik* metinlerinin bizce ilk ciddiye alınabiliridir (*). Bu-

(*) Bu arada «ilk ciddi metin» derken, bunu Gramsci'nin teorik metinleri için kullandığını belirteyim. Gramsci'nin, Belge Yayınları'nca çıkarılan «Çocuklarıma Mektupları» ile Gerçek Yayınevinden çıkarılan «Hapis hane Mektupları» adlı kitapları bu eleştirinin dışında tutulmalıdır.

nu ileri sürüyoruz, zira, daha önceleri çeşitli yayınevlerinden çıkan ve hemen hepsi ikincil - üçüncül çevirilerinden Türkçe'ye kaygısızca, hiçbir sorumluluk taşımadan aktarılan bu kitapların büyük sakıncalar yarattığı aşikârdır.

Bu arada hemen belirtelim, Gramsci metinlerine yeni başlayanlar için geçen yıl *Savaş Yayınları*'ndan çıkan ve Gramscigil düşünceyi kapsamlı bir biçimde ele alan H. Portelli'nin *Gramsci ve Tarihsel Blok* ile N. Bobbio - J. Texier'nin *Gramsci ve Sivil Toplum* adlı kitaplarının Gramsci'nin kendi metinlerinin anlaşılabilmesi için mutlaka okunması gerektiğini de belirtelim.

A. Gramsci'nin Machiavelli üzerine siyasal notlarını kaleme aldığı ve *Prens*'in modern toplumdaki bağlamı anlamında yapı-üstü yapı, yönetenler-yönetilenler, hegemonyo-diktatora, sivil toplum-politik toplum ve parti kavramlarını işlediği bu metinler, Gramsci'nin *Note sul Machiavelli Sulla politica e sullo Stato moderno* (Editörleri Riuniti, 1971, pp. 17-127) adlı İtalyanca aslından Doç. Dr. Pars Esin tarafından çevrilip, ayrıca İngilizce'deki ünlü derlemesinden (Q. Hoare - G.N. Smith, *Selections from Prison notebooks of A Gramsci*, Lawrence and Wishart, 1971) karşılaştırılmıştır. İngilizce derlemedeki tüm dipnotlar da gerekli görülerek alınmıştır. Ayrıca okura kolaylık amacı ile çevirmen ve editör tarafından da yeri geldikçe belirtilerek dipnot konulmuştur. Köşeli paranteze alınanlar ise Gramsci'nin olmayıp, gerek İngilizce'deki derlemenin, gerekse çevirmenindir.

Son olarak bu zor metnin redaksiyonu sırasında gördüğüm yardımlarından ötürü Levent Köker'e teşekkür ederim.

ERHAN GÖKSEL

VI

İÇİNDEKİLER

Önsöz	V
Machiavelli'deki Siyaset Üzerine Özlü Notlar	1
Siyaset-Bilimi	13
Özerk Bir Bilim Olarak Siyaset	19
Siyasetin Öğeleri	31
Siyasal Parti	36
Sanayiciler ve Tarımcılar	48
Ekonomizmin Bazı Teorik ve Pratik Görünümleri	52
Öngörü ve Perspektif	69
Durumların Çözümlemesi Güç İlişkileri	75
Organik Bunalım Dönemlerinde Siyasal Partilerin Yapılarının Bazı Görünümleri Üzerine Düşünceler	90
Sezarizm	102

Siyasal Mücadele ve Askeri Savaş	109
Pasif Devrim Kavramı	122
Bürokrasi Üzerine	134
Sabit Oranlar Teoremi	140
Sosyoloji ve Siyaset Bilimi	143
Temsili Rejimlerde Sayı ve Nitelik	146
Kollektif İnsan ya da Toplumsal Konformizm Sorunu	151
Devletin Ekonomik Açıdan Korporatif Evresi ...	154
Hegemonya (Sivil Toplum) ve Kuvvetler Ayrımı	158
Hukuk Anlayışı	161
Siyaset ve Anayasa Hukuku	163

MODERN PRENS

MACHİAVELLİ'DEKİ SİYASET ÜZERİNE ÖZLÜ NOTLAR

Prens'in temel niteliği, sistematik bir çalışma değil de siyasal ideoloji ile siyaset biliminin, «mitos»un dramatik biçiminde kaynaştıkları, «yaşayan» bir kitap olmasıdır. Siyaset bilimi Machiavelli'ye kadar ütopya ve skolastik risale gibi biçimlerde ortaya konurken, Machiavelli kendi kavrayışına, hayal gücüne yer veren sainsal bir biçim sağlamıştır ki bu yolla, teorik ve ussal öge, «kollektif irade»nin simgesini plastik olarak ve «insan biçiminde» betimleyen, bir önderde kişileşmektedir¹. Belli bir siyasal ereğe yönelik belirli bir kollektif

(1) Önderin İtalyanca asıl metinde karşılığı *condottiere*'dir. Sergüzeştçi bölükler, başlarında *condottiere*'ler bulunan paralı ordulardır. Bunlar XIV ve XV. yüzyıl boyunca İtalya'da dolaşp, kendilerini kiralayan kentlerde çoğu kez iktidara el koymuşlar ve hanedanlar oluşturmuşlardır. *Condottiere* sözcüğü kökeninde kira sözleşmesi (*condotta*)'ni paralı ordular adına imzalayan kimse anlamındadır.

iradenin oluşum süreci, bir eylem yönteminin ilke ve ölçütlerinin kılı kırk yaran bir biçimde araştırılması ve sınıflandırılması yoluyla değil de, somut bir kişinin nitelikleri, ayırıcı özellikleri, görevleri, zorunlulukları olarak sergilenmektedir; bu tutum da, siyasal tutkulara kendi kendini inandırmak ve daha somut bir biçim vermek isteyen kimsenin sanatsal gücünü harekete geçirir².

Machiavelli'nin *Prens*'i, Sorel'in «mitos»unun³ tarihsel bir örneklendirilmesi, yani ne soğuk bir ütopya ola-

- (2) *Prens*'ten önce benzer kişileştirme örnekleri olup olmadığını görmek için Machiavelli'den önce yaşamış siyaset yazarlarına bakmak gerekecektir. *Prens*'in sonu da kitabın «mitos»a ilişkin bu karakterine uygundur; Machiavelli, ideal önderi betimledikten sonra, üstün sanatsal etkinliği olan bir pasajla tarihsel olarak onu ete kemiğe büründürecek gerçek önderin himayesini davet etmektedir. [Machiavelli'ye göre bu gerçek önder, *Prens*'i kendisine sunduğu Lorenzo de Medici'dir]. Bu heyecanlı davet bütün kitabı yansıtır ve işte bu yansımadır ki kitabı dramatik karakterini verir. L. Russo *Prolegomeni [a Machiavelli]* (*Machiavelli'ye başlangıç*) adlı yazısında Machiavelli'yi siyasetin sanatçısı olarak adlandırır ve hatta, tam yukarıda belirtilen anlamıyla olmasa da, «mitos» sözcüğünü bir kez kullanır. (*Yazarın dipnotu*).
- (3) Georges Sorel (1847-1922) devrimci sendikalizmin önde gelen kuramcısı ve ünlü *Şiddet Üzerine Düşünceler* (1906) adlı kitabın yazarıdır. Özellikle Bergson ve Marx'ın etkisinde kalan Sorel Fransa'da ve İtalya'da —bu arada Mussolini üzerinde— çok etkili olmuştur. Yapıtları birbirine son derece uzak öğelerin bir bileşimidir ve bu öğeler ömrü boyunca geçirdiği evreleri, yani anti-Jakoben ahlâkı, sosyalist, devrimci sendikalist, burjuvazi karşıtı otoriter bir ahlâkı yeniden doğuşu (neredeyse monarşici bir biçimde) savunan aşırı sağcı vaiz, Bolşevik Devrimi sempatisini evrelerini yansıtmaktadır. *Şiddet Üzerine Düşünceler*'de Sorel bir «mitos» olarak genel grev düşüncesini geliştirir.

rak ortaya çıkan bir siyasal ideoloji ne de teorik akıl yürütme olarak değil de, dağılmış ve öğeleri birbirleriyle ilintisini kaybetmiş bir halkın harekete getirilmesini ve kollektif iradesinin örgütlenmesini etkileyen somut bir fantezinin yaratılması olarak ele alınabilir. *Prens*'in ütöpik niteliği, Prens'in oluşan durum bakımından tarihsel gerçeklik içinde varolmadığına ve İtalyan halkının karşısına nesnel dolaysızlık nitelikleriyle çıkmadığına, ama saf öğretisel soyutlama, ideal başkan, önder simgesi olmasına ilişkindir. Ama gene de kitapçığın bütününde içerilen duygusal ve «mitos»a ilişkin öğeler, bü-

Genel grev, «sosyalizmin bütünüyle kapsandığı *mitos* yani modern topluma karşı sosyalizmin girdiği savaşın değişik belirtilerine denk düşen tüm duyguları içgüdüsel bir biçimde gündeme getirme yeteneğine sahip bir simgesel bütündür». Mitoslar «bir halkın, bir partinin ya da bir sınıfın en güçlü eğilimlerini içlerinde barındırırlar». Sorel bu anlamıyla mitos ütopyaların karşısına koymaktadır; gerçekten ütopyalar, «halka aldatici bir gelecek serabı sunarlar». Genel grev fikri, «her mümkün toplumsal siyasetin teorik sonuçlarını yok eder; [genel grev] yanlıları en popüler reformları bile sanki bir orta sınıf niteliğine sahipmiş gibi görürler; kendileriyle ilgili olduğu kadarıyla, hiç bir şey sınıf savaşının temel karşıtlığını zayıflatamaz». Genel grev, demek oluyor ki, her bireysel şiddet patlamasını sınıf savaşına ilişkin bir edim olarak kabul ettiğinden, karşıt sınıflar arasındaki «bölünmüşlüğü» vurgular. Sorel için «bölünmüşlük» sınıf bilinciyle, kendisi için sınıf *olusuyula* eş anlamıdır; gerçekten «yönetici sınıflar artık *yönetme* cesaretini gösteremiyorlarsa, kendi ayrıcalıklı durumlarından utanıyorlarsa, düşmanlarına ödünler vermekte pek istektilerse ve toplumdaki bütün bölünmüşlüklerden *duydıkları* dehşeti açıkça ileri sürüyorlarsa, sosyalizmin tarihsel rolünü onsuz yerine getiremeyeceği, bu bölünmüşlük fikrini proletaryanın düşüncesinde sürdürmek çok daha zorlaşır». *Reflections on Violence*, Collier Books, 1950, ss. 124-26, 133-35, 186.

yük etki yaratan, dramatik bir hareketle özetlenir ve sonuçta, «gerçekten var olan» bir prensin yardımı çağrılmasıyla, yaşamsallık kazanır. Machiavelli bütün kitapçığı boyunca yeni Devletler kurulmasında halka önderlik edecek Prens nasıl olması gerektiği üzerinde durur ve konuyu ele alışı, mantığın gücüyle, bilimsel tarafsızlıkla sürdürülür. Sonuçta bizzat Machiavelli, «genel-geçer» olarak ele alınmış bir halk olarak değil de, gene kendisinin daha önceki aşamalarda inceledikleriyle ikna etmiş olduğu, bilimini oluşturduğu ve bizzat kendisinin ifadesi olduğunu, özdeşliğini hissettiği halk olur; Machiavelli aynı halkla bütünleşmiş olur: konunun işlenmesindeki bütün «mantıksal» ele alışı, sanki, halkın kendi bilincinde meydana getirdiği ve bunun sonucunda duygusal ve dolaysız bir çağrıyı içeren, aynı halkın kendi kendisi hakkında akıl yürütmesi, içsel bir düşünce eyleminin gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir. Tutku, bizzat kendisi hakkında düşünmekte, yeni kazandığı niteliğiyle «duygusal yakınlık», ateş, eyleme aşırı tutkunluk olmaktadır. *Prens*'in son bölümü, işte bu nedenle, eğretimsi, dıştan «yamanmış», belâgatli bir bölüm değildir; tersine, yapının zorunlu bir ögesi, hatta ışıltıyla bütün yapıyı aydınlatan ve aynı yapıtı «siyasal bir manifesto» kılan bir ögesi olarak açıklanmak gerekir.

Sorel'in ideoloji-mitos kavrayışından hareketle siyasal parti anlayışına nasıl varamadığı, tersine meslekî sendika kavrayışında nasıl takılıp kaldığı incelenebilir. Sorel'de «mitos»un asıl ifadesinin, kolektif bir iradenin örgütlenişi olan sendikada bulunmadığı, tersine, sendikanın ve zaten işleyen kolektif bir iradenin pratik eyleminde bulunduğu doğrudur. Bu pratik eylemin asıl gerçekleşmesi, genel grev, yani deyim yerindeyse başlangıca ilişkin ve olumsuz niteliği olan (olumlu nitelik yal-

nızca bir araya gelen iradelerin vardıkları anlaşma tarafından belirlenir) «edilgen bir etkinlik»; «etkin ve yapıcı» evresini öngörmeyen bir etkinlik olmalıdır. Demek ki Sorel'de, «önceden belirlenen her düzenlilik ütöpik ve gerici» olduğundan, mitos ve mitosun eleştirisi anlamında, iki zorunluluk arasında bir çatışma söz konusuydu. Çözüm usdışının, (Bergson'un «yaşamsal atılım»ı anlamında)⁴ «kendiceliğin» ya da «kendiliğindenliğin» aracılığına bırakılmıştı.⁵

- (4) Henri Bergson'un anahtar kavramı «yaşamsal atılım» için *Yaratıcı Gelişme* adlı kitabının I. bölümünün son kısmına bakılabilir. «Dış koşulların etkisiyle mekanizmanın derece derece ortaya koyduğu» «mekanikçi» teorilerle «belirli bir ereğe yönelik, önceden tasarlanmış bir plâna göre parçaların bir araya getirildiğini» ileri süren «erekçi» teorilerin aksine, Bergson «özgün bir yaşam atılımı»nın söz konusu olduğunu ileri sürmektedir. Yaşamsa «hareketsiz maddeyi etkileme eğilimi» olarak tanımlanmaktadır. Bu teorisinin sonuçlarıysa son derece iradeci niteliktedir: «Yaşamın gelişmesinin önünde ... geleceğin kapıları açık durmaktadır. Bir başlangıç hareketinden dolayıdır ki her zaman için süren bir yaratış söz konusudur». Rastgelelik de vurgulanmaktadır: «Bu eylem [yani hareketsiz maddeyi etkileme] önceden belirlenmemiştir; demek ki yaşamın gelişirken kendi yolu boyunca önceden kestirilemeyen biçim çeşitliliğinin tohumlarını ekmesi söz konusudur». *Creative Evolution*, London, 1954.
- (5) Burada, Croce'nin kendi tarih ve anti-tarih sorununu ortaya koyuş biçimiyle [yine] Croce'nin «siyasal partiler»e nefreti ve toplumsal olayların «öngörülebilirliği» sorununu ortaya koyuş biçimi gibi (Bkz.: *Conversazioni critiche - Eleştirel Konuşmalar*, ilk seri, ss. 150-152'deki Ludovico Limen-tani'nin *La previsione dei fatti sociali - Toplumsal Olayların Önceden Tahmini*, Torino, Bocca, 1907 adlı kitabının inceleme yazısı) başka düşünüş biçimleri arasındaki örtük karşıtlık belirtilmelidir. Toplumsal olaylar öngörülebilir nitelikte değilse, bizzat öngörü kavramı sadece bir sestem

Ama «yapıcı olmayan» bir mitos söz konusu olabilir mi? Tasarımlanabileceği gibi, Sorel'in sezgileri çerçevesinde, güç kullanarak da olsa, ayrıştırma («bölme») yoluyla, yani yürürlükteki ahlâksal ve hukuksal bağları yok ederek, kolektif iradeyi, bizzat oluşmasının başlangıç ve temel evresinde ahlakoyan bir araç etki yaratır mı? Ama asıl öğeleriyle böyle oluşmuş bulunan bu kolektif irade, olumlu evre[sin]de farklı ve birbirleriyle çelişen yönleri izleyen, sonsuz sayıda tek tek iradelere dağılarak hemen sona erip yok olmayacak mıdır? Örtük bir yapma, olurlama [söz konusu] olmaksızın yıkma, değilleme olmayacağı sorunu bir yana [bu sona erip yok olma], «metafizik» değil de pratik, yani, parti programı gibisinden, siyasal anlamdadır. Bu durumda [Sorel'de], kendiliğindenliğin ardında saf bir mekanikçilik, özgürlüğün (irade-yaşamsal atılım) ardında çok önemli ölçüde bir determinizm, idealizmin ardında mutlak bir materyalizm varsayıldığı görülür.

Modern Prens, mitos-prens gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz; yalnızca bir organizma; eylemde kendini kısmen ispatlayan ve tanınıp kabul gören kolektif bir iradenin, içinde artık somutlaşmaya başladığı karmaşık toplumun bir ögesi olabilir. Bu organizma tarihsel gelişim tarafından belirlenmiş olup siyasal partinin ta kendisi olmaktadır : [siyasal parti], kolektif iradenin,

başka bir şey değildir; usdışı hakim olmadan edemez ve insanların her örgütlenmesi tarih-dışıdır ve «önyargı»dır. Elde kalan tek imkân, tarihsel oluşun ortaya koyduğu tek tek pratik sorunların dolayimsız [doğaçtan] ölçütlerle tek tek çözülmesidir. (Bkz. : *Cultura e vita morale . Kültür ve Ahlâki Yaşam'daki Croce'nin Il partito come giudizio e come pregiudizio . Yargı ve Önyargı Olarak Parti* adlı makalesi). fırsatçılık [da] tek mümkün siyasal çizgidir. (Yazarın dipnotu).

evrensel ve topyekûn olmaya eğilim gösteren, filizlerinin bir araya geldiği ilk hücredir. Çağdaş dünyada, şimşegimsi bir hızlilik özelliğine sahip bir sürecin yarattığı zorunlulukça nitelenen, sadece dolaysız ve yakın bir tarihsel-siyasal eylemdir ki, somut bir bireyde sanki bir mitos gerçekleşiyormuşçasına ete kemiğe bürünebilir. Yakın ve büyük tehlike olmadıkça, hız zorunluluk kazanmaz. Büyük tehlikeyse, tutkuları ve bağınazlığı kesinlikle kıskırtıp kızgınlaştırarak önderin «karizmatik» karakterini yok edebilecek aşındırıcı, gizli ve ince alaycılığı ve eleştirici hassayı ortadan kaldırır (ki Boulanger'in serüveninde olan da budur)⁶. Ne var ki adı geçen gibisinden dolaysız bir eylem, bizzat kendi doğası gereği, geniş soluklu ve organik nitelikli olamaz : [bu dolaysız eylem] (eski haline getirme görünümünün Machiavelli'nin *Prens*'inde olduğu gibi, Roma'nın soyundan olan ve Roma'nın düzenini ve gücünü tekrar eski haline getirecek İtalya'ya ilişkin edebi kavrayışa bağlı olan yalnızca bir belâgat unsuru olması anlamında)⁷ yeni Devletler ve

(6) General Boulanger (1837-91) 1886'da Fransız Savaş Bakanıydı. 1870-71 Fransa-Prusya savaşından sonra Almanya'dan öğ alma fikrinin kamu bilincinde bir simgesi haline gelmişti. Hükümet ise Boulanger'nin herkesçe sevilmesinden ve monarşici güçlerle pazarlıklarından ürkmüştü. Bakanlıktan azledilip Clermont-Ferrand kentinde oturmaya zorunlu tutulmuştu. Boulanger'ci bir parti kurmuştu. Bu parti yeni bir Kurucu Meclis'in oluşturulmasını, ulusun askeri anlamında yeniden doğmasını ve parlamentarizmin kötüye kullanımının düzeltilmesini talep ediyordu. Ulusal Meclis'e büyük bir oy çokluğuyla seçilen Boulanger'nin bir darbe girişiminde bulunacağı sezilmişti. Ancak yaptığı takdirde başarılı olacağı darbe girişiminde tereddüt etmiş daha sonra tutuklanacağından korkarak Fransa'dan 1889'da yurt dışına kaçmıştı.

(7) Machiavelli üniter bir İtalyan Devletinin gerekliliğine iliş-

yeni ulusal yapılar kurmaya özgü türden değil de; belki de her zaman için, eski haline getirmeye ve yeniden örgütlenmeye yönelik türdendir. [Üstelik aynı dolaysız eylem] esasında yaratıcı değil de «savunmaya yönelik» türdendir. Yani zaten var olan kolektif bir iradenin zayıfladığı, dağıldığı, kesin ve feci değil de tehlikeli ve korku verici bir çöküşe uğradığı ve onun yeniden bir merkezde toplulaştırılması ve güçlendirilmesi gerektiği varsayılmaktadır. Yoksa, somut ve ussal ereklere yöneltilecek ve kaynağında yepyeni bir biçimde oluşturulacak kolektif bir irade düşünülmemektedir. [Ayrıca adı geçen] somutluk ve ussallık, evrensel olarak bilinen gerçek tarihsel deneyimlerce sınanmamış ve eleştirici bir tutumla ele alınmamış bulunmaktadır.

Sorel'in «mitos» kavrayışının «soyut» niteliği, kendisinin, Machiavelli'nin Prensi'nin gerçekten «açık seçik bedenleştigi» kimseler olan *Jakoben*'lere karşı duyduğu iğrenmeden (ki bu iğrenme ahlâksal bir nefretin duygusal biçimine bürünmektedir) bellidir. *Modern*

kin siyasal kavrayışında Fransa ve İspanya'nın büyük mutlak monarşilerinin oluşturduğu modelden de öte Roma'nın geçmişinin anılarından esindenmiştir. Bununla birlikte şurası da vurgulanmalıdır ki Machiavelli'yi edebî-retorik gelenekle bir tutmanın hiç bir nedeni yoktur. Çünkü [edebî-retorik] öge başka öğeleri dışta bırakmadığı gibi başat değildir ve büyük bir ulusal Devletin gerekliliği bu öğeden çıkarsanmamıştır, üstelik Roma'yı anımsatma, dikkatli bir biçimde Hümanizma ve Rönesans [entellektüel] iklimine oturtulduğunda, görüldüğünden daha soyuttu. [Machiavelli'nin] *Arte della guerra (Savaş Sanatı)* adlı yapıtının VII. kitabında şöyle yazmaktadır: «Bu memleket (İtalya) şiirde, resimde ve heykelde görülmüş olduğu gibi ölü şeyleri canlandırmak için yaratılmışa benziyor»; öyleyse niçin askerî erdemini tekrar bulmasın? vb. Kesin niteliğini belirlemek için benzer başka göndermelerin toplanması gerek. (*Yazarın dipnotu*).

Prens'de, somutta nasıl oluştuğunun ve hiç olmazsa bazı görünüşleri bakımından özgün ve yepyeni bir yaratı olan, kolektif iradeyi nasıl yürürlükte tuttuğunun bir örneği olmak üzere, (bu düşüncenin tarihsel ve kavramsal olarak almak durumunda olduğu tam anlamıyla) Jakobenizme özel bir bölüm ayrılmış olması gerekir. Üstelik çağdaş anlamıyla kolektif irade ve genel olarak siyasal iradenin; tarihsel zorunluluğun işleyen bilinci, gerçek ve etkili tarihsel bir dramın kahramanı olan, iradenin tanımı yapılmak gerekir.

İlk bölümlerden birinin, sorunu «Ulus-halk'a (*) ilişkin kolektif bir iradenin harekete gelip gelişmesini sağlayacak koşulların ne zaman var olduğu söylenebilir?» biçiminde koyarak, kesin olarak «kolektif irade»ye ayrılması gerekecektir. Bundan sonraysa, veri ülkenin toplumsal yapısının tarihsel (ekonomik) bir çözümlemesi ve bu iradeyi harekete getirmek amacıyla yüzyıllar boyunca yapılan girişimlerin ve bunların ardından gelen başarısızlıkların nedenlerinin «dramatik» bir sergilenmesi [yapılmak gerekecektir]. Machiavelli'nin zamanında niye İtalya'da mutlak monarşi yoktu? [Bu soruya cevap verebilmek için] Roma İmparatorluğu'na (dil sorunu, aydınlar sorunu, vb.)⁸ kadar geri gitmek, ortaçağ Komünlerinin işlevini, katolikliğin anlamını, vb. kavra-

(*) *Ulus-Halk* ('nation-popular'), ulus karakterini kazanmış «halk» anlamında kullanılmaktadır. Bu Gramsci'gil kavramın geniş bir açıklaması; için bkz. N. Bobbio - J. Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, Savaş Yayınları, Ankara 1982. [Ed. N.].

(8) Orta Çağ boyunca Katolik Kilisesi bölge dillerinin kullanılmasına karşı ve kendi entellektüel hegemonyasının anahtar ögesi olması bakımından, «evrensel» dil Latince'nin korunup sürdürülmesi için mücadele etmiştir. Örneğin Dante *İlahi Komedi* adlı yapıtını Floransa İtalyancasıyla yazmış olduğu için kendisini savunma gereğini hissetmiştir.

mak; kısacası, bütün İtalyan tarihinin, senteze yer veren ama doğru bir taslağını yapmak gerekir.

Ulus-halk'a ilişkin kollektif bir iradeyi oluşturma girişimlerinin ardından gelen başarısızlıkların nedeni, komün burjuvazisinin çözülmesi sonucu oluşan belirli toplumsal grupların varlığında; Kilisenin merkezi ve Kutsal Roma İmparatorluğunun yatağı, vb. olan İtalya'nın uluslararası işlevini yansıtan başka grupların özel niteliğinde aranmalıdır. Bu işlev ve bu işlevden ileri gelen konum, «ekonomik-korporatif» olarak adlandırılabilir, yani, siyasal bakımdan, feodal toplum biçimlerinin en kötüsü, ilerlemeye en az elverişlisi ve pek durgun olan bir iç durumu belirler: başka uluslarda ulusal, halka ilişkin kollektif iradeyi kusursuz bir biçimde harekete geçirmiş ve örgütlemiş, çağdaş Devletleri kurmuş olan güç anlamında, *Jakoben* bir zorlama hiç varolmamış ve oluşturulmamıştır. Son olarak, bu iradenin koşulları var mıdır ya da bu koşullarla karşıt güçler arasındaki güncel ilişki hangisidir? Geleneksel olarak karşıt güçler, toprak aristokrasisi ve daha genel olarak [ele alınırsa], bütünlüğü içinde toprak sahipliği olmuştur; İtalya'nın kendine özgü niteliği, komün burjuvazisinin (yüz şehir, sessizlik şehirleri)⁹, bir sınıf olarak par-

(9) Gramsci başka bir yerde (*Passato e presente — Geçmiş ve Şimdi*, Einaudi, Torino, 1951, s. 98) «yüz şehri» şöyle tanımlar: «toprak burjuvazisinin kentlerde birikmesi ve yaygın *latifundia* (büyük çiftlik)'ların söz konusu olduğu bölgelerdeki (Puglia, Sicilya) topraksız köylülerle tarımsal işçilerin oluşturduğu büyük kitlelerin köylerde (*borgate*) birikmesi.

Öte yandan D'Annunzio bir dizi şiirine (*Elettra — Elektra*) adlı yapıtında «Sessizlik Şehirleri» başlığını koymuştur. Tek tek adları Ferrara, Pisa, Ravenna, Rimini, Assisi, Spoleto, Gubbio, Urbino, Padova, Lucca, Pistoia, Prato, Perugia, Spello, Montefalco, Narni, Todi, Orvieto, Arezo,

çalınp dağılması sonucu, çağdaş zamanlara asalaklık mirası olarak kalan, özel bir «toprak burjuvazisi»nce belirlenir. Olumlu koşullar[sa], sanayi üretimi alanında uygun bir biçimde gelişmiş ve belirli bir tarihsel-siyasal kültür düzeyine ulaşmış, kent toplumsal gruplarında aranmalıdır. Köylülükteki çifçilerin meydana getirdiği büyük kitleler siyasal yaşama aynı anda birden bire girmedikçe, hiç bir ulus-halk'a ilişkin kollektif irade mümkün değildir. Milis kuvvetlerinin yeniden oluşturulması bakımından Machiavelli'nin amacı buydu, aynıını Jakobenler Fransız Devrimi sırasında gerçekleştirmişlerdi; bu anlayışta, Machiavelli'nin vatkinden önce gelişmiş Jakobenliği ile ulusal devrim kavrayışının (az ya da çok verimli —doğurgan—) tohumunun aynı olduğu görülmelidir. 1815'den sonraki bütün tarih, geleneksel sınıfların bu türden bir kollektif iradenin oluşmasını engellemek [ve] edilgen dengeli bir uluslararası sistemde «ekonomik-korporatif» egemenliği sürdürmek için gösterdikleri çabayı sergilemektedir.

Modern Prens'in önemli bir bölümü entellektüel ve moral reform sorununa, yani din ya da dünya görüşü sorununa ayrılmış olmalıdır. Bu alanda da, gelenekte Jakobenliğin olmamasıyla ve Jakobenlik korkusuyla (bu gibi bir korkunun son felsefi ifadesi, B. Croce'nin din karşısında aldığı Malthusçu¹⁰ tavidir) karşılaşılır. Modern Prens entellektüel ve moral bir reformun ilâncısı ve örgütleyicisi olacaktır ve olmadan edemeye-

Cortona, Bergamo, Carrara, Volterra, Vicenza ve Brescia olan bu şehirlerin hepsi şanlı bir geçmişe sahiptir ama şimdilerde ikincil önemdedirler. Bunların bazıları geçmiş parlak dönemlerini yansıtan anıtsal merkez ve belediye meydanlarıyla iri birer kasaba büyüklüğündedir.

(10) Gramsci'nin Malthus'u anımsatması, kitlelere karşı duyulan korku ve nefreti belirtmek içindir.

cektir. Bu da, ulusal, halka ilişkin kollektif iradenin, çağdaş uygarlığın daha üstün ve topyekûn bir biçimde gerçekleşmesine [yolları açan], sonradan oluşacak gelişmesine zemin sağlamak anlamına gelir.

Bu iki temel nokta, [yani], Modern Prens'in aynı zamanda etkin ve etkili örgütleyicisi ve ifadesi olduğu, ulus-halk'a ilişkin kollektif bir iradenin oluşması ile entellektüel ve moral reform, [yapılacak] işin yapısını meydana getirmelidir. Programın somut noktaları ilk bölüme emdirilmiş olmalıdır, yani [bu noktalar] akıl yürütmenin soğuk ve bilgiççe bir sergilenmesi olmaksızın çok, söylemin içinden «dramatik bir biçimde» ortaya çıkmış olmalıdır.

Daha önceden ekonomik bir reform, toplumsal konumda ve ekonomik dünyada bir değişim olmaksızın, kültürel bir reform, yani toplumun bastırılmış katmanlarının kültürel durumlarının iyileştirilmesi mümkün olabilir mi? Demek ki entellektüel ve moral bir reform ekonomik bir reform programına ilişkilendirilmeden olmaz; hatta ekonomik reform programı kesinlikle her entellektüel ve moral reformun kendisini gösterdiği somut bir kalıptır. Modern Prens gelişme süreci içinde entellektüel ve moral bağlar sistemini alt-üst eder; çünkü bizzat gelişmesi, kesinlikle her eylem, bağıntı noktası olarak Modern Prens'in kendisini aldığı ve onun gücünü arttırmaya hizmet ettiği ya da [onun gücüne] karşı çıktığı içindir ki, eylemlerin yararlı ya da zararlı yahut erdemli ya da kötü sayılması anlamına gelir. Bilinçlerde Prens, tanrıların ya da koşulsuz buyruğun (kategorik emperatif) yerini alır, çağdaş bir laikliğin ve yaşam ile alışkanlıklara ilişkin bağların hepsinin tam [anlamıyla] laikleşmesinin temeli olur. [1933 - 34 : 1. yazın 1931 - 32].

SIYASET BİLİMİ

Siyaset ve tarih biliminde praxis felsefesinin gündeme getirdiği temel yenilik, sabit, değişmez (doğaldır ki bu kavram, dinsel düşünce ve aşkınlıktan türemiştir) ve soyut bir «insan doğası» olmadığı; tersine insan doğasının, tarihsel olarak belirlenmiş, yani, belirli sınırlar içinde, filoloji ve eleştirinin yöntemleriyle oluşturulabilecek, toplumsal ilişkilerin bütünü olduğunun kanıtıdır. Bu nedenle siyaset bilimi, somut içeriği (ve mantıksal formüleleştirilmesi) bakımından, gelişmekte olan bir organizma olarak kavranmalıdır. Bununla beraber belirtmek gerekir ki, Machiavelli tarafından siyaset sorununun ortaya konuluşu (yani yazılarında, siyasetin ahlâk ve dininkilerinden farklı ilke ve yasalarıyla özerk bir etkinlik olduğunu ileri sürmesi ve bu savının, örtük bir biçimde ahlâk ve din kavrayışını değiştirmesi, yani [insanların] tüm dünya görüşünde değişiklik yaptığı için, geniş ölçekli felsefi bir sonuç yaratması), bugün hâlâ tartışılmakta ve reddedilmektedir [ve dola-

yısıyla] «ortak-duyu» (*) haline gelmeyi başaramamıştır. Bu ne anlama gelir? Acaba yalnızca çekirdek halinde öğeleri Machiavelli'nin düşüncesinde bulunan, entellektüel ve moral devrimin gerçekleşmediği, açık-seçik olan ve herkesçe bilinen ulusal kültüre özgü bir biçime bürünmediği anlamına mı gelir? Yoksa yalnızca günlük bir siyasal anlamı mı vardır bunun; yönetenler ve yönetilenlerin [farklı] iki kültürü olduğunu, yönetenlerle yönetilenler arasında bir kopma olduğunu mu göstermeye yaramaktadır? [Ve bu anlamda yöneticileri simgelemesi açısından]. Kilisenin sıradan insanlara karşı, bir yandan onlardan kopmaması zorunluluğunca ve öte yandan da, onları Machiavelli'nin ete kemiğe bürünmüş bir şeytandan başka bir şey olmadığı inancında tutması gereğince dayatılan, kendine özgü bir davranışı mı söz konusudur?

Böylelikle Machiavelli'nin kendi zamanındaki anlamına ve, özellikle *Prens* başta olmak üzere, kitaplarını yazarken önüne koyduğu amaçlarına ilişkin sorun ortaya çıkmaktadır. Kendi yaşadığı dönemde Machiavelli'nin öğretisi, sadece «kitabî» olan bir şey, çevresinden soyutlanmış düşünürlerin bir [bilgi] tekeli, gizli üyeler arasında dolaşan mahrem bir kitap [niteliğinde] değildi. Machiavelli'nin uslûbu, Orta Çağ ve Humanizma dönemlerinde rastlanılan, sistematik [bilimsel] eser kaleme alanlarındaki gibi değildi; tam tersine, uslûbu, eylem adamının, [kişileri] eyleme zorlayan bir kimsenin uslû-

(*) *Ortak-duyu* (*common-sense*) kavramı, burada, Türkçe'deki gündelik kullanımı olan «sağduyu» anlamında, yani «özne-bireyin metafizik düzeyde ulaştığı» bir kavram olmayıp, toplumsal hegemonyanın sivil toplumda, ideolojik düzey aracılığı ile tüm bireylerde oluşturduğu *ortak* bir kavrayıştır. [Ed. N.].

budur, parti «manifesto»su uslûbu. Foscolo tarafından ileri sürülen «ahlâkçı» yorum belli ki yanlıştır;¹ bununla beraber, Machiavelli'nin yalnızca gerçek hakkındaki teori yürütmekle kalmadığı, bir şey *ifşa etmiş* olduğu doğrudur; ama bu açığa vurmanın yöneldiği amaç hangisiydi? Ahlâkçı ya da siyasal bir hedef miydi? Machiavelli'nin siyasal faaliyet konusundaki kurallarının «uygulandığı ama [bu gerçeğin] sözü edilmediği» söylene-gelmıştır. —Denir ki— büyük siyasetçiler kurallarını «sofucasına» uygulayabilmek için, işe kesinlikle Machiavelli'yi lânetlemekle, kendilerinin Machiavelli'nin karşısında olduklarını ilân etmekle başladılar. Kaba Machiavelli'cilik tam tersini yapmayı öğretirken, «oyunun kurallarını bilip» de akılsızca [bir tutumla] oyunu öğretenlerden biri olan Machiavelli'nin bizzat kendisi, zayıf bir Machiavelli'ci olmayacak mıdır? Bir bilim olarak Machiavelli'ciliğin, tıpkı eskrim sanatının, hem korunmak hem öldürmek için namuslular kadar haydutların da işine yaraması gibi, gericiler kadar demokratların da işine yarayaca-

(1) Ugo Foscolo (1778-1827) ünlü şiiri *Dei sepolcri* (*Gömütler*)'de şöyle yazmıştı: «Io quando il monumento vidi ove posa il corpo di quel grande / che temprando lo scettro a'regnatori / gli allor ne sfronda, ed alle genti svela / di che lagrime grondi e di che sangue» (Şiirin —yaklaşık— Türkçesi için bkz.: «Gömütler», çev.: Necdet Adabağ, Gülbende Kurray, *Yazko Çeviri*, Sayı 13, Temmuz-Ağustos 1983, ss. 13-21. «Belletirken yönetim sanatını yöneticilere / yolmuştu gereksiz yapraklarını defneden taçlarının / ne denli gözyaşı ve kana mal olduğunu / iktidarların halka gösteren / yatdığı yeri o büyük insanın). Başka bir deyişle Foscolo, Machiavelli'yi, iktidarlarını güçlendirmiş olsa bile, yöneticilerin tiranlığını açığa çıkartan bir kimse olarak görmektedir. Ne var ki Gramsci, Machiavelli'yi tiranlara nefret duyanları cesaretlendiren bir kimse düzeyine indirgeyen, Foscolo'nun bu ahlâkçı yaklaşımını yadsımaktadır.

ğı hakkındaki Croce'nin ifade çerçevesinde Foscolo'nun yargısını anlamak gerekir ki [bu yargı] soyut olarak doğrudur. Bizzat Machiavelli, yazdıklarının tarihin en büyük adamları tarafından uygulandığını ve her zaman uygulanmış olduğunu belirtmekte, bu durumda da zaten bilenler için yazı yazmışa benzetmektedir; üstelik uslûbu tarafsız bilimsel faaliyette bulunanların uslûbu olmadığı gibi siyaset bilimine ilişkin tezlerine felsefî spekülasyonlar yoluyla ulaşmış olduğu da düşünülemez. [Kaldı ki], bugün bile düşmanlık ve direnmeyle karşılandığı gözönüne alınırsa, bu özel konuda [felsefî yönlemlere başvurmaması] kendi yaşadığı zamanlarda biraz da mucizeden sayılabilirdi.

O halde Machiavelli'nin «bilinmeyi» dikkate aldığı, «bilmeyenin» siyasal eğitimini sağlamayı hedef aldığı varsayılabilir; [bu eğitim], Foscolo'nun öyle anlatmak ister gibi olduğu, tiranlara karşı nefret duyanların olumsuz olmayan siyasal eğitimi değil de, belirli hedeflere erişmek istediğinden, tiranlara özgü de olsa, belirli araçların [kullanılmasının] zorunlu olduğunu kabul etme durumundaki bir kimsenin olumlu [siyasal] eğitimiydi. Yöneticiler gelenegine doğan bir kimse, hanedana ya da mirasa ilişkin çıkarlarının egemen olduğu, aile çevresinden edindiği bütün eğitimi boyunca neredeyse otomatik olarak gerçekçi siyasetçinin niteliklerini kazanır. O halde «bilmeyen» kimdir? Zamanın devrimci sınıfı, İtalyan «halkı» ve «ulusu», bağından Castruccio'ları ve Valentino'ları değil de Savonarola'ları ve Pier Soderini'leri doğuran kent demokrasisi². Machiavelli'nin, ne iste-

(2) Castruccio Castracani (1281-1328) Lucca kentini egemenliğine almış bir *condottiere*'ydi. Machiavelli *Vita di Castruccio Castracani da Lucca* (Lucca'lı Castruccio Castracani'nin Yaşamı) adlı yapıtıyla onun övgüsünü yapmıştır.

diğini, istediğini nasıl elde edeceğini bilen bir «önder»e sahip olma ve, her ne kadar yaptıkları zamanın yaygın ideolojisine [yani] dine karşıt olabilse ya da yaptıklarının böyle olduğu düşünülebilse de, [bu önderi] coşkuyla kabul etme zorunluluğundan ötürü oluşan bu güçleri ikna et-

Cesare Borgia adıyla ünlü olan Dük Valentino (1476-1517), daha sonra VI. Alexandrus adıyla papa olan kardinal Rodrigo Borgia'nın oğluydu. Parlak bir entrikacı ve asker olan Valentino'nun Romagna bölgesinde (Rimini ve Ravenna dolaylarında) İtalyan ulusunun temelini bulabileceği bir tür istikrarlı Devleti kurduğunu görtünce Machiavelli onu *Prens*'inin kahramanı yapmış ve yetkin bir *condottiere* (önder) olarak betimlemiştir.

Girolamo Savonarola (1452-98), Kilisenin çok yakında yola getirilip yeniden düzenleneceğini ilan etmiş olan bir Dominiken rahibiydi. Özellikle VIII. Charles'in 1492'deki istilas sırasında öngörülerini doğrulanır gibi gördüğünde, Floransa'da halkın engin bir desteğine ulaştı. 1495-98 arasında Floransa'da kurulan teokratik yönetimin önderi de olmuştu. Papalıkta afaroz tehdidi ve kardinallik rütbesi önerme rüşvetiyle vaazlarını durdurmaya çalışmış ve 1497'de Savonarola'yı Kiliseden afaroz etmişti. Papaya karşı kendisini kullanan Floransa *signoria*'sı (bkz. ilerde «Siyaset ve Anayasa Hukuku» Bölümü 2. dipnot) karmaşık bir hizip mücadelesinde Savonarola'nın karşısına geçmiş ve rahip yakılarak idam edilmiştir. Savonarola reform hareketinin bir öncüsü olarak görülür.

Pier Soderini (1452-1522) Floransa'lı bir siyaset adamıydı. 1502-12 arasında kentin *gonfaloniere* (bayraktar-başkan)'siyken hukuk alanında bir reform yapmış ve Machiavelli'nin milis fikrini desteklemişti. Ne var ki Machiavelli onu küçümsüyordu ve ölümünde de şu kıyıcı hicvi yazmıştı: «La notte che morì Pier Soderini, / l'anima andò dell'inferno alla bocca; / ma pluto le gridò: anima sciocca / Che inferno! vanne al limbo coi bambini!» (Pier Soderini'nin öldüğü gece, / ruhu cehennemin ağzına gelmişti; / ama Pluto ona bağırdı: aptal ruh! / Ne cehennem! Git Araf'a çocuklarla!).

mek istediği varsayılabilir. Machiavelli'deki siyasetin bu konumu praxis felsefesi için de söz konusudur. Her ne kadar sonunda özellikle «bilmeyenlerin» meydana getireceği tarafın işine yarayacakları düşünülse de, mücadele eden iki tarafa da hizmet edebilecek, bir siyaset kuramı ve bir siyaset tekniği gerçekleştirilirken, «Machiavelli karşıtı» olma zorunluluğu tekrar gündeme gelmektedir. Gerçekten tarihin ilerici gücünün «bilmeyenler»de olduğu düşünülmekte ve bu bakımdan dolaysız bir sonuca, [yani] geleneksel ideolojiye dayanan birliğin dağıtılması sonucuna ulaşılmaktadır; [kaldı ki] bu sonuca ulaşılmadıkça yeni gücün kendi bağımsız kişiliğini kazanabilmesi mümkün değildir. Machiavelli'cilik, tıpkı praxis felsefesine ilişkin siyaset[te olduğu] gibi, tutucu yönetici grupların geleneksel siyasal tekniğini iyileştirmeye yaramış bulunuyor; bu durumsa, bugün bile hissedilen ve Cizvitler'inkinden tutun da Pasquale Villari'nin³ sofuca tutumuna kadar tüm Machiavelli karşıtlığını açıklayan, [Machiavelli'ciliğin] özdeki devrimci niteliğini [gözlerden] saklamamalı. [1933 - 34 : 1. yazım 1931 - 32].

ÖZERK BİR BİLİM OLARAK SİYASET

Machiavelli incelenirken ilk olarak ortaya konacak ve çözülecek sorun, özerk bir bilim olarak siyaset, yani sistematik (tutarlı ve mantıksal) bir dünya kavrayışında, bir praksis felsefesinde siyaset biliminin aldığı ya da alması gerektiği yer sorunudur.

Bu anlamda, Croce'nin Machiavelli ve siyaset bilimi üzerine yapılan incelemelerde sağladığı ilerleme, esas olarak (Croce'nin başka alanlardaki eleştirel faaliyetlerine benzer bir biçimde) asılsız, varolmayan ya da yanlış ifade edilmiş bir sıra problemin ortadan kaldırılmasından ibarettir. Croce kendisine, tinin momentlerinin farklılığını ve pratiğin bir momentinin evetlemesini, [yani] farklılıklar diyalektiği yoluyla tüm gerçeklikle dairesel olarak birleşmiş de olsa, pratik, özerk ve bağımsız bir tinin [olumlu] ifadesini temel olarak almış bulunmaktadır. Bir praxis felsefesinde ayrım belli ki mutlak tinin momentleri arasında olmayacak, tersine üst yapının düzeyleri arasında olacaktır ve bu durumda sorun, belirlirli [bir] üstyapısal düzey anlamında siyasal faaliyetin

(3) Pasquale Villari (1826-1917) Savonarola ve Machiavelli üzerine kitaplar yazmış bir tarihçi ve siyasetçiydi. Machiavelli'ye bakışı ahlâkî bir niteliktedir.

(ve ona denk düşen bilimin) diyalektik konumunu belirleme sorunu olacaktır. Bir ilk saptama ve yaklaşım olarak denilebilir ki, siyasal faaliyet gerçekten ilk moment ya da ilk düzeydir; üst yapının yalnızca iradi, tam açıklığa kavuşmamış ve sade [bir biçimde] dile gelişinin hâlâ dolaylımsız evrede bulunmasıdır.

Siyaseti tarihle ve dolayısıyla bütün yaşamı siyasetle bir tutmak hangi anlamda mümkündür? Bu durumda nasıl tüm üst-yapılar sistemi, siyaset farklılıkları olarak kavranabilir ve böylelikle bir praxis felsefesine farklılık kavramının sokulması nasıl haklı gösterilebilir? Farklılıklar diyalektiğinden gerçekten söz edilebilir mi ve üst yapının düzeyleri arasında daire [sel ilinti] kavramına nasıl anlam verilebilecektir? «Tarihsel blok» kavramı, yani doğa ve tin (yapı ve üst-yapı) arasındaki birlik, karşıtların ve farklıların birliği.

Farklılık ölçütü yapıya da sokulabilir mi? Yapı nasıl anlaşılacaktır: toplumsal ilişkiler sistemi içinde, «metafizik» olarak değil de tarihsel olarak anlaşılan, «teknik», «çalışma», «sınıf», vb. gibi öğelerin nasıl ayrımına varılabilecektir? Croce'nin durumu eleştireci bir biçimde ele alınırsa, kendisi, polemik amaçlarla, üst yapının «görünümleri»ne karşıt olarak yapıyı, «gizli bir tanrı», bir «noumenon» (yalnız akıl ile algılanan gerçek) olarak görmektedir. «Görünümler»se hem mecazî hem olumlu anlamdadır. Neden «tarihsel olarak» ve bir dil olgusu anlamında «görünümler»den söz edilmiştir?

Croce'nin bu genel kavrayıştan [hareketle] nasıl kendisinin hata ve hatalarının pratik kökeni [hakkındaki] tikel öğretisini geliştirdiğini belirlemek ilginç olacaktır. Croce'ye bakılırsa hata, kökenini dolaylımsız, yani bireysel ya da gruba ilişkin nitelikte bir «tutku»da bulur. Ama tarihsel bakımdan daha geniş soluklu «tutku»yu, «kate-

gori» olarak tutkuyu ne üretecektir? «Hata»nın kökenini oluşturan dolaylımsız tutku-çakar *Feuerbach Üzerine Tezler*'de *schumutzig-Jüdisch* (pis yahudice) diye adlandırılan momenttir: ama tutku-çakar olarak *schumutzig-Jüdisch* [tutum] dolaylımsız hatayı belirler, tıpkı en geniş toplumsal grubun tutkusunun felsefi «hata»yı belirlediği gibi (bu iki durum arasındaki hata-ideoloji, Croce'ce ayrıca incelenmektedir). Gene bu seriden olmak üzere «bencillik (dolaylımsız hata) - ideoloji - felsefe» [bakımından] önemli olan, farklı tutku düzeylerine bağlı «hata» ortak terimdir. Ve [bu hata] ahlâkçı ya da doktriner anlamıyla değil de, «tarihsel bakımdan çökecek ve çürümeye layık olan»ın bütünüyle «tarihsel» ve diyalektik anlamıyla; her felsefenin, «ölüm-yaşam»ın, «varolma-olmama»nın nihai olmadığı [anlamıyla] yani ileriye doğru harekette aşılacak olan diyalektik terim olarak kavranmalıdır.

«Görünen», «görünüm» terimi yalnızca bu anlama gelir, bundan başka anlama gelmez ve dogmatizme karşı doğruluğu kanıtlanmalıdır [ki bu], her sistemin tarihsel geçerliği ve zorunluluğu olmasının kabulünün yanı sıra, her ideolojik sistemin çökeceğinin teslim edilmesidir («İnsan ideolojik alanda toplumsal ilişkilerin bilincine varır»¹ demek, «görünüm»lerin zorunluluk ve geçerliğinin kabulü değil midir?) [1933 - 34 : 1. yazın 1932 - 33].

(1) Tam alıntı Marx'ın *Ekonomi Politikinin Eleştirisine Katkı* adlı kitabının önsözündendir: «Bu gibi altüst oluşların incelenmesinde, daima, iktisadi üretim koşullarının maddi altüst oluşu ile —ki, bu, bilimsel bakımdan kesin olarak saptanabilir—, hukuki, siyasal, dini, artistik ya da felsefi biçimleri, kısaca, insanların bu çatışmanın bilincine vardıkları ve onu sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekilleri ayırt etmek gerekir». (Çev.: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1979, s. 26).

Croce'nin siyaset-tutku kavrayışı partileri dışta bırakır, çünkü kalıcı ve örgütlü bir «tutku» düşünülemez: Kalıcı tutku, bir iş yapmaya yeteneksizliği belirleyecek bir biçimde, bir orgazm ve çırpınma [nöbeti] halidir. Partileri dışta bıraktığı gibi önceden hazırlanmış her eylem «plan»ını da kabul etmez. Gelgelelim partilerin varlığı söz konusudur ve eylem planları da ayrıntılarıyla hazırlanmakta, uygulanmakta ve pek dikkate değer bir biçimde gerçekleştirilmektedir: o halde Croce'nin kavrayışında bir «çarpıklık» vardır. Partilerin varolması halinde bunun çok büyük bir «teorik» önemi olmadığını söylemek de yetmez, çünkü eylem anında işleyen «parti», önceden beri varolan «parti»yle aynı şey değildir. Bunda kısmen bir doğruluk payı olabilir; gerçekten de iki «parti» arasındaki [birbirine] denk düşen noktalar o kadar çoktur ki gerçekte aynı organizmanın konu edildiği söylenebilir.

Ama [bu] kavrayış, geçerli olması için, «savaş»a da uygulanabilmeli ve böylelikle devamlı ordu, askerî akademi, subaylar heyeti olgularını açıklayabilmelidir. Bizat [sıcak] savaş da «tutku»dur, hem de en yoğun ve en ateşlisinden; siyasal yaşamın bir momentidir, belirli bir siyasetin başka biçimlerde devamından başka bir şey değildir. Bu durumda «tutku»nun siyasal ahlâka ilişkin bir görev değil de, nasıl törel [anlamında] bir ahlâksal «görev» olabileceğini açıklamak gerekir.

Kalıcı oluşlar olarak partilerle ilintili olan «siyasal plânlar» hakkında, Moltke'nin² askerî plânlar üzerine söy-

lemiş oldukları hatırlanmalıdır: [askerî planlar] bütün ayrıntılarıyla önceden inceden inceye hazırlanıp belirlenemez, harekâtın ayrıntıları bir ölçüde düşmanın hamlelerine bağımlı olduğundan, ancak ana çizgileri içeren çekirdek bir tasarım söz konusu olabilir. Kesindir ki tutku ayrıntılarda açığa çıkar, ama Moltke'nin ilkesi Croce'nin kavrayışını mazur gösterecek gibi de değildir. Gene de, plânı soğukkanlı bir bakışla ve heyecan ve tutkulara yer vermeyen bir tutumla inceden inceye hazırlayan Genel Kurmayın «tutku»sunun hangi türden olduğunu açıklamak gerekir. [1933 - 34 : 1. yazın 1931 - 32].

Croce'nin tutkuyu siyasetin bir momenti olarak kavrayışı, partiler gibi ve daha önemlisi ulusal ordular, Genel Kurmaylar gibi kalıcı siyasal oluşları açıklamak ve savunmakta zorlukla karşılaşıyorsa eğer, usallık, derinlemesine düşünüş haline gelmedikçe; yani artık tutku olmaktan çıkmadıkça, kalıcı olarak örgütlenmiş bir tutku düşünülemediğinden ötürü çözüm ancak siyasetle ekonominin bir tutulmasıyla bulunabilir. Siyaset kalıcı eylemdir ve kesinlikle ekonomiyle özdeş olduğu sürece kalıcı örgütlerin oluşmasına neden olur. Ama siyaset ekonomiden farklılaşır da ve bu nedenledir ki ekonomi ve siyasetten ayrı ayrı söz edilebilir; [gene bu nedenledir ki] ekonomik yaşamın «kalıcı ve örgütlenmiş» alanından doğarak harekete geçen ve [kişiyi] dolaylı olarak eyleme iten, ama [sonra] bireysel insan yaşamının hesaplarının, bireysel çıkarlar, vb.'dan farklı yasalara uyduğu, akkor halindeki atmosferinde duygu ve emelleri günde-

lunmaları sonucu Moltke azledilmiştir. Gerçektenyse modern tarih yazıcılığı (ve özgün Schlieffen Plânının gün ışığına çıkartılması) Schlieffen'in yanılmazlığı konusunda hakemediği söyleneceye Moltke'nin kurban edildiği olduğunu ortaya koymuştur.

(2) General Moltke (1846 - 1916), Schlieffen'in ardından 1906 - 14 arasında Alman genel kurmay başkanlığını yapmıştır. Onun ünlü «Schlieffen Plânı» üzerinde yaptığı değişiklikler, Fransa ile Almanya arasındaki savaşta 1914'te Almanların kesin zaferini engellediği düşüncesiyle eleştirilmiş ve kusurlu bu-

me getirerek, [ekonomik alanı da] aşan «siyasal tutku»dan bahsedilebilir. [1931 - 32].

Croce'den türeyen çağdaş «Machiavelli İncelemeleri»nin erdemleri yanı sıra, [bu incelemelerin] neden olduğu «abartma» ve çarpıtmaları da belirtmek gerekir. Machiavelli'yi her zaman güncelliği olan «genel anlamda siyasetçi», «siyaset biliminin alimi» olarak kabullenmek alışkanlığı gereğinden fazla oluşmuş bulunuyor.

Machiavelli'yi daha çok kendi zamanının zorunlu bir ifadesi ve kendi zamanının koşul ve isterlerine sıkı sıkıya bağlı olarak ele almak gerekir ki bu koşul ve isterler: 1) Floransa Cumhuriyetinin iç mücadelelerinin ve komün-belediyelekten arda kalan kalıntılardan, yani feodalizmin artık ayak bağı olmaya başlayan bir biçiminden, kurtulamayan özel Devlet yapısının; 2) Papalığın varlığı ve ülke biçimi olmaktan çok, kent devleti biçiminin feodal, beledi başka artıkları tarafından engellenen, İtalyan devletleri arasındaki İtalya bağlamındaki bir denge için mücadelelerin; 3) Avrupa ölçüsünde bir denge için kendi aralarında az ya da çok birleşmiş İtalyan devletlerinin mücadelelerinin ya da [başka bir deyişle] bir İtalya iç dengesi zorunluluğu ile hegemonya uğruna mücadele veren Avrupa Devletlerinin isterleri arasındaki çelişmelerin sonucu olmaktadır.

Güçlü bir ülke birliği sağlamış bulunan Fransa ve İspanya örnekleri Machiavelli'yi etkilemiş bulunmaktaydı. [Gerçekten de] Machiavelli (Croce'nin ifadesini kullanmak gerekirse) «üstü kapalı bir karşılaştırma» yapar ve [buradan] genelde güçlü bir Devletle özelde güçlü bir İtalyan Devletinin kurallarını çıkarır. Machiavelli bütünüyle kendi çağının adamıdır; kendi siyaset bilimi de, burjuva üretici güçlerin daha da gelişmesini kolaylaş-

tıran ve sağlayan siyasal biçim olarak, mutlak ulusal monarşilerin örgütlenmesine eğilim gösteren, zamanının felsefesini simgeler. Güçler ayrımını ve parlamentarizmi (temsili rejim) çekirdek halinde Machiavelli'de bulmak mümkündür. «Yırtıcı acımasızlığı»³ ilerlemekte olan sınıflara değil de feodal dünya kalıntılarına yöneliktir. Prens feodal anarşiye son vermek durumundadır; bu da Valentino'nun üretken sınıflara, tüccarlara ve köylülere dayanarak Romagna'da yaptığının ta kendisidir. Yeni bir iktidarın kurulması ve sağlamlaşması için verilen mücadele döneminin gerektirdiği üzere, Devletin başının askeri-diktatör niteliği veriyken, *Savaş Sanatı*'nın içerdiği sınıf anımsatmaları Devletin genel yapısı için de geçerlidir: kentsel sınıflar iç düzensizliğin yanı sıra dış anarşiye de son vermek niyetindeyseler, tip olarak sergüzeştçi asker bölüklerinden⁴ mutlak bir şekilde farklı, güvenli ve sadık bir silahlı güç oluşturarak, köylü kitlesine dayanmak durumundadırlar. Denilebilir ki, aslında siyasal olan kavrayış Machiavelli'de o kadar başattır ki, bu onun askeri alanda yanlışlıklara düşmesine yol açar: siyasal bir eylemle kitleler halinde askere alınacak piyadelere o kadar önem verir ki, bu yüzden de topçu sınıfının önemini gözden kaçırır. [1933 - 4: 1. yazım 1929 - 30].

(*Machiavelli'ye Başlangıç* adlı kitabında) Russo haklı olarak *Savaş Sanatı*'nın *Prens*'i bütünülediğini söyler, ama bu gözleminin bütün sonuçlarını ortaya koymaz,

(3) İtalyanca metinde *ferocia*. Machiavelli şöyle yazmıştı: «Cesare Borgia acımasız sayılıyordu: ama bu acımasızlığıdır ki Romagna'yı onarmış, birleştirmiş, asayişli ve sadık kılmıştır. ... Demek ki bir prens acımasızlığıyla bir üne kavuşmuşsa, bundan endişe etmemelidir». (*Prens*, XVII. Bölüm).

(4) Bkz. yukarda: «Machiavelli'deki Siyaset Üzerine Özü Notlar» Bölümü 1. dipnot.

Machiavelli *Savaş Sanatı*'nda da, askerlik sanatıyla uğraşmak durumunda olan bir siyasetçi olarak ele alınmalıdır; (falanj kuramı gibi, en yaygın olanı Bandello'da kökenini bulan ve ucuz nüktelere yol açan bazı başka «ilginçlikleri» yanı sıra)⁵ [Machiavelli'nin] tek yanlılığı, teknik-askerî sorunun ilgi ve düşünce alanının merkezinde bulunmadığı olgusundan ve bu sorunla kendi siyasal inşasının gerektirdiği kadar ilgilenmesinden ileri gelir. Üstelik yalnız *Savaş Sanatı* değil, aslında *Prens*'te bulunan dolaysız gerekliliklerin kökenini bulduğu, İtalya'nın ve Avrupa'nın gerçek koşullarının bir çözümlemesi olarak esas işe yarıyacak olan, *Floransa Tarihi* de *Prens*'le ilişkilendirilmelidir. [1933 - 4].

Machiavelli'yi daha çok kendi yaşadığı zamana dikkat ederek [ele alan] bir kavrayıştan, ikincil olarak, adlarına «anti-Machiavelli'ci» denenlerin ya da hiç olmazsa bunların en «safları»nın daha tarihsici olan değerlendirmeleri türer. Gerçekte «anti-Machiavellici» değil de kendi zamanlarının isterlerini ya da Machiavelli'yi etkileyenlerden farklı olan koşulları dile getiren siyasetçilerdir bunlar; tartışmacı biçimse, yalnızca arızî niteliği ağır basan, edebî bir yöntemden öteye bir şey değildir. Bu «anti-Machiavellici»lere tipik bir örneği, bana kalırsa, Blois'in *Etats Jeneraux*'unda 1576'da milletvekili olan

(5) Bandello (1480-1562) halk arasında yaygınlığa ulaşmış bir dizi öykünün yazarıdır. Bu öykülerden biri Giovanni delle Bande Nere adıyla da tanınan ünlü *condottiere* Giovanni de Medici'ye ithaf olunmuştur. İthafatı biraz da acımasız bir muameleyle, Bandello bir olayı anımsatmaktadır: «Bay Niccolò [Machiavelli], üçbin piyadeyi yazdığı biçimdeki düzene sokmak için bizi o gün iki saatten fazla güneşte tutmuş ama bunu bile başaramamıştı». Bunun üzerine, Bandello'nun telkiniyle, Giovanni Machiavelli'yi geri çağırması ve birlikleri «göz açıp kapayıncaya dek» düzene sokmuştur.

ve iç savaş için talep edilen yardımları *Tiers Etat* eliyle reddettiren, Jean Bodin'de (1530 - 1596)⁶ aramak gerekiyor.

Fransa'daki iç savaşlar sırasında Bodin, ulusal çıkar görüş açısını, yani içinde hegemonyanın kral eliyle *Tiers Etat*'ya ait olduğu sınıflararası dengeyi savunan ve adına «siyasetçiler»in partisi denilen, üçüncü partinin temsilcisidir. Bodin'i «anti-Machiavellici»ler arasında sınıflandırmanın mutlak olarak yersiz ve yüzeysel bir sorun olduğu bana göre açık! Bodin, İtalya'nın Machiavelli'ye sunduğundan daha gelişkin ve karmaşık bir bağlamda, Fransa'da siyaset bilimini kuruyor. Bodin için önemli olan, toprak bütünlüğünü sağlamış (ulusal) Devleti kurmak, yani XI. Louis'nin dönemine geri dönmek değil, tersine zaten güçlü ve köklü olan bu Devletin içinde mücadele eden toplumsal güçleri dengeye getirmek; [Bodin'in] ilgisini çeken[se] güç momentleri değil de onaylama momentleri. Bodin'le birlikte mutlak monarşiyi geliştirme eğilimi söz konusu : *Tiers Etat* kendi gücünün, kendi değerinin o kadar bilincinde ki, mutlak monarşinin yazgısının kendi yazgısına, kendi gelişmesine bağlı olduğunu o kadar iyi biliyor ki, *kendi sadakati için koşullar ileri sürüyor*, talepler gündeme getiriyor, mutlakiyetçiliği sınırlıyor.

(6) Bodin, eserleri, *Methodus ad facilem historiarum cognitionem* (Tarihleri Kolay Öğrenme Yöntemi)'de (1566) iklimin Devlet biçimleri üzerindeki etkisini açıklar ve bir ilerleme düşüncesine de üstü kapalı değinir, vb.; *République* (Cumhuriyet)'de (1576) *Tiers Etat*'nın mutlak monarşi ve bunun halkla ilişkileri hakkındaki düşüncelerini dile getirir; *Heptaplomeres*'de (son zamanlara kadar gün yüzüne çıkmamıştır) bütün dinleri karşılaştırır, tek akla yakın [olan] doğal dinin farklı dile gelişleri olmaları bakımından bunları haklı ve hepsini saygı ve hoşgörüye değer bulur. (Yazarın dipnotu).

lamaya yöneliyor. Machiavelli'ye Fransa'da artık tutucuların işine yaramaktaydı, çünkü dünyanın sürekli olarak (Bertrando Spaventa'nın⁷ deyişiyle) «beşik»te tutulmasını haklı çıkarmak için hizmet edebilirdi. İşte bu yüzden de «çekişmecesine» «anti-Machiavellici» olmak gerekliyordu.

Belirtmek gerekir ki, Machiavelli tarafından incelenen İtalya'da, Fransa'nın *Etats Jeneraux*'u gibi gelişmiş bulunan ve ulusal yaşam bakımından anlamlı olan temsili kurumlar söz konusu değildi. Günümüzde İtalya'daki parlamenter kurumların dışardan ithal edildiği maksatlı olarak belirtildiğinde⁸, bu durumun, sadece 1500'lerden 1700'lere kadar İtalyan toplumsal siyasal tarihinin geri kalmışlık ve durgunluk halini —ki bu koşul büyük ölçüde uluslararası ilişkilerin felce uğramış ve donmuş iç ilişkilere egemen olmasına bağlıdır— yansıttığı hesaba katılmamaktadır. Yabancı egemenlikler yüzünden İtalyan Devlet yapısının, yabancı süzerenlik nesnesi olarak, yarı-feodal evrede kalmış olması, yoksa, aslında ulusal özgürleşme sürecine ve toprak bütünlüğüne dayanan (bağımsız ve ulusal) modern Devlet'e geçişe bir biçim veren parlamenter şekillerin ithalinin yok ettiği ulusal bir «orijinallik» midir? Kaldı ki özellikle Güney'de ve Sicilya'da temsili kurumlar varolmuşlardı; ama bu bölgelerdeki

Tiers Etat'nın az gelişmişliği yüzünden ve dolayısıyla Parlamentoların burjuvaların yokluğunda halk güruhlarına («lazzari»)⁹ dayanmak zorunda kalan monarşinin yenilikçi çabalarına karşı baronların yarattığı anarşinin tarafını tutacak araç olma durumunda kalmaları söz konusu olduğundan, [bu kurumlar] Fransa'ya göre daha sınırlı kalmışlardır.¹⁰ Kenti kırık bölgeyle ilintilendirme program ve yöneliminin nasıl Machiavelli'de yalnızca askeri bir anlama sahip olabileceği, dolaysız üreticinin ekonomik ve toplumsal önemini ispatlayan fizyokratik kültür hakkında bir ön kabul olmadan Fransız Jakobencilikinin açıklanmayacağı düşünülürse, anlaşılır. Machiavelli'nin ekonomik teorileri Gino Arias tarafından incelenmiş bulunuyor (Bocconi Üniversitesi «Ekonomi Yıllıkları»nda), ama gene de Machiavelli'nin ekonomik teorilerinin olup olmadığı sorulmak gerekir : Machiavelli'nin özün-

(7) Bertrando Spaventa (1817-83) Alman idealizminin ve özellikle Hegel'in etkisinde kalmış bir felsefecidir. Hegel'in İtalya'da tanınmasında önemli bir rol oynamış olan Spaventa Croce ve Gentile'nin öncüsü sayılır. İtalyan aydınlarının taşralılığı ağır basan niteliklerini eleştirmiş ve Gioberti ile katolik düşünüşüne özellikle karşıt olmuştur. 1876'ya kadar (sağda) senatörlük yapmıştır.

(8) Başka bir deyişle parlamenter kurumların kaldırılmasını haklı çıkartmak üzere faşist sözcülerin ileri sürdükleri.

(9) «Lazzari» sözcüğü İspanyolca *lazarro* (yoksul) sözcüğünden gelmektedir. (İspanyolca sözcüğün kökeninde de İrcil'deki dilenci Lazarus vardır). Bu sözcük XVI. yüzyıldan başlayarak İspanyol yöneticiler tarafından Napoli'deki kent sel «güruhlar»ı anmak için kullanılır olmuştur. Daha sonraları başka şehirlerdeki güruhlar için de aynı sözcük kullanılmıştır. Napoli'deki bu alt proletarya bütünüyle monarşi yanlısıydı ve 1799'daki *Sanfedista* başkaldırısıyla Napoli Cumhuriyetinin burjuva Jakobencilik rejimine isyan etmişti. Bourbon meşrutî rejimini bu alt proletarya sonuna dek savunmuştu. Terimin aşağılayıcı bir niteliği de söz konusudur : alt proletaryanın yaşadığı yoksul koşullar, bunların varsayılan tembellik ve onursuzlukları vurgulanmaktadır; Gramsci de sözcüğü bu anlamıyla kullanmıştır.

(10) 1927'de (ya da 1926'da mı?, onbir sayıda) «Marzocco»da yayımlanan Antonio Panella'nın anti-Machiavelliler hakkındaki incelemesini anmak [gerekir] : Machiavelli'yle karşılaştırılan Bodin hakkında nasıl bir yargıya varıldığını ve anti-Machiavelliler sorununun genel olarak nasıl ortaya konulduğunu görmek [gerek]. (Yazarın dipnotu).

de siyasal olan dilinin ekonomik terimlere çevrilip çevrilmeyeceğinin, hangi ekonomik sisteme indirgenebileceğinin sorgulanmasıdır söz konusu olan. Araştırılması gerekense, merkantilist dönemde yaşayan Machiavelli'nin siyasal bakımdan zamanının ilerisinde olup olmadığı, daha sonraları Fizyokratlarda dile gelen bazı gerekliliklerin bizzat Machiavelli tarafından zamanından önce belirlenip belirlenmediğidir." [1933 - 34 :1. yazım 1931 - 32].

-
- (11) Fizyokrasi kültürü olmadan bir Rousseau[nun ortaya çıkması] mümkün olabilecek miydi? Fizyokratların sadece tarımsal çıkarları temsil ettikleri ve yalnızca klâsik ekonomiyle dirki kentsel kapitalizmin çıkarlarının desteklendiği iddiası bana doğru gelmiyor. Fizyokratlar merkantilizmden, korporasyon rejiminden kopuşu temsil ederler ve klâsik ekonomiye ulaşmada yalnızca bir evredirler. İşte tam bu nedenledir ki mücadele ettikleri ve hatta ileri sürdüklerinden dolaysız olarak türeyen topluma göre çok daha karmaşık bir müstakbel toplumu temsil etmektedirler gibime geliyor. [Fizyokratların] dili zamanlarıyla iyice ilişkilidir ve kentle kırsal alanlar arasındaki dolaylımsız karşıtlığı dile getirir. «Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» yani endüstriyel ve girişim özgürlüğü formülü tarımsal çıkarlarla kesinlikle ilintili değildir. (Yazarın dipnotu).

SİYASETİN ÖĞELERİ

Gerçekten söylemek gerekir ki, ilk unutulmalar, ilk öğeler, basit şeyler olmaktadır. Öte yandan, bunlar, sonsuz kere tekrarlanarak, siyasetin ve herhangi bir kolektif eylemin dayanağı olurlar.

İlk esas şudur : gerçekten hükmedilenler ve hükmedenler, yönetenler ve yönetilenler vardır. Tüm siyaset bilimi ve sanatı bu ilksel, (bazı genel koşullarda)¹ indirgenemez olguya dayanmaktadır. Bu olgunun kökenleri kendi başına bir sorundur ve böylece incelenmelidir (hiç olmazsa olguyu yumuşatmak ve ortadan kaldırmak için, bu yönde işleyebilecek belirli bazı koşulları değiştirerek inceleme yapılabilir ve yapılmalıdır). Ama gene de yönetilenler ve yönetenler, hükmedilenler ve hükmedenler olgusu varlığını sürdürmektedir. Olgu böyle olunca (bazı amaçlar veriyken) en etkin yönetim nasıl olur, yönetici-

-
- (1) Yani sınıflı toplum koşullarında. Gramsci'nin buradaki «ilk esas» için bkz. : Hegel, *Philosophy of History*, Dover, 1956, s. 44'deki ifade, «Demek oluyor ki ilk dikkate alınacak [nokta] yönetilen ile yöneten arasındaki farktır...»

ler en iyi biçimde nasıl yetiştirilir (siyaset biliminin ve sanatının ilk seçimi tam olarak burada belirir) ve öte yandan yönetilenlerin ya da hükmedilenlerin itaatlerini sağlamak için akla uygun ve en az direnmeye uğrayacak davranış yolları nasıl bulunacaktır, bunlara bakılmalıdır. Yöneticileri yetiştirirken, temel öncül şu olmaktadır : her zaman hükmedilenler ve hükmedenlerin olması mı istenmektedir, yoksa bu bölünmenin varlığının gerekliliğini ortadan kaldıracak koşullar mı yaratılmak istenmektedir? Yani insan türünün her zaman var olan bölünmesinden söz eden öncülden mi hareket edilmektedir, yoksa bunun yalnızca bazı koşullara denk düşen bir tarihsel olgu olduğuna mı inanılmaktadır? Bununla beraber açık seçik ortaya koymak gerekir ki, her ne kadar son çözümlemede toplumsal grupların bölünmesi olgusuna varılsa bile, görünenler ve bilinenler böyleyken, toplumsal olarak homojen olsa bile aynı grubun içinde hükmedilenler ve hükmedenler bölünmesi vardır; bir bakıma bu bölünmenin işbölümünün bir ürünü, teknik bir olgu olduğu söylenebilir. Bu beraber görünen nedenler üzerine spekülasyon yapanlar, temel sorunla karşılaşmak için, bunda yalnız «teknîği», «teknik» gerekliliği, vb. görmekteirler.

Aynı grup içinde de hükmedilenler ve hükmedenler bölünmesi bir veriyken, bazı vazgeçilmez ilkeler koymak gerekmektedir ve bundan öte en ağır «yanlışlar» da bu alanda olagelmektedir, yani en can alıcı ve düzeltilmesi en güç yeteneksizlikler bu konuda kendini göstermektedir. İnanılmaktadır ki, grubun kendi içinde temel ilke saptanınca, itaat kendiliğinden olacaktır; bir «gerekliklik» ve akla uygunluk gösterisi olmadan da itaat olacaktır, bunlar da yetmez, itaat tartışma götürmeyecektir (bazıları itaatın istenmeden, izlenecek yol gösterilmeden «ola-

cağını» düşünmekte, daha kötüsü bu düşünceye göre hareket etmektedir). Benzer bir biçimde, yöneticilerdeki «kadornizm»², yani yöneticinin yapılmasının akla uygun ve doğru olduğunu sandığı şeyin yerine getirilmesi ve eğer yerine getirilemezse «suçun» «yerine getirmesi gereken»in sırtına yüklenmesi, vb. gerektiği kanısını kökünden söküp atmak zordur. Gene benzer bir biçimde, gereksiz özverilerin önünü almayı boşlayan can alıcı alışkanlığı yok etmek güçtür. Bununla birlikte, ortak duygu, ortak (siyasal) felâketlerin büyük bir bölümünün gereksiz özverilerin önünün alınmasına çalışılmadığından ya da başkalarının özverisine önem verilmediğinden ve başkalarının yaşamlarıyla oynandığından meydana geldiğini göstermektedir. Herkes cepheden gelen subaylardan nasıl erlerin gerçekten gerektiğinde yaşamlarını tehlikeye attıklarını, ama tersine kendilerine boş verildiğini anlayanca nasıl başkaldırdıklarını duymuştur. Örneğin : bir birlik zorlayıcı nedenlerle erzak ikmâlinin yapılmadığını görünce oruç tutabilirken, tek bir öğünleri, savsaklama, bürokratizm, vb. nedenle atlanırsa başkaldırıyordu.

Bu ilke özveri gerektiren bütün eylemlere yayılır. İşte bu yüzden her zaman her darbeden sonra önce yöneticilerin sorumluluğunu ve hatta dar anlamda sorumluluğunu aramak gerekir (örneğin : bir cephe birçok bölümlerden kurulmuştur, her bölümün kendi yöneticileri vardır ve

(2) Luigi Cadorna (1850-1928) 1917'deki Caporetto bozgununa kadar İtalyan silahlı kuvvetlerinin başkomutanıydı. Bu bozgunundan sorumlu tutulmuştur. 1917'de savaş halk arasında yaygın bir memnuniyetsizlikle karşılanıyordu ve İtalyan askerlerinin muhalefet ve şevksizliği de bozguna götüren önemli bir öğe olmuştur. Gramsci Cadorna'yı, yönettiği kimselerin «onayını» kazanmak için hiçbir çaba göstermeyen, otoriter lider sembolü olarak ele almıştır.

olasıdır ki, bir yenilgide bir bölümün yöneticileri başkalarından daha sorumlu olsunlar; ancak bu, daha az ya da daha çok sorumlu olma sorunudur, hiçbir yönetici için sorumluluğu hiçbir zaman kaldırmaz).

Yönetilenler ve yönetenler, hükmedilenler ve hükmedenlerin varlığı konusunda ilke veriyken, şimdiye dek yöneticilerin ve yönetim yeteneklerinin hazırlanmasında «partiler»in en uygun yol olduğu doğrudur («partiler» en değişik biçimlerde kendilerini gösterirler, anti-parti ve «partinin olumsuzlanması» da aslında parti değildir anlamına gelmez; gerçekte adlarına «bireyci» denilenler de parti adamlarıdır, ancak ya Tanrı'nın yardımıyla ya da kendilerini izleyenlerin aptallığından yararlanarak partide «baş» olmak isterler).³

«Devlet anlayışı» deyişinin kapsamına giren genel kavramın geliştirilmesi[ne gelince], bu deyiş belli ve tarihsel olarak belirlenmiş bir anlama sahiptir. Fakat sorun kendini göstermektedir: her ciddi harekette adına «devlet anlayışı» denilen şeye benzer bir şey var mıdır, yoksa bu, az ya da çok özürüne bakılmayacak keyfi bir bireycilik deyişi midir? Şu denilebilir: «devlet anlayışı» hem geçmişe ve geleceğe, hem de geleceğe yönelmiş «devamlılığı», yani her eylemin başlamış ve devam edecek karmaşık bir sürecin bir momentu olmasını gerektirir. Bu sürecin, bu süreçte rol almanın işleyen ve etkin olduğu duyulan ve sanki «maddî» imiş, cisim olarak varmış gibi gözönüne alınan ama maddî varlığı «tanınmayan» güçlerle beraber ve birarada olmanın sorumluluğuna, bazı durumlarda, «devlet anlayışı» adı verilir. «Sü-

reç»in böylesi bilinci açıktır ki, soyut değil somut olmalıdır, yani, bir bakıma, bazı sınırları geçmemelidir; en dar sınırların bir geçmiş kuşak ile bir gelecek kuşak olduğunu varsayarsak, bu bayağı uzun bir süre tutar, çünkü kuşaklar önceki ve sonraki otuzar yılı kapsar diye hesaplanmaz fakat organik olarak, tarihsel anlamında gözönüne alınır; geçmiş için bu hiç olmazsa kolay anlaşılır bir şeydir: bugün pek yaşlı olan, bizim için, aramızda yaşayan «geçmiş»i simgeleyen, tanınması, hesaplaşılması gereken, şimdinin bir ögesi geleceğin bir öncülü olan kişilerle kendimizi beraberlik içinde hissederiz. Sorumlu olduğumuz doğan ve büyüyen kuşaklarla, çocuklarla da bu böyledir. (Amaca dayanan bir değeri olan, bir seçimi ve belirli bir ereği içeren, yani, ideolojiye dayanan «gelenek kültürü» başka bir şeydir). Gene de böyle anlaşılan bir «devlet anlayışı»na herkesde rastlanıldığı söylenebilirse de, bazan bundaki bozukluklarla ve bundan sapmalarla savaşmak gereklidir.

«Çalım için çalım», kavga için kavga, vb. ve özellikle dar kafalı ve zavallı bireycilik aşında anlık atılışların maymun iştahlı bir tatmininden öteye gitmez. (Gerçekte, sorun gelip dolaşır, değişik, resimsi ve acayip biçimler takınan İtalyan «apolitisizm»ine varmaktadır). Bireycilik yalnızca hayvansal bir apolitisizmdir, sektercilik «apolitisizm»dir ve eğer iyi incelenirse, gerçekten sektercilik kişisel bir «müşteriler» topluluğuna sahip olmak biçimidir; sektercilikte «devlet anlayışı»nın temel unsuru olan parti anlayışı noksandır. Parti anlayışının devlet anlayışının temel unsuru olduğunun kanıtlanması en önemli ve açıkça desteklenmesi gereken bir görevdir, tersine «bireycilik» hayvanat bahçesi sakinlerinin hareketleri gibi «yabancılar tarafından zevkle seyredilen» hayvansal bir tutumdur. [1933].

(3) Faşistler genellikle partilerini bir «anti-parti» olarak betimlemişlerdir. Mussolini de kendi «bireyciliği» hakkında uzun açıklamalar yapmaktan zevk almıştır.

SIYASAL PARTİ

Modern çağda yeni Prens'in baş aktörünün kişisel bir kahraman olmayıp siyasal parti, yani, farklı ulusların farklı iç ilişkileri içinde her zaman yeni bir devlet tipi kurmayı amaçlayan, akla uygun ve tarihsel bakımdan bu eylemlerle kurulmuş belirli bir parti olacağı söylenebilir.

Totaliter¹ olduklarını ileri süren rejimlerde, tacın geleneksel işlevinin nasıl gerçekte belirli bir parti tarafından üstlenildiği ve tastamam bu yüzden de partinin nasıl totaliter olduğu incelenmeğe değer. Her ne kadar her parti bir grubun ve sadece bir grubun ifadesiyse de, bununla birlikte belirli partiler gerçekten bazı belirli koşullarda tek bir grubu temsil ederler; çünkü kendi grubuyla başka grupların çıkarları arasında denge ve ha-

(1) Gramsci'nin bu sözcüğü, bugünkü kazandığı anlamın tersine, aşağılayıcı anlamında kullanmadığını belirtmek gerekir. Bu sözcük kendisi için yansız bir sözcüktü ve «her şeyi kapsayıcı ve birleştirici» anlamına gelmekteydi.

kemlik işlevini yerine getirirler ve tam anlamıyla karşı olan grupların olmasa bile, müttefik grupların yardım ve uygun görmeleriyle temsil ettikleri grubun gelişmesini gözetirler. «Saltanat süren ama hükmetmeyen» kral ya da cumhurbaşkanı anayasal formülü bu hakemlik görevini ve taç ya da cumhurbaşkanını «savunmasız bırakmama» konusundaki anayasal partilerin endişelerini açıklayan hukukî bir formüldür. Devlet başkanının yönetime ilişkin işlemlerindeki sorumsuzlukları ve tersine yönetim organlarının sorumlulukları üzerine formüller, devletin birliği, yönetilenlerin devlete ilişkin eylemleri onaylamaları kavramının, dolaysız yönetici personel ve partisi kim ve ne olursa olsun, korunması hakkındaki genel ilkenin hukukî örnekleridir.

Totaliter parti ile bu formüller anlamlarını yitirir ve böylece bu formüller yönünde işleyen kurumlar da azalır; ama işlevin kendisi, soyut «Devlet» kavramını göklere çıkaracak, değişik yollarla «tarafsız güç»ün işler ve etkin olduğu sanısını vermeye çalışacak parti ile yekvücut olur. [1933 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

«Siyasal parti»den söz edilebilmesi için, (dar anlamında) siyasal eylem gerekli midir? Çağdaş dünyada, birçok ülkede esaslı ve organik partilerin, mücadele gerekliliği ya da başka nedenlerden ötürü hiziplere bölündüğü ve bunlardan her birinin «parti» ve üstelik bağımsız parti adını aldığı görülür. İşte bu yüzden çoğu kez organik² partinin aydın kurmay heyeti bu gibi hiziplerin hiç-

(2) Gramsci'nin «organik» nitelemesinin tanımı, temel toplumsal sınıflardan biri içinde düşünme ve daha önemlisi, örgütlenme işlevinin yerine getirilmesine bağlıdır. (Bu konuda bkz.: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, s. 125'teki «Gramsci'ye Göre Aydınlar» maddesi).

birisine girmez, tersine, kendi başına, partilerin üstünde —ve bazan böyle olduğuna halk tarafından da inanılır— yönetici bir güçmüşçesine çalışır. Bir gazetenin (ya da bir gazeteler grubunun), bir derginin (ya da bir dergiler grubunun) «parti» ya da «parti hizibi» ya da «belirli bir partinin işlevi» olduğu bakış açısından hareket edilirse, bu işlev daha büyük bir belirlilik içinde incelenebilir. İngiltere’de «Times»ın işlevi ve İtalya’da benzer bir işleve sahip olmuş olan «Corriere della Sera»,³ bunlardan başkaca adına «haber gazeteciliği» denen basının, sözde «politika-dışı» basının, bunlar da yetmez, yalnızca spor ya da teknik haberler veren basının işlevi düşünölsün. Aslında yönetimde tek ve totaliter bir parti bulunan ölkelerde olay ilginç görünüşler sunmaktadır: çünkü böylesi bir parti saf olarak siyasal bir işleve artık sahip değildir, yalnızca tekniğe, propagandaya, kol-luk görevine, moral ve kültürel etkilemeye ilişkin işlevlere sahiptir. Siyasal işlev dolaylıdır: çünkü başka yasal partiler yoksa bile, kanun yoluyla engellenemez ve kendilerini fiilen ya da yönelimler olarak gösteren başka partiler vardır ve bunlarla sanki bir kördüğüşündeymiş gibi tartışılır ve mücadele edilir. Her halükârda böylesi partilerde özel bir siyasal sözlük kullanıldığından kültürel işlevler başatlık kazanır, yani siyasal sorunlar kültürel biçimlere bürünür ve böylece çözömlenmez duruma geçerler.

(3) *Corriere della Sera* (Akşam Postacısı) Milano sanayicilerinin liberal tutucu ideolojik yaklaşımlarının dile getirilmesi için kurulmuş bulunmaktadır. Yönetimindeki Luigi Albertini’nin de katkısıyla 1900 yılından itibaren en önde gelen burjuvazi organı olmuştur. Faşizm sırasında rejimin yanında yer alan gazete, faşizmin sona ermesinden sonra eski konumuna dönmüştür.

Tersine, geleneksel bir parti öz olarak «dolaysız» bir niteliğe sahiptir, yani açıkça «eğitici», (*lucus*,⁴ vb.) moral, kültürel (!) yönleri olduğunu açıklar, ayrıca özgürlük yanlısı bir harekettir: adına dolaysız eylem denilen (terörcü nitelikli) eylem bile, örnek göstererek «propaganda» biçiminde kavramlaştırılır: bu da, özgürlük yanlısı hareketin özerk olmadığı, ancak başka partilerin yanında «onları eğitmek için» bulunduğu yargısını daha da güçlendirir. Her organik parti içinde bir «özgürlükçülük»ten söz edilebilir. («Aydın özgürlükçüler» başat toplumsal grupların büyük partilerine ilişkin bir «marjinallik» biçimi değil de nedirler?). «Ekonomistlerin⁵ tarikatı» bu olayın tarihsel bir biçimidir.

Böylece, öyle olduklarından ötürü siyasal eylemden soyutlanabilecek iki «parti» biçimi gözönüne gelmektedir: kültür, genel ideolojik görüş açısından, yakın partilerin (bunlar aslında organik bir partinin iç hizipleridir) büyük hareketini yönetme işlevine sahip olan kültür alanından gelme seçkinlerce kurulmuş parti ve daha yakın zamanlarda görölen, seçkinlerin değil de, kitlelerin partisi ki bu kitleyi meydana getirenler kitle olarak, görölen ya da görünmeyen siyasal bir merkeze, askerlikteki gibi genel bir sadakat gösterirler (görönen merkez çoğu kez kendilerini gün ışığına çıkartmak istemeyen,

(4) Burada orta çağda ün kazanan Lâtince bir deyimim simgelediği sahte bir etimolojinin ilk sözcüğü verilmektedir. Tamamı *Lucus a non lucendo*’dur ve şu anlama gelir: «Bir tahta (*lucus*) hiç bir ışık (*lux*) vermediği için böyle adlandırılır». Buradaki bağlamındaysa gönderme yapılan etimoloji anarşistlikle ilgilidir. Bunların toplumun eğitimcileri olduklarına ilişkin iddialarına karşılık Gramsci, belki böyle olmadıklarından öyle olduklarını cinash bir biçimde ileri sürmektedir.

(5) XVIII. yüzyılda Fransa’daki Fizyokratlar.

tersine, araya başka kişiler ya da «ideoloji» koyarak, dolaylı olarak çalışmak isteyen güçlerin kumanda mekanizmasıdır). Kitle yalnızca «manevra'ya konu olur ve kendi içindeki çelişki ve yoksullukların kendiliğinden çözülüp iyileştirileceğini anlatan ahlâkî vaazlarla, duygusal dürtüklemelerle, gelecekteki masal çağlarından söz eden mesihvari esatirlerle «doldurulur». [1933].

Siyasal bir partinin tarihi yazılmak istendiğinde gerçekte sanıldığından daha az basit bir dizi sorunla başa çıkmak gerekir, örneğin, bu konuda uzman sayılan Robert Michels'e⁶ bakılabilir. Bir partinin tarihi ne olacaktır? Siyasal bir örgütün iç yaşamının saf bir anlatımı mı olacaktır? Parti nasıl doğar, partiyi kuran ilk gruplar, programını dünya ve yaşam anlayışını oluşturan ideolojik tartışmalar nelerdir? Böylesi bir durumda dar aydın gruplarının tarihi ve bazan tek bir kişiliğin siyasal biyografisi söz konusu olur. Öyleyse tablonun çerçevesi daha geniş ve kapsayıcı olacaktır.

(6) Robert Michels (1876-1936) daha sonraları önce İsviçre'ye sonraysa, vatandaşlığını Mussolini rejimi içinde kazanmış olduğu, İtalya'ya göç etmiş olan Alman sosyologdur. Almanya'dayken sosyal demokrat eğilimliydi. Michels ileri sürmüştüğü «oligarşinin çelik yasası» nedeniyle ün kazanmıştır. G. Mosca ve V. Pareto ile oluşturduğu siyasal seçkinler teorisiyle de tanınmıştır. Gramsci'nin onun yöntemini ve siyaset anlayışını beğenmediği ve yadsıdığı bilinmekteyse de, bir ölçüde onun dolaylı etkisi altında kaldığı ve devrimci olmayan dönemlerde toplumsal ve siyasal yapılar hakkındaki kendi kuramını oluştururken onun seçkinler kuramının etkilerinden uzak kalmadığı ileri sürülmektedir. (Bkz.: G. Galli, «Gramsci e la teoria delle élites» — «Gramsci ve Seçkinler Teorisi», *Gramsci e cultura contemporanea — Gramsci ve Çağdaş Kültür*, Cilt II içinde, ss. 201-217).

Öncüleri izlemiş, güveni, sadakati ve disiplini ile onları desteklemiş ya da onları bazı girişimleri karşısında ya pasif kalarak ya da dağılarak eleştirmiş olan belirli bir insanlar kitlesinin tarihini yazmak gerekecektir. Ancak bu kitle yalnızca parti üyelerinden mi meydana gelmiş olacaktır? Kongreleri, oylamaları, vb., yani bir parti kitlesinin iradesini dışlaştırdığı faaliyet ve varlık biçimlerinin bütününi incelemek yeterli olacaktır mıdır? Açıktır ki, belirli bir partinin, ifadesi ve en ilerlemiş bölümü olduğu toplumsal grubu hesaba katmak gerekecektir: yani, bir partinin tarihi belirli bir sosyal grubun tarihi olmak gerekecektir. Ama bu grup [çevresinden] soyutlanmış değildir, dostları, yakınları, karşıtları, düşmanları vardır. Belirli bir partinin tarihi, ancak toplumsal ve devletsel ve çoğu kez uluslararası karışımın da söz konusudur) bir bütünün karmaşık tablosundan meydana çıkacaktır. Onun için denilebilir ki, bir partinin tarihinin yazılması, hiç abartmasız bir ülkenin genel tarihinin karakteristik bir yönüne başatlık kazandırmak amacıyla, monografik görüş açısından yazılması anlamına gelir. Gerçekten bir ülkenin tarihinin belirlenmesinde bir parti öz faaliyetleriyle az ya da çok ağırlık sahibi olduğu ölçüde, az ya da çok anlam ve ağırlığa sahip olacaktır.

İşte böylece bir partinin tarihinin yazılış biçiminden bir partinin ne olduğu ve ne olması gerektiği kavramı ortaya çıkmaktadır. Sekter, kendisi için içrek anlamları olduğu ve kendisini mistik bir şevkle doldurduğu içindir ki iç olaycıklarda aşka gelecektir; tarihçi ise, herşeye genel tablodaki yerine göre önem vererek, herşeyden önce partinin gerçek etkinliğini, bir olayın meydana gelmesindeki ya da başka olayların olmasının önlenmesindeki katkısına ilişkin olumlu ya da olumsuz belirleyici gücünü vurgulayacaktır. [1933 - 34 : 1. yazım 1932].

Bir partinin ne zaman meydana getirildiğini, yani belirli ve kalıcı bir görevi olduğunu bilmek noktası bir sürü tartışmalara ve çoğu kez, ne yazık ki, Vico'nun sözünü ettiği «ulusların gururu»ndan⁷ daha az tehlikeli ve gülünç olmayan, bir çeşit gurura yol açar. Her gelişmenin yeni görevler doğurması ve bazı partilerin varolmalarının durduğu, yani varlıklarının tarihsel olarak gereksiz olduğu zaman tam olgunluğa erişmiş oldukları anlamında, bir parti hiç bir zaman olgun değildir demek doğru olur. Öyle ki, her parti sınıfsal bir terim olduğundan ötürü, açıktır ki, sınıfsal bölünmeyi ortadan kaldırmayı amaçlayan bir parti için mükemmellik ve tamlik artık varolmamak noktasında toplanmaktadır, çünkü artık sınıflar ve dolayısıyla bunların ifadesi ortadan kalkmıştır. Ancak burada bu özel gelişme sürecinin belirli bir momentine, bir olayın varlık gerekliliğinin hâlâ «kesin» olmadığı, tersine «büyük ölçüde» olağanüstü irade gücü olan kişilerin varlığına bağlı olduğu anlamında, bir olayın varolabildiği ya da olamadığı daha sonraki momente değinmek gerekmektedir.

Bir parti ne zaman «tarihsel bakımdan» gerekli olmaktadır? «Zaferinin», kaçınılmaz bir biçimde Devlet olmasının koşullarının, hiç olmazsa oluşma yolunda olduğu ve normal olarak daha sonraki gelişmelerin öngörülmesine olanak tanıdığı zaman. Ancak, denilebilir ki, benzer koşullarda bir parti olağan yöntemlerle yıkıla-

(7) «Ulusların gururu» hakkında Diodorus Siculus'un bilgece bir deyişi vardır. Ona göre, «ister Helen ister Barbar olsun, her ulusun öteki uluslardan önce insan yaşamındaki rahatlık sağlayıcı öğeleri bulmuş olduğuna ve kendi anımsanan tarihinin dünya tarihinin başlangıcına kadar gittiğine ilişkin bir övünmesi vardır». *The New Science of Giambattista Vico*, Cornell, 1968.

maz mı? Buna cevap verebilmek için bir usa vurma geliştirmek gerekmektedir : bir partinin varolması için üç temel öğenin (yani üç grup içindeki öğelerin) birleşmesi zorunludur :

1) Sıradan ve ortalama kişilerin meydana getirdiği yaygın öge bu kişilerin katılmaları yüksek düzeyde örgütçülük ve yaratıcılık değil de disiplin ve sadakat sayesinde sağlanır. Bunlarsız parti yaşayamaz, bu doğrudur; ama partinin «yalnızca» bunlarla varlığını sürdürmeyeceği de doğrudur. Bunlar, kendilerini merkeze, örgüte, disipline bağlayan biri bulundukça bir güçtür, ama bu birleştirici güç olmadığında dağılırlar, âciz birer toz taneği gibi yok olurlar. Bu öğelerden herbirinin birleştirici bir güç olacağı yadsınmamakta, tersine, böyle bir güç olmadıkları ya da onları böylesi bir güç haline getirecek koşulların olmadığı ya da eğer böylesi bir güç iseler, siyasal bakımdan etkin olmayan ve sonuç doğurmayan dar bir çerçeve içinde sıkışmış oldukları momentten söz edilmektedir.

2) Başlıca birleştirici öge ki ulusal alanda merkezidir ve kendi başına bırakıldığında hiçbir değeri olmayacak bir güçler bütününe etkin ve erkin kılar. Bu öge yüksek düzeyde birleştirici, merkezileştirici ve disipline sokucu güçle donanmıştır ve belki de bundan dolayı icatçıdır («icatçılık» burada bazı güç çizgilerine, bazı perspektiflere ve bazı öncüllere göre, belirli bir yöne yönelmiş olarak anlaşılırsa). Yalnız bu öğenin partiyi meydana getiremeyeceği de doğrudur, bununla beraber ilk görülen öğeye göre parti meydana getirme yeteneği daha fazladır. Ordusuz komutanlardan söz edilmektedir, ama gerçekte ordu kurmak komutan yetiştirmekten daha kolaydır. Dahası var, komutanlar yiterse yaşayan ordu mahvolmuştur, ama bilgili, aralarında anlaşmış, ortak amaç

ları olan bir komutanlar grubu, yoktan bir ordu yaratmakta gecikmez.

3) Bir aracı öge ki bu, ilki ikincisiyle yalnız «fizik» anlamında değil, moral ve entellektüel anlamında da teması getirir ve birleştirir. Gerçekte bu üç öge arasında her parti için «sabit oranlar»⁸ söz konusudur ve bu «sabit oranlar» gerçekleştirildiğinde en yüksek etkinliğe ulaşılır.

Düşünceler böyle iken bir partinin olağan yollarla yıkılamayacağı ileri sürülebilir. Çünkü, doğumu dağıtık durumda olsa da, nesnel maddi koşullara bağlı olan ikinci öge eğer zorunlu olarak varsa (ve eğer bu ikinci öge yoksa her usa vurma boştur) öteki ikisinin, yani birincisinin ve bunun kendi gerekli devamı ve dile geliş aracı olarak oluşturduğu üçüncü ögenin oluşmaması olası değildir.

İkinci ögenin meydana çıkması için, yaşamsal sorunların belirli bir çözümünün gerekliliği yolunda çok sağlam bir kanının oluşmuş olması gerekir. Bu kanı olmadan ikinci öge oluşmayacaktır, oluşsa bile zayıflığı dolayısıyla yok edilmesi gayet kolaydır. Ancak yok edilse bile, bu ikinci ögenin miras olarak, yeniden düzenlenmesi gerekli, bir maya bırakması zorunludur. Bu mayanın en iyi yaşayabileceği ve düzeltilebileceği yer, gene, ikinci ögeyle en homojen olan, ilk ve son ögeler olmaktadır. Öyleyse ikinci ögenin bu ögeleri oluşturmaktaki faaliyeti esastır. İkinci öge üzerinde bir yargıya varırken ölçütler şunlardır: 1) gerçekte yaptıkları; 2) yok edilmesi varsayımı altında bunun için hazırladıkları. İki ölçütten hangisinin daha önemli olduğunu söylemek zordur. Çünkü kavgada her zaman yenilmeyi öngörmek gerekir; yenmek için ya-

(8) Bkz. daha ilerdeki «Sabit Oranlar Teoremi» Bölümü.

pılan kadar önemli olan bir başka şey de kendi ardıllarını yetiştirmektir.

Partinin «gurur»u konusuna gelince, bunun Vico'nun sözünü ettiği «ulusların gururu»ndan daha kötü olduğu söylenebilir. Niçin? Çünkü bir ulus varlığını sürdürmeden edemez ve varolması olayı incelendiğinde bu olayın, belki biraz iyi niyetle ve kitapları karıştırarak, anlam dolu olduğu görülebilir. Oysa bir parti kendi iradesiyle varlığını sürdürmeyebilir. *Hiç bir zaman unutmamak* gerekir ki, uluslararası savaşlarda ulusların herbirinin ötekini iç kavgalarla zayıflamasında çıkarı vardır, partiler de iç kavgaların ögeleridir. Öyleyse, partiler kendi öz iradeleri, öz zorunlulukları sonucu mu, yoksa yalnızca başkalarının çıkarları için mi vardırırlar sorusunun ortaya atılması her zaman olasıdır (gerçekten tartışmalarda bu hiç unutulmaz, dahası var: özellikle cevabın kuşkusuzluğu ısrar nedeni olmaktadır; bu da bu noktanın etkili ve kuşku nedeni olduğu anlamına gelir). Bu kuşku içinde kıvrananın aptalın biri olması doğaldır. Siyasal olarak sorunun sadece anlık bir önemi vardır. Adına ulusalklık ilkesi denen şeyin tarihinde, düşman ulusların iç düzenini bozan ulusal partiler yararına yapılan yabancı karışımın sayısızdır. Öyle ki, örneğin, Cavour'un «doğu» siyasetinden⁹ söz edildiğinde, bunun gerçekten bir «siyaset», yani kalıcı bir eylem çizgisi mi yoksa Avusturya'yı yıpratmak için o anın gerektirdiği bir savaş tuzağı mı olduğu sorulmalıdır. Aynı biçimde ufukta Fransa ile kendi ulusu arasında bir savaş ve bir İtalyan-Fransız ittifakı tehlikesini gören Bismarck'ın, iç çatışmalarla İtalya'yı zayıflatmak için, 1870 öncesinde Mazzini'nin yönet-

(9) Başka bir deyişle Piemonte'nin İngiltere ve Fransa'yla ittifak kurması sonucu, Rusya'nın karşısında 1855'de Kırım Savaşında çarpışacak silahlı kuvvetler göndermesi.

tiği hareketlere karışması (örnek : Barsanti olayı)¹⁰ göz-önüne alınabilir. Aynı biçimde 1914 Haziran olaylarında,¹¹ kimileri, ufuktaki savaşı gören Avusturya Genel Kurmayı'nın parmağını sezinlemektedir. Görüldüğü gibi, örnek olaylar boldur ve bu konuda açık seçik fikirlere sahip olmak gerekir. Kim ne yaparsa yapsın, yaptığı kendi oyunudur varsayımı altında, önemli olan kendi öz oyununun her halükârda iyi bir oyun olmasına çalışmaktır, yani açıkça tam zafere ulaşılmalıdır. Öyleyse parti «gurur»unu boşlamak ve gururun yerine somut olayları koymak gerekir. Kim somut olayların yerine yersiz gururu geçirirse ya da yersiz gurura dayanan bir siyaset sürdürürse onun ciddiyetinden kuşkulananak gerekir. Partilerin mazur görülebilecek bir biçimde bile başkasının çıkarına çalışmaktan, hele bu başkası yabancı bir devlet ise, bundan haydi haydi kaçınmaları gerekir. Çünkü sonra bu konuda ortaya atılan spekülasyonları kimse engelleyemez.

Hangi parti olursa olsun (hükmeden grupların olsun, hükmedilen grupların olsun) kolluk işlevi görmemesi, yani bir çeşit siyasal ve yasal düzeni korumaması kabul edilir bir şey değildir. Eğer bu etrafıca ortaya serilmek istenirse sorunun başka bir biçimde ortaya konulması

(10) 24 Mayıs 1870'de Mazzini'ci bir onbaşı olan Pietro Barsanti Pavia'daki kışlaya kırk cumhuriyetçi yandaşıyla, «Yaşasın Roma! Yaşasın Cumhuriyet! Kahrolsun Meşrutiyet!» bağırışlarıyla saldırmıştır. Hemen tutulduktan sonra 27 Ağustos 1870'de kurşuna dizilmiştir.

(11) Ancona'daki «Kızıl Hafta». Bu olaylar sırasında, en önemli olay olarak, Malatesta'nın söylev verdiği bir toplantıda askerî birlikler göstericiler üzerine ateş açıp üç kişiyi öldürmüş onbeş kişiyi de yaralamışlardır. Bu olay bir genel greve ve ülke çapında gösterilere yol açmıştır.

gerekir : yani bu işlevin hangi biçimde ve hangi yöne yönelik olarak uygulandığı konu olarak alınmalıdır. Yapılmak istenen bir baskı mı, yoksa bir yayma işlevi midir; yani, bu işlev gerici bir işlev midir, yoksa ilerici bir işlev midir? Belirli bir parti kolluk işlevini, dışardan görünün, temellenmiş, tarihin canlı güçlerini engelleyen bir düzeni korumak için mi kullanmaktadır, yoksa halkı, siyasal ve yasal düzeni programlı bir ifadeye bürünmüş, yeni bir uygarlık düzeyine ulaştırmak yönünde mi kullanmaktadır? Gerçekten bir yasaya karşı gelenler şu üç gruptandır : 1) yasanın güçten düşürdüğü gerici toplumsal ögeler; 2) yasanın baskı altında tuttuğu ilerici ögeler; 3) yasanın temsil edebileceği uygarlık düzeyine henüz erişememiş ögeler. Öyleyse bir partinin kolluk işlevi ilerici ya da gerici olabilir. Kolluk, işlevi güçten düşürülmüş gerici güçleri yasallık çerçevesi içinde tutmaya çalıştığı ve geri kalmış kitleleri yeni yasallık düzeyine yükseltmek istediği zaman ilericidir; tarihin canlı güçlerini baskı altında tuttuğu ve arızı, tarihe ters düşen aşımış bir yasallığı sürdürdüğü zaman gericidir. Aslında belirli bir partinin işleyişi ayırdedici ölçütleri vermektedir : parti ilerici olduğu zaman «demokratik» bir biçimde işler (demokratik merkezîyetçilik anlamında); gerici olduğu zaman «bürokratik» bir biçimde işler (bürokratik merkezîyetçilik anlamında). Bu ikinci halde parti yalnızca uygulayıcıdır, kararlaştırıcı değil : bu durumda teknik bakımdan bir polis organıdır, kendine verilen «siyasal parti» adı mitolojik nitelikte bir mecazdır. [1933].

SANAYİCİLER VE TARIMCILAR

Sorun büyük sanayicilerin kalıcı öz siyasal partilerinin olup olmadığıdır. Sanıyorum ki, cevap olumsuz olacaktır. Büyük sanayiciler sırasında, varolan tüm partilerden yararlanırlar, ama kendi öz partileri yoktur. Dolayısıyla, bunlar herhangi bir biçimde «agnostik» ya da «apolitik» değildir: çıkarları, siyasetin satranç tahtasındaki şu ya da bu partiyi, sırasında kendi araçlarıyla güçlendirerek belirli bir dengeyi sürdürmektir (karşıt parti, besbelli konu dışıdır: bunun güçlenmesine yardım etmek, taktik hareket olarak bile yeğlenemez). Dengenin sürdürülmesi «normal» yaşantıda olagelmektedir, uç durumlarda (ulusal yaşamda savaş durumu gibi) ki asıl bunların hesaba alınması gerekir, büyük sanayicilerin partisi, kalıcı öz partileri olan tarımcılarınkindir. Bu düşüncenin örnekleşmesi, Muhafazakâr Parti'nin, geleneksel olarak sanayicilerin partisi gibi görünen Liberal Parti'nin başını yediği İngiltere'de gözlemlenebilir.

Büyük *Trade Union* (*Sendika*)'ları ile İngiltere'nin durumu bu olayı açıklar. İngiltere'de biçimsel olarak sanayicilerin karşıtı olan büyük ölçekli bir parti olmadığı doğ-

rudur¹, ama işçilerin kitle örgütleri vardır ve bunların bazı önemli anlarda nasıl bürokratik kabuğu kırarak aşağıdan yukarıya bir yapı değişikliği geçirdikleri görülmüştür (örneğin 1919 ve 1926'da). Öte yandan, tarımcı ve sanayiciler arasında sürekli, sıkı çıkar ilişkileri vardır (özellikle tarımsal ve endüstriyel himayeciliğin genelleştiği bugünlerde); üstelik tarımcıların «siyasal olarak» sanayicilerden daha iyi örgütlendikleri, aydınları daha çok kendilerine çektikleri, yönelimlerinde daha «devamlı» oldukları vb. yadsınamaz. İngiliz «liberal-radikal»², Fransız radikal (bu ilkinden hep pek farklı olmuştur) partileri gibi geleneksel «sanayici» partilerin yazgılarının ne olduğu ilginçtir («İtalyan Radikal Partisi»³ de bu noktada hatırlanabilir). Bunlar neyi temsil ediyordu? Bunlar tek bir büyük sınıfı değil, ufak ve büyük sınıflararası bir bağı temsil ediyordu; buradan da değişik biçimde oluşmaları ve yokolmaları ileri gelir. «Manevra» bölümü, bütünüyle değişinceye dek her zaman değişik koşullar altında bulunan, alt-sınıf, tarafından sağlanmıştır. Bugün [alt-sınıf, adı geçen] bölümü «demagogik partiler»⁴ sağlamaktadır; bu da anlaşılmasa da şey değildir.

- (1) Yani kitlesel bir komünist partisinin olmadığı kastedilmektedir. Gramsci İngiliz İşçi Partisinin sanayicilerin düşmanı olduğunu düşünmemektedir.
- (2) Başka bir deyişle XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki Liberal Partinin radikal kanadı ve belki de, özellikle 1870 sonrası dönemdeki, Chamberlain, Dilke ve Bradlaugh önderliğindeki ve sosyalist fikirlerin etkisindeki radikaller kastedilmektedir.
- (3) İtalyan Radikal Partisi, *Partito d'Azione* (*Eylem Partisi*)'nin güdük bir dalı sayılabilir. 1880'lerde toplumsal nitelikli yasalar ve özellikle çalışma koşulları için mücadele veren bu Parti daha sonra yavaş yavaş erimiş ve Giolitti'nin siyasal blok'unda küçük bir öge durumuna düşmüştür.
- (4) Bu deyim faşist partiler anlamında kullanılmıştır.

Genel olarak denilebilir ki, partiler tarihinde, değişimin nedenlerinin kökenini bulmak için değişik ülkelerin karşılaştırılması önemli ve öğretici bir şeydir. Aynı şey tarih «katalogu»nun tüm «kalıntıları»yla dolu olan «gelenekçi» ülkelerin partilerinin aralarındaki tartışmalarda da geçerlidir.

Gerek dünya anlayışı gerekse özellikle pratik tavırlar için önemli olan en iyi yargı ölçütü şudur: dünya anlayışı ya da pratik eylem, ortak yaşamın tüm sorumluluğunu üstlenmiş haliyle «soyutlanmış», «bağımsız» olarak mı kavranabilir; ya da bu olanaksızsa, dünya anlayışı ve pratik eylem, başka bir dünya anlayışı ve pratik tavrın «bütünleşme»si iyileştirilmesi, dengelenmesi, vb. olarak mı anlaşılabilir? Düşünülürse, bu ölçütün ideal ve pratik hareketler üzerinde tarafsız bir yargıya varmak için önemli olduğu ve hiç de küçük olmayan bir uygulama alanına sahip olduğu görülür.

En sık raslanan putlaştırmalardan biri de, her varolan şeyin varolmasının «doğal» olduğu, varolmadan olmayacağı, kötü gitseler de yeniden düzenleme girişimlerinin yaşamı kesintiye uğratamayacağı, çünkü geleneksel güçlerin işlemeye devam edeceği ve bu yüzden yaşamın süreceği inanışıdır. Kuşkusuz bu türlü düşüncede doğru bir yan da yok değildir; eğer böyle olmazsa vay halimize! Bununla birlikte bazı sınırların ötesinde bu biçimde bir düşünce (bazı daha kötüye [yönelik] siyaset durumlarında) tehlikeli olmaktadır; ama her halükârda önceden sözü edilen, feslefi, siyasal ve tarihsel yargı ölçütü elimizdedir. İyiden iyiye incelenirse, bazı hareketlerin kendilerini marjinal saydıkları yani bazı olası ya da gerçek kötülükleri düzeltmek için katılacakları başlıca bir hareketi varsaydıkları, bunun için de bu gibi hareketlerin saf bir biçimde reformcu oldukları doğrudur.

Bu ilkenin siyasal önemi vardır; çünkü, dönüm noktalarında, herbiri «bağımsız» bir parti olarak görülen değişik grupların birleşmeleri ve bu birlik içinde bloklaşmaları olayı ile, her sınıfın tek partisi olduğundan söz eden teorik gerçek kanıtlanmış olmaktadır. Daha önce var olan çeşitlilik yalnızca «reformist» bir nitelikte iken, yani kısmi sorunlarla ilgilenirken, bir bakıma (sınırları içinde yararlı) siyasal bir işbölümü olup; ancak, her bölüm ötekini varsaydığından, dönüm noktalarında, yani başlıca sorunlar ortaya atıldığında, birlik oluşur, blok gerçekleşirdi. Bundan da partilerin kuruluşunda ikincil sorunlar üzerinde durmayıp «yekpare» bir niteliğe bürünmek gerektiği sonucu ortaya çıkar: öyleyse yönetenler ile yönetilenler, önder ile kitle arasında homojenlik olmasına çok dikkat edilmelidir. Dönüm noktalarında, eğer önderler kendi «gerçek partileri»ne geçerlerse, kitleler başsız hareketsiz kalırlar ve etkinlikleri de kalmaz. Denilebilir ki, hiçbir gerçek hareket birdenbire bütünlüğünün bilincine varmaz, tersine sonraki deneyimlerle, yani olayların ve bunların hiçbirinin (sözcüğün alışılmamış anlamıyla) doğal olmadığının, yalnızca, bazı koşullar olduğundan böyle olduğunun ve bu koşulların ortadan kalkmasının sonuçsuz olamayacağının farkına vararak, [kendi] bütünlüğünün bilincine sahip olur. Böylece hareket olgunlaşır, «ortak yaşama» keyfi olma niteliğini yitirir, belirli sonuçları elde etmek amacıyla gerekli öncülleri yaratması ve bunların yaratılmasında tüm gücünü kullanması anlamında gerçekten bağımsız olur. [1933].

«EKONOMİZM»İN BAZI TEORİK VE PRATİK GÖRÜNÜMLERİ

Ekonomizm¹ —serbest değişimi amaçlayan teori hareket— teorik sendikalizm.² Teorik sendikalizmin kenini ne kadar praxis felsefesinde, ne kadar serbest değişime ilişkin ekonomik doktrinlerde, yani so bir çözümlemeyle liberalizmde bulduğu ele alınma gerekir. Bu yüzden de en gelişkin biçimiyle ekonomimin, liberalizmin dolaysız bir ardılı olup olmadığı ve ki

- (1) Ekonomizm, temel siyasal eğilimi bakımından, işçileri ekonomik mücadeleye —özellikle sendikaların başını çektiği ekonomik mücadeleye— girmelerine ilişkin bir anlayış simgeleri. Sendikaların bu bağlamdaki yeri işçi sınıfı siyasatını de kapsar bir niteliktedir. Bu durum söz konusuysa, ekonomizme göre, Marksist aydınların siyasal «mücadele» bakımından liberallerle birleşmesi de gündeme gelmektedir.
- (2) Kuramsal sendikalizmle Gramsci'nin kasdettiği, İngiliz dünyasındaki sendikalizmdir. (İtalyancadaki *sindacalismo* sözcüğü hem sendikalizm hem de «trade-unionism» anlarına gelmektedir). Özellikle anarko-sendikalistler ve öte ya

kenlerinde de praxis felsefesiyle oldukça az ilintileri [yani] her halükârda yalnızca dıştan ve sadece sözsöz ilintileri olup olmadığı incelenmelidir.

Gene bu görüş açısından, [Croce'nin] *Tarihsel Maddecilik* hakkındaki kitabında yazdığı (1917 tarihli) yeni önsözden ileri gelen, Einaudi-Croce tartışmasını ele almak gerekmektedir.³ Einaudi tarafından öne sürülen zo-

da anarşistler bakımından güçlü bir İtalyan işçi sendikacılığı geleneği söz konusuydu. Anarşist işçiler özellikle I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Torino'daki endüstriyel mücadelelerde önemli bir rol oynamışlardı. Ve bu dönemde Gramsci, başında bulunduğu *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) dergisinde sosyalistlerin çoğunda görünen bu anarşistlere yönelik hizipçiliğe karşı çıkmıştı. Öte yandan, Arturo Labriola'nın örneğini oluşturduğu, anarko-sendikalist önderlerin siyasal bakımdan en azından ikircikli tutumları söz konusuydu. Labriola'nın 1915'de bir müdahaleciyken, daha sonra anti-faşist olması bir gerçekse de, başka birçok anarko-sendikalist milliyetçilik yolundan faşizm saflarına katılmışlardı ki Gramsci bu sürece, İtalyan bağımsızlık hareketinin (*Risorgimento*) izleyicileri olan burjuva siyasatçılara göndermede bulunarak, «dönüştürmecilik» (*trasformismo*) adını verir.

- (3) Luigi Einaudi (1874-1961) önde gelen bir liberal ve iktisatçıdır. Özellikle 1924-25 yıllarında faşizme karşı çıkanlar arasında önemli bir yeri vardır. Faşizmin çöküşünden sonra İtalyan [Merkez] Bankası yöneticiliğini yapmış, daha sonra Cumhurbaşkanı olmuştur (1948-55).

Croce'nin *Materialismo storico ed economia marxistica* (Tarihsel Maddecilik ve Marksist İktisat) adlı kitabı 1900'da yayımlanmıştır. Croce kitabın üçüncü basısına kitabı niçin yazdığına ilişkin bir önsöz eklemiştir. Bu önsözünde Marksizmin İtalyan entelektüel yaşamına ve özellikle tarih çalışmalarına 1899-1900 arasında yararlı etkilerde bulunduğunu belirtmiştir. Einaudi'nin bu konuya ilişkin yorumları *Riforma Sociale* (Toplumsal Reform) dergisinin Temmuz-Ağustos 1918 sayısında (s. 45) yayımlanmış bulunmaktadır.

runluluk, İngiliz klâsik ekonomisince harekete geçilen ekonomik tarih yazınının hesaba katılması gereği şu şekilde tatmin edilmiş olabilir: bu tür bir yazın, praxis felsefesinin yüzeysel bir bulaşımıyla ekonomizmi doğurmuştur. Bu yüzden Einaudi ekonomizme ilişkin sapmaları (aslı aranırsa yeter derecede açıklıktan uzak bir biçimde) eleştirdiğinde, arı kovanını çomaklamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Serbest mübadele yanlısı ideolojilerle teorik sendikalizm arasındaki ilinti, Lanzillo⁴ ve şerikleri gibi sendikacıların Pareto'ya⁵ karşı hayranlıklarının belirgin olduğu İtalya'da özellikle aşikârdır. Ne var ki bu iki eğilimin anlamları çok farklıdır: ilki egemen olan ve yöneten bir toplumsal gruba aitken, ikincisi, kendi gücünün ve kendi olanak ve gelişme biçimlerinin daha henüz bilincine varmamış ve dolayısıyla ilkel yaşamcıl evresinden kurtulmayı bilemeyen, hâlâ bağımlı bir gruba aittir.

Serbest mübadele hareketinin düşünceleri temelini, pratik kökeninin belirlenmesi zor olmayan kuramsal bir yanılığa bulmaktadır; bu düşünceler, aslında yalnızca metodolojik olduğu halde organik hale sokulup öylece sunulan, siyasal toplumla sivil toplum⁶ arasındaki farka dayanmaktadır. Buna göre de ekonomik faaliyetin sivil topluma özgü olduğu ve Devletin [bu faaliyetin] düzenlen-

- (4) Agostino Lanzillo (1886-1952) anarko-sendikalisttir. Sorel üzerine bir kitabı vardır. Faşizmin yandaşı olmuş ve 1931'de Faşist Korporasyonlar Ulusal Konseyi üyeliğine getirilmiştir.
- (5) Vilfredo Pareto, bugün seçkinler kuramındaki yeri dolayısıyla tanınsa da, aslında önemli bir iktisatçı ve serbest mübadele kuramcısıydı.
- (6) Bu konuda bkz.: Norberto Bobbio, Jacques Texier, *Gramsci ve Sivil Toplum*, Editör: Erhan Göksel, çev.: Arda İpek, Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

mesine karışmaması gerektiği iddia edilmektedir. Ama, fiili gerçeklikte sivil toplumla Devlet bir ve aynı olduğundan, bırakınız yapsınlarcılığın da, yasama yoluyla ve zorlamayla gündeme getirilip sürdürülen, bir Devlet «düzenlemesi» biçimi olduğu açıkça ortaya koyulmalıdır: [bu düzenleme] ekonomik olayların kendiliğinden dile gelen otomatik bir ifadesi değil de kendi amaçlarının bilincinde olan bir iradenin kasıtlı bir siyasetidir. Dolayısıyla bırakınız yapsınlarcı liberalizm, başarıya ulaştığı takdirde, bir Devletin yönetici personelinin ve aynı Devletin ekonomik programını, yani ulusal gelirin dağılımını değiştirmeye yönelmek durumunda olan siyasal bir programdır.

Teorik sendikalizmin durumuysa farklıdır. Burada söz konusu olan bağımlı bir grup olup, bu grubun egemen olması, ekonomik-korporatif evreden öteye gelişip sivil toplumda etik-politik hegemonya evresine yükselmesi ve Devlet içinde egemen konuma ulaşması bizzat bu teori tarafından engellenmektedir. Bırakınız yapsınlarcılık bakımından Devletin yapısını değil de sadece yönetimin yönünü değiştirmek isteyen yönetici grubun bir hizbi söz konusudur; ticareti düzenleyen mevzuatı ve fakat yalnızca dolaylı olarak endüstriyel [mevzuatı] ıslah etmek isteyen [yönetici grubun bir hizbi söz konusudur] (çünkü özellikle piyasası zayıf ve sınırlı ülkelerde korumacılığın endüstriyel girişim özgürlüğünü sınırlandırdığı ve tekellerin oluşmasını sağlıksız bir biçimde kolaylaştırdığı inkâr edilemez). Söz konusu olan yeni bir siyasal toplumun ve hatta yeni bir sivil toplum türünün oluşturulup örgütlenmesi değil, hükümet eden yönetici partilerin kendi aralarında devredip [yer değiştirmele-ridir]. Teorik sendikalizm hareketinde sorun daha karmaşıktır; bu harekete bağımlı grubun dile getirdiğini

sürdüğü bağımsızlık ve özerkliğin aslında hakim grubun entellektüel hegemonyasına feda edildiği inkâr edilemez. Çünkü teorik sendikalizm bütünüyle, praxis felsefesinin bazı eksik sunulmuş ve dolayısıyla bayağılaştırılmış savlarıyla meşrulaştırılan, bırakınız yapsınlarcılığın bir görünümünden başka bir şey değildir. Bu «feda» niçin ve nasıl olmaktadır? Ya sorun gözönüne alınmadığından (Fabiancılık, De Man,⁷ İngiliz İşçi Partisinin önemli bir bölümü), ya da [sorun] uygun ve etkin olmayan bir biçimde ortaya konulduğundan (genel olarak sosyal-demokrat eğilimler), yahut da gruplu rejimden sendikal bir ekonomiye sahip tam eşitlikçi bir rejime dolaysız olarak atlama imkânına inanıldığından, bağımlı grubun egemen grup haline dönüşmesi söz konusu değildir.

Ekonomizmin siyasal ve entellektüel irade, eylem ve girişim ifadelerine karşı tutumu, sanki bunlar ekonomik zorunlulukların organik dile gelişleri değil de tersine ekonominin tek etken ifadesiymiş [gibi ele alındığından] en azından acaiptir. Hegemonya sorununu egemen grubu bağımlı kılacak bir olaymış gibi yorumlayarak somut bir biçimde ortaya koymak da aynı biçimde anlamsızdır. Hegemonya olayı şüphesiz, kendilerine hegemonyanın uygulanacağı grupların çıkar ve eğilimlerinin hesaba katılmasını, belli bir uzlaşma dengesinin oluşmuş olmasını, yani üretici grubun ekonomik-korporatif türünden özverilerde bulunmasını gerektirir. Ama böylesi özverilerin,

(7) Henri de Man (1885-1953) bir Belçika sosyal demokrattır. Revizyonist nitelikleri ağır basan bir yapıyla, *Au delà du marxisme (Marksizmin Ötesinde)*, tanınmaktadır. 1934'de sosyalizme barışçı geçişe ilişkin bir programı kaleme almıştır: «De Man Planı». Belçika'da 1935-38 arası bakanlık yapmış ve Belçika işgali sırasında Almanlarla işbirlikçiliği yüzünden 1946'da mahkûm edilmiştir.

böylesi uzlaşmanın öze ilişmeyeceği de şüphesizdir; çünkü hegemonya, eğer etik-politik ise, ekonomik olmadan da olamaz, [yani] temelini yönetici grubun ekonomik faaliyetin yaşamsal özüne uyguladığı kesin işlevinde bulur.

Ekonomizm, bırakınız yapsınlar liberalizm ve teorik sendikalizmin ötesinde birçok biçimlerde ortaya çıkar. Seçimlerde oy kullanmama tavrına ilişkin bütün biçimler ekonomizmin içine girer (buna tipik örnek İtalyan papazlarının 1870'den başlayarak içine girdikleri, 1900'dan sonra giderek yumuşayan ve 1919'da Halkçı Partinin⁸ kurulmasıyla ortadan kalkan oy kullanmama tavrıdır; papazların gerçek İtalya'yla yasal İtalya arasında yaptıkları organik ayırım, ekonomik dünya ile siyasal-yasal dünya arasındaki ayırımın yeniden üretilmesinde başka bir şey değildi); bu tavrın yarı-yarıya oy vermeme, dörtte bir oy kullanmama, vb. gibi bir çok biçimleri de söz konusu olabilir. «İşler ne kadar kötüleşirse o kadar iyidir» formülü oy kullanmama tavrıyla ilintilidir; bazı milletvekili hiziplerinin adına parlamenter «uzlaşmaz-

(8) Halkçı Parti, Luigi Sturzo ve başkaları tarafından 1919 Ocak'ında kurulmuştur. Avrupa'da o zamanlar geçerli olan Sosyal-Hristiyan düşününe dayanan Parti başlangıçta Papalıkça desteklenmiştir. Üstelik bu Parti tarafından simgelenen hareket, Kilise içi değil Kilise dışı reformlara yöneliktir. Kuzey ve orta İtalya'da hızla gelişen bu Parti, bu bölgelerde «beyaz» sendikaların kurulmasına katkılarda bulunmuştur ki küçük köylülük alanında güçlü olan bu sendikalar «kırmızı» sendikaların karşısında olmuştur. 1921-25 arasında faşizm karşısında istikrarlı bir tavır alamayan bu Parti (Sturzo Papalığın faşizmle bir anlaşmaya gitmesine yönelik baskılarını kabullenmeye hazır değildi), 1925-26'da başka muhalefet partileri gibi, faaliyetten men edilmiştir. Faşizmin yenilmesinden sonra Hristiyan Demokrat Parti kisvesinde yeniden toplum sahnesine çıkmıştır.

cılık» denen formülü de aynı tavrın bir görünümüdür. Ekonomizmin her zaman siyasal eylem ve siyasal partiye karşı değildir, ama parti ancak sendikal türden eğitici bir organizma olarak görülmektedir. Ekonomizmin incelenmesi ve yapıyla üst-yapı arasındaki ilişkilerin anlaşılması için başvurulacak bir kaynak, toplumsal bir grubun gelişmesinde önemli bir evrenin, bir sendikayı oluşturan bireysel öğelerin yalnızca daha çok kendi ekonomik çıkarları için değil de, aynı örgütün gelişme ve korunması için mücadele verdikleri evre olduğundan söz eden, *Felsefenin Sefaleti*'ndeki pasajdır.⁹ Bu bağlamda, Engels'in (İtalyanca olarak da yayınlanan praxis felsefesi üzerine

- (9) Kesin ifadeye bakmak gerek; *Felsefenin Sefaleti* praxis felsefesinin esaslı bir momentidir. Bu yapıt *Feuerbach Üzerine Tezler*'in geliştirilmesi olarak düşünülebilirken, öte yandan belirli bir fırsatta yazılmış *Kutsal Aile* Proudhon ve özellikle Fransız maddeciliğine ilişkin pasajlardan da belli olduğu gibi belli olmayan bir ara evreyi simgeler. Fransız maddeciliğine ilişkin pasaj teorik olmayan ve daha çok kültür tarihine ilişkin bir pasajdır: genellikle böyle yorumlanan bu pasaj kültür tarihi olması bakımından övülmeye değer bir niteliğe sahiptir. *Felsefenin Sefaleti*'nde Proudhon'a karşı eleştiri ve Hegel'ci diyalektiğe ilişkin yorum hakkındaki düşüncenin Gioberti'ye ve genellikle İtalyan ılımlı liberallerinin Hegel'ciliğine yaygınlaştırılabileceği anımsansın. Proudhon-Gioberti paraleli, türdeş olmayan tarihsel-siyasal evreleri dile getirmesine karşın ve hatta bu yüzden, ilginç ve üretken olabilir. (*Yazarın dipnotu*).

[Vincenzo Gioberti (1801 - 52) *Risorgimento* sırasında önde gelen ılımlı liberallerden biriydi. Proudhon-Gioberti paraleli, bunların Fransız işçi sınıfı hareketi ile «daha geri» İtalyan liberal-ulusal hareketi içindeki yerleriyle ilintilidir. Bu bağlamda Gioberti, ilginçtir, daha radikal bir kişiliktir. Proudhon'daysa tutucu olan öge giderek Jakoben tavır üzerinde başatlık kazanır. Gioberti'deyse süreç tersine işlemiştir].

iki mektubundaki)¹⁰ «nihai çözümlemeye» yalnızca ekonominin tarihin zembereği olduğuna ilişkin ifadesi de hatırlanmalıdır ve bu ifade, *Politik Ekonominin Eleştirisi*'nin önsözündeki, insanların ideoloji düzeyinde ekonomik dünyada gerçekleşen çelişkilerin bilincine vardıklarından söz eden pasajla dolaysız olarak ilintilendirilmelidir.

Bu notlarda fırsat düştükçe praxis felsefesinin kabul edilmek istendiğinden çok daha yaygın olduğu ifade edilmişti. Prof. Loria'nın¹¹ şimdilerde kendisinin az ya da çok tutarsız kavrayışlarını adlandırdığı gibisinden, tarihsel ekonomizmin yaygınlaştığı ve dolayısıyla felsefesinin mücadelelerine başladığı zamanlara oranla kültürel ortamın bütünlüyle değişmiş bulunduğu kastediliyor-

- (10) Josef Bloch ve Heinz Starkenburg'a Engels tarafından yazılan mektuplar; ilki 21 Eylül 1890, ikincisi 25 Ocak 1894 tarihli. 1 ve 15 Ekim tarihli *Der Sozialistischer Akademiker*'de yayımlanmış bulunmaktadır. Bloch'a mektubunda Engels şöyle yazar: «Tarihin maddeci anlayışına göre tarihteki belirleyici moment *önünde sonunda* gerçek yaşamın üretimi ve yeniden üretimiyle ilintilidir. Ne Marx ne de ben bundan öteye bir şey ileri sürmedik. Bu durumda biri kalkar ve bu ifadeyi ekonomik momentin tek belirleyici olduğu biçimine saptırarak sokarsa, ifadeyi anlamsız, soyut ve saçma hale getirmiş olur».
- (11) Achille Loria (1857-1943) kendisinin özgün bir düşünür olduğunu ileri süren akademik bir iktisatçıdır. Düşünceleri, yalnız İtalya'da değil başka ülkelerde de 1880'ler ve 1890'lar da moda olmuştur. Kendi verdiği adla yani «tarihsel ekonomizmin» adıyla moda olan kuramı sıradan iktisatla sıradan Marksizm karışımıdır. Bu, Gramsci'nin gözünde İtalyan entellektüellerinin ve dolayısıyla İtalyan ulusal kültürünün dejenere ve acayip yaklaşımlarının örneklerinden biriydi ki bu yaklaşımları *Lorianismo* (Loria'cılık) olarak nitelendirmiştir Gramsci.

sa, bu ifade doğrudur. Croce'nin terminolojisiyle denilebilir ki, «özgürlük dini»nin bağrında biten en büyük sapkınlık, ortodoks dini gibi, bizzat bir bozulmaya uğramış, «boş inan» olarak yaygınlaşmış, yani bırakınız yapsınlar liberalizmle birleşmiş ve ekonomizmi üretmiş bulunmaktadır. Ne var ki, ortodoks dini artık kuruyup kalmışsa da, sapkın boş inanın daha yüksek bir din olarak yeniden doğmasına yol açacak bir mayaya sahip olup olmayacağı, yani boş inan kalıntılarının kolayca tasfiye edilip edilemeyeceği [zaman içinde] görülecektir.

Tarihsel ekonomizmin bazı karakteristik noktaları : 1) tarihsel ilintiler araştırılırken «nisbeten kalıcı» olanla geçici dalgalanma arasında ayırım yapılmaz ve ekonomik olay olarak, dolaysız «pis yahudice» anlamıyla, kişisel ya da küçük bir grup çıkarı anlaşılır. Yani içerdiği tüm ilişkilerle, ekonomik sınıf oluşumları hesaba katılmaz, tersine, özellikle ceza yasalarınca belirlenen suç biçimlerine uygun düştüğünde, bayağı ve tefeci çıkarın söz konusu olduğu kabul edilir; 2) ekonomik oluşun çalışma araçlarında ard arda çıkan teknik değişmelere indirgendiği[ni ileri süren] doktrin. Prof. Loria, 1912 tarihli «Rassegna contemporanea» (Çağdaş Dergi)'de yayınlanan, uçağın toplumsal etkisine ilişkin makalesinde bu doktrin uygulanması üzerine çok parlak bir açıklamada bulunmuştur; 3) ekonomik ve tarihsel oluşun, üretimin bazı önemli öğelerindeki değişikliğe, beraberinde makinelerin yapılış ve işletilmesinde yeni yöntemlerin uygulanmasını getiren, yeni bir hammaddenin, yeni bir yakıtın, vb. bulunmasına dolaysız olarak bağımlı kılındığı doktrin. Bu son zamanlarda petrol üzerine enikonu bir yazın söz konusudur : tipik bir örnek olarak 16 Mayıs 1929 tarihli «Nuova antologia» (Yeni Antoloji)'da Antonino Laviosa'nın makalesi incelenebilir. Yeni yakıtlar, yeni devindiri-

ci enerjiler kadar başka biçimlere sokulacak hammadelerin bulunması, tek tek devletlerin konumunu değiştirebileceğinden, şüphesiz büyük öneme sahiptir, ama tarihsel hareketi belirlemez, vb.

Çoğu kez tarihsel maddecilikle mücadele edildiğine inanılıp tarihsel ekonomizmle mücadele edilir. Söz gelişi Paris'te yayınlanan 10 Ekim 1930 tarihli «Avenir» (Gelecek)'deki makale (21 Ekim 1930 tarihli «Rassegna Settimanale della Stampa Estera» (Haftalık Yabancı Basın Dergisi)'de ss. 2303-2304'de tekrar yayınlanmıştır) bu duruma bir örnek olup, buradan tipik olarak şunlar aktarılabilir : «Uzun bir süredir, ama özellikle savaştan sonra, çıkar sorunlarının ulusları egemenliği altına aldığı ve dünyayı ileriye götüldüğü söylenir durur. Bu tezi, hafif doktriner «tarihsel maddecilik» adı altında icad edenler marksistlerdir. Saf marksizmde kütle halinde ele alınan insanlar tutkularına değil de ekonomik zorunluluklara itaat ederler. Siyaset bir tutkudur. Vatan bir tutkudur. Bu çok şey isteyen iki fikir tarihte yüzeysel bir işlevden başka bir işleve sahip değildir, çünkü gerçekte yüzyıllar boyunca halkların yaşamı, maddi türden nedenlerin her zaman değişen ve her zaman yenilenen bir oyunuyla açıklanır. Ekonomi her şeydir. Birçok «burjuva» filozofu ve economicisi bu nakaratı tekrar eder durur. Buğdayın, petrolün ya da kauçuğun cari fiyatlarıyla yüksek uluslararası politikayı bize açıklarken bir çeşit havalara girerler. Tüm diplomasinin gümrük tarifeleri ve maliyet fiyatları sorunlarınca belirlendiğini bize göstermek için bütün marifetlerini kullanırlar. Bu açıklamalar müthiş hürmet görür. Bunların çok ufak bir bilimsel görüntüsü olup, [aynı açıklamalar] incelikte son söz olarak geçinmek isteyen bir tür üstün şüpheciliğin meyvasıdır. Dış politikada tutku mu? Ulusal konularda duy-

gu mu? Hadi canım! Bunlar sıradan insanlar içindir. Büyük ruhlar, gizleri bilenler bilirler ki her şey borç-alacak tarafından belirlenir. İşte bu mutlak bir yalancı-gerçektir. Halkların çıkar hesaplarından başka bir şeyce yönetilmeyi seçmedikleri bütünüyle yalan, halkların özellikle nüfuza olan istek ve ateşli inançlarınca dikte edilen düşüncelere itaa tettikleri bütünüyle doğrudur. Bunu anlamayan hiç bir şeyi anlamaz». (*Nüfuz Manisi* başlıklı) makalenin devamı, maddî çıkarlarca değil de «nüfuz»ca belirlenmiş olduğu farz edilen, Alman ve İtalyan siyasetlerinin örneklerini vermektedir. Makale praxis felsefesine yöneltilmiş en bayağısından polemik alayları kısaca içermektedir ama, gerçekte, tartışma Loria'nınkinden türünden kaba ekonomizme karşıdır. Kaldı ki yazar başka bakımlardan akıl yürütmeye de o kadar güçlü değildir: «tutkular»ın en basitinden ekonomik çıkarların anlamdaşı olabileceğini ve siyasal etkinliği kalıcı ham duygusalılık ve gelip geçici çırpınma içinde sürdürmenin zor olacağını anlamamaktadır. Ve Fransız politikası da sistematik ve tutarlı bir «ussallık» olarak yani her türlü tutkuya ilişkin öğeden arınmış olarak sunulmaktadır, vb.

Ekonomizme ilişkin en yaygın boş inan biçimiyle, praxis felsefesi entellektüel grubun üst düzeylerinde yaygınlaşabilme olanaklarının büyük bir bölümünü kaybeder, ama, [yaygınlaşabilme olanaklarına] halk kitleleri ve beyinlerini zahmete sokmak niyetinde olmayan, tersine çok kurnaz, vb. görünmek isteyen, ikinci sınıf entellektüeller arasında ulaşır. Çoğu kimse için, Engels'in yazdığı gibi, ceplerindeki birkaç formülcükte özetlenmiş, tüm felsefî ve siyasal bilgeliğe ve tarihe ait bilgilere çok ucuza ve hiçbir emek harcamadan sahip olduklarına inanmak çok rahat gelir. İnsanların temel çelişkilerin bilincine ideoloji alanında vardıklarına ilişkin tezin, psikolo-

jik ve ahlâksal nitelikli değil de tersine organik ve epistemolojik nitelikli olduğu unutulduğundan, siyaseti ve dolayısıyla tarihi sürekli bir *marché de dupes*, hokkabazlık ve el çabukluğu oyunu olarak ele almaya eğilimli bir algılama biçimi yaratılmış bulunmaktadır. «Eleştirel» etkinlik dolandırıcılıkların keşfedilmesine, skandalların yaratılmasına ve önemli şahsiyetlerin cebindeki paraların hesabının yapılmasına indirgenmiş olmaktadır.

«Ekonomizm»in de nesnel bir yorum ilkesi (nesnel-bilimsel) olduğundan ya da böyle varsayıldığından, dolsaysız çıkar arayışının tarihin bütün görünüşleri içinde «tez»i temsil edenler kadar «anti-tez»i temsil eden insanlar için geçerli olabileceği böylece unutulmuş bulunmaktadır. Bunun da ötesinde praxis felsefesinin başka bir önermesi unutulmuştur: «halkın inançları» ya da bu türden inançlar maddî güçlerin geçerliliğine sahiptir. «Pis yahudi»ce çıkarlar alanında yapılan yorum yanlışları bazen öylesine çekilmez ve komiktir ki [bunlar] bu yolla kökündeki öğretinin nüfuzunu olumsuz yönde etkilemişlerdir. Demek ki ekonomizmle yalnız tarih yazma teorisinde değil özellikle siyasal teori ve pratikte de mücadele etmek gerekmektedir. Bu alanda mücadele, tıpkı siyasal parti teorisinin geliştirilmesinde ve belli siyasal partilerin yaşamdaki pratik gelişmesinde (karşısına karşılık olarak demokratik-devrimci diktatörlük kavrayışı konulan, adına sürekli devrim denen teoriye karşı yürütülen mücadele; kurucu [meclis] ideolojilerine sağlanan desteğin önemi, vb.) pratik olarak sürdürülen mücadeleler gibi, hegemonya kavramını geliştirerek sürdürülebilir ve sürdürülmelidir. Örnek olarak Boulanger'ci akım (yaklaşık 1886'dan 1890'a kadar)¹² ya da Dreyfus da-

(12) Bkz. yukarda «Machiavelli'deki Siyaset Üzerine Özlü Notlar» Bölümü 6. dipnot.

vası¹³ yahut da 2 Aralık Hükümet darbesi (dolaysız ekonomik etmene ne kadar nisbî önem verilmesi ve buna karşılık «ideoloji»lerin somut incelenmesine ne kadar yer ayrılması [gerektiğini] incelemek bakımından 2 Aralık üzerine klasik kitabın¹⁴ bir çözümlemesi [yapılmak gerekir]) ele alınarak, belli siyasal hareketler giderek geliştikçe [bunların] nasıl değerlendirildiği üzerine bir araştırma yapılabilir. Bu olaylar karşısında ekonomizm şu soruyu sorar: ele alınıp incelenen girişim dolaysız olarak kimin çıkarınadır? Ve bu soruya üstün körü olduğu kadar çürük bir akıl yürütmeyle cevap verir: dolaysız olarak egemen grubun belli bir hizbinin çıkarınadır. Dahası var, herhangi bir hataya düşmemek için, seçim, açıkça ilerici ve ekonomik güçlerin bütünü denetleyici bir işlevi olan hizbe denk düşer. Yanlış yapılmadığından emin olunabilir; çünkü incelenen hareket iktidara geçerse, kaçınılmaz olarak egemen grubun ilerici hizbi sonuçta er ya da geç yeni hükümeti denetimi altına alacak ve, devlet aygıtını kendi çıkarına çevirmek için, onu araç olarak kullanacaktır.

Demek oluyor ki çok ucuz bir yanılmazlık söz konusudur, ama bu yanılmazlığın teorik bir anlamı olmasının yanı sıra pek az siyasal önemi ve pratik yararı vardır: genel olarak ahlâkçı nutuklar ve sonu gelmeyen kişilik sorunları üretmekten başka bir şey yapmaz. Boulanger'ci türden bir hareket söz konusu olduğunda, çözümleme gerçekçi bir biçimde şu çizgiye göre yürütülmelidir: 1) harekete katılan kitlenin toplumsal içeriği; 2) yeni hareketin bizzat doğuşu ile belirlenen ve giderek

(13) Bu konuda bkz.: *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt I, s. 132-33'deki «Dreyfus Olayı» maddesi.

(14) Başka bir deyişle *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* (K. Marx).

başkalaşan güç dengesi içinde bu kitle ne gibi bir işleve sahipti? 3) [hareketteki] yöneticilerin ortaya koyduğu ve kabul gören talepler siyasal ve toplumsal bakımdan ne gibi bir anlama sahiptir ve hangi fiilî gereklere denk düşmektedir? 4) araçların önerilen amaca uygunluğunun incelenmesi; 5) yalnızca nihai bir çözümlemede, bu gibi bir hareketin kaçınılmaz olarak yozlaştırılacağı ve [bu harekete] katılan kitlenin beklentilerinden çok farklı amaçlara hizmet edeceği varsayımı, ahlâkçı değil de siyasal terimlerle formüle edilerek, ele alınır. Ama (yani ortak anlayışın açık seçikliğinde bu gibi bir niteliğe sahip olmayan, daha çok bir takım gizli ve özel «bilimsel» çözümlemenin sonucu olan [türden] herhangi somut bir öge söz konusu değilken, bu varsayım peşin olarak ortaya koyulmakta, böylelikle de, [aynı varsayım] iki yüzlülük ve kötü niyete ya da (harekete katılanlar bakımından) bölünük ve budalalığa ilişkin ahlâkçı bir itham görüntüsüne bürünmektedir. Bu yolla da siyasal mücadele, cini şişede muhafaza edip her şeyi bilenlerle, kendi yöneticilerince kandırılmış olmalarına karşın onmaz safdilliklerini kabullenmek istemeyen kişiler arasındaki kişisel sorunlar yumağına indirgenmiş olmaktadır. Üstelik bu gibi hareketler iktidara gelinceye kadar, bunların iflâs edebileceğini ve gerçekten de bazılarının iflâs ettiğini (bizzat Boulanger'in bu haliyle iflâs etmişken daha sonra Dreyfus yanlısı hareket tarafından kesin olarak ezilmiş bulunmaktadır; Georges Valois'in hareketi; General Gajda'nın hareketi)¹⁵ düşünmek her zaman için

(15) George Valois bir Fransız faşist düşüncü olup XX. yüzyılın başında «Proudhon Derneği»ni kurmuştur. Sorel de bu derneğe üyeydi. I. Dünya Savaşından sonra «ulusal devrim»i amaçlayan bir hareketi örgütlemiştir. Hareket eski askerlere dayanıyor ve Mussolini'den esinlenmiş bulun-

mümkündür. Bu durumda inceleme [bu hareketlerin] güçlü yanları kadar içlerinde barındırdıkları güçsüz yanlarının da belirlenmesine yönelmelidir. «Ekonomizmi» varsayım dolaysız bir güç ögesini, yani dolaylı olsun dolaysız olsun bir çeşit malî desteğin hazırda bulunduğunu (hareketi arkalayan büyük bir gazete aslında dolaylı bir malî destektir) ileri sürer ve bununla yetinir. Ama bu yetmez. Bu [özel] durumda da farklı düzeylerdeki güç ilişkilerinin çözülmesi, hegemonya ve etnik-politik ilişkiler bağlamında en yüksek dereceye ulaşmak durumundadır. [1933 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

Adına uzlaşmazlık teorileri denilen teorilere örnek olarak belirtilmesi gereken bir tavır da, kompromi diye adlandırılan uzlaşmalara karşı ilke olarak katı muhalefettir ki bundan türeyen belirti de «tehlikelerden duyulan korku» olarak dile getirilebilir. İlke olarak kompromilerden tiksinden ekonominin sıkı sıkıya bağlı olduğu açıktır. Çünkü bu tiksinden temelinde bulunan anlayış tarihsel gelişmenin, doğal yasalarla aynı türden, nesnel yasaları olduğuna dair şaşmaz kanıdan başka bir şey değildir; üstelik dinsel niteliklere benzer nitelikleri

yordu; hem «bolşevizm»e ve hem de «plutokrazi»ye (zenginlerin yönetimi) karşıydı. 1930'lu yıllarda bir tür «birbirine yaklaşma» kuramı ileri sürülmüştür ki burada A.B.D. ve S.S.C.B. yüksek düzeyde teknolojik, sendikal bir toplum biçimine doğru evrimleşmekteydiler.

General Rudolf Gajda Rusya'daki sivil savaş sırasında Kolchak yanında Çek lejyonunun komutanıydı. 1920'li yıllarda askerî darbe hazırlama suçlamasıyla Çek ordusundan çıkartılmıştır. Çekoslovakya'da faşist nitelikli bir «Seçim Reformu Ligi» oluşturmuş ve 1929 seçimlerinde üç koltuk kazanmıştır. Nazilerin Çekoslovakya'yı işgalinde kukla yönetici olmayı ümit etmişse de Naziler milliyetçi geçmişinden dolayı kendisine güven duymamışlardır.

olan yazgıcı ereğeğe olan inanç da söz konusudur; değil mi ki uygun koşullar yazgı gereği oluşacaktır ve değil mi ki ruhun ölen insandan dünyaya yeni gelene göçü olayları oldukça esrarlı bir biçimde bu uygun koşullarca belirlenecektir, o halde bu durumları bir plâna göre önceden düzenlemeye eğilim gösteren her türlü iradî girişim sadece boşuna değil zararlıdır da. Bununla beraber bu yazgıcı inançların yanı sıra «daha da sonra» körçesine ve ayırım yapmadan silahların düzenleyici erdemi-ne güvenme eğilimi söz konusudur. Ne var ki [bu eğilim] bütünüyle mantık ve tutarlılıktan yoksun değildir, çünkü iradenin karışımının yıkım için yararlı, (bizzat yıkım momentinde zaten edim durumunda olan) yeniden yapım için yararsız olduğu düşünülmektedir. Yıkım, yıkım-yeniden yapım olarak değil de mekanik olarak kavranmaktadır. Bu türden düşünme biçimlerinde «zaman» etmeni ve [hatta] son bir çözümlemede bizzat «ekonomi» hesaba katılmamaktadır. Çünkü kitleye ait ideolojik olguların daima kitledeki ekonomik olayların ardında kaldığı ve bazı momentlerde ekonomik etmenden ileri gelen otomatik devindiricilerin yavaşlatıldığı, engellendiği ya da geleneksel ideolojik öğeler tarafından geçici olarak durdurulduğu konusunda bir kavrayış söz konusu değildir. Bu yüzdendir ki kitlenin ekonomik durumuyla ilgili ve geleneksel önderlerin direktifleriyle karşıtlık durumunda olabilecek istekleri «kavratmayı» öngören bilinçli bir mücadele verilmelidir. Ekonomik atılımı geleneksel siyasetin engellerinden kurtarmak, yani yeni, bağdaşık, iç çelişkileri olmayan, ekonomik-siyasal nitelikli tarihsel bir bloku gerçekleştirmek bakımından [bu blokça] massedilmesi gerekli bazı güçlerin siyasal girişimi her zaman gereklidir. [Üstelik] iki «benzer» gücün, yalnızca ya bir sıra uzlaşmayla ya da silah zoruyla, bunların ittifak halinde olması yahut zorla birinin ötekisine bağım-

lı olması sağlanmadan yeni bir organizma oluşturmaları mümkün olmadığından, sorun bu zorlama imkânına sahip olup olunmadığı ve gücün kullanılmasının «üreten» olup olmadığıdır. İki gücün birleşmesi bir üçüncünün alt edilmesi için gerekliyse, (el altında oldukları takdirde) silaha ya da zorlamaya başvurma sadece saf bir metodolojik varsayım olup, tek somut imkân kompromidir. Çünkü zor, hızla massedilmek istenen ve «iyi niyeti»yle hevesi gereken [kitlenin bizzat kendi] bir bölümüne karşı değil, sadece düşmanlara karşı kullanılabilir. [1933 - 34 : 1. yazım 1932].

ÖNGÖRÜ VE PERSPEKTİF

Belirlenmesi ve geliştirilmesi gereken bir başka nokta, siyasal eylem ve devlet yaşamındaki «çifte perspektif»¹ olmaktadır. Çifte perspektif, en basitinden en karmaşığına kadar değişik düzeylerde kendini gösterir, ama bu düzeyler teorik olarak, yarı hayvan-yarı insan olan Machiavelli'nin Kentaur'unun² çifte doğasına denk düşen

-
- (1) Gramsci için «çifte perspektif» siyasal eylemdeki güç uygulama ve onaylama momentlerinin diyalektik birliği anlamına gelmektedir.
 - (2) «Demek ki nasıl iki türden mücadele olduğunu bilmelisiniz: biri kanunlarla, öteki güç [kullanmayla olur]. İki insanlara, öteki hayvanlara özgüdür. Ne var ki ilgi çoğu kez yetmediğinden ötekine baş vurmak uygun olur. Demek ki bir prens için hayvanı ve insanı iyi kullanmasını bilmek gereklidir. Bu [durum] prenslere eski yazarlarca üstü kapalı bir biçimde öğretilmiş bulunmaktadır: [eski yazarlar] nasıl Achilleus'un ve [onun yansıra] birçok eski prensin Kentaur Chiron'ca yetiştirildiğini ve [Chiron'un] disiplini altında korunduğunu yazmaktadırlar. Bu, yarı hayvan-yarı insan öğretmene sahip olmanın, prence her

iki temel düzeye indirgenebilir. [Bunlar] zor kullanma ve onasma (consent), otorite ve hegemonya, şiddet ve uygarlık, kişisel ve evrensel moment («Kilise» ve «devlet»), kışkırtma ve propoganda, taktik ve strateji, vb. düzeyleridir. Bazı kimseler «çifte perspektif» kuramını önemsiz ve bayağı bir konuma, yani zaman içinde dar ya da geniş «ara»yla birbirlerinin ardından mekanik bir biçimde gelen iki «dolaysızlık» biçimini ayırdetmeden başka bir şey olmayan bir kavrayışa indirgemiş bulunmaktadır. Ama tersine ilk «perspektif» ne kadar «çok dolaysız» ve çok sadeyse ikincisinin o kadar (zaman içinde değil de diyalektik ilişki olarak) «uzak», karmaşık, yüce olması gereği [günlük yaşamda] ortaya çıkabilir. Yani tıpkı insan yaşamında olduğu gibi: bir birey ne kadar kendi dolaysız fizik varlığını korumak durumunda kalırsa, uygarlık ve insanlığın karmaşık ve daha yüce bütün değerlerini o kadar destekler ve bu değerlerle kendini o kadar özleştirir. [1933 - 34 : 1. yazım 1931 - 32].

Öngörünün yalnızca, bir hareket olarak, şimdiki ve geçmiş zamanı iyi görmek anlamına geldiği kesindir: iyi görmek sürecin temel ve kalıcı öğelerini doğru olarak belirlemek demektir. Ne var ki bütünüyle «nesnel» bir öngörüü düşünmek saçmadır. Öngöründe bulunanın gerçekte başarıya ulaştırmak durumunda olduğu bir «programı» söz konusudur ve öngörü de aslında bu başarının bir ögesidir. Bu, öngörünün daima keyfi ve nedensiz ya da en basitinden kasıtlı olması gerektiği anlamına gelmez. Doğrusu, sadece öngörünün nesnel görünüşü bir programla ilintili olduğu ölçüde: 1) yalnızca tutkunun ak-

ikisinin doğasına göre nasıl hareket edeceğini [göstermesinden] başka bir şey değildir: [her iki doğadan] her biri öteki olmadan varlığını sürdüremez». (*Prens*, XVIII. Bölüm).

lı bilemesi ve sezgiyi daha güçlü kılmaya yardımcı olması; 2) gerçeğin; insan iradesinin nesneler toplumuna (makininin makineye) uygulanmasının sonucu olması nedenleriyle aynı görünüş nesnellik kazanır: [demek oluyor ki] bütün iradî öğeler dışta bırakılır ya da [tersine] sadece başkalarının iradesinin karşımı, güçlerin genel karşılıklı hareketinde nesnel bir öğe olarak hesaba katılırsa bizzat gerçeklik sakatlığa uğratılmış olur. Yalnızca kim birşeyleri kuvvetle arzularsa, kendi arzusunun gerçekleşmesi için gerekli olan öğeleri belirler.

Bu durumda, belirli bir dünya ve yaşam anlayışının kendi özünde üstün bir öngörü yeteneğine sahip olduğunu kabul etmek, hamcasına aldatıcı ve yüzeysel bir yanıhtır. Her öngörünün altında bir dünya görüşünün, yattığı kesin olup, dolayısıyla dünya görüşünün, rastgele yan yana gelen keyfi düşünce edimlerinden oluşması ya da [tersine] dakik ve tutarlı bir kavrayış olması önemsiz değildir. Ama dünya görüşü asıl, öngöründe bulunan ve kendi güçlü iradesini gerçekleştiren kimsenin yaşayan aklında önemine kavuşur. Bunu[n tersini] adlarına «tutkusuz» denilen kimselerin yaptığı öngörülerde izlemek mümkündür: [bu gibilerin öngörülleri] boş kurgular, önemsiz ayrıntılar ve şık tasavvurlarla doludur. Gerçekleştirilecek bir programın ancak «öngören»in kafasında oluşmasıdır ki onun [bu programın] esaslı öğeleri ile yetinmesini mümkün kılar. «Örgütlenebilir» ve yönetilmeye ya da saptırılmaya duyarlı olduklarından, gerçekte sadece bu öğeler öngörülebilir. Buysa, sorunu ele almaya ilişkin alışılmış yoldan farklı bir yoldur. Her öngörme ediminin, doğal bilimlerdeki benzer düzenlilik yasalarının belirleneceğini bir ön kabul varsaydığı genel olarak düşünülmektedir. Ne var ki bu yasalar varsayıldığı gibi mutlak olarak ya da me-

kanik anlamıyla söz konusu olmadığından, başkalarının iradesi hesaba katılmamakta ve bu iradelerin uygulamaya konuluşu «öngörülmemektedir». Dolayısıyla her şey gerçek üzerine değil de keyfi bir varsayım üzerine inşa edilmektedir. [1933].

«Gereğinden fazla» (ve dolayısıyla yüzeysel ve mekanik) siyasal realizm, çoğu kez kişiyi, Devlet adamının sadece «fiili gerçeklik» bağlamında çalışması, «olması gereken» ile değil de «olan» ile ilgilenmesi hakkındaki iddiaya götürür. Bu da Devlet adamının kendi burnunun uzunluğundan öteye giden perspektiflere sahip olmaması gerektiği anlamına gelebilecektir. İşte bu yanlış Paolo Treves'i, «asıl siyasetçi»yi Machiavelli'de değil de Guicciardini'de bulmaya götürmüştür.³

«Diplomat» ile «siyasetçi»den de öteye siyaset bilimcisiyle fiilen siyasette bulunan kimse arasında bir ayırım yapmak gerekir. Kendi özgül faaliyeti yeni dengeler yaratmak değil de var olan dengeyi hukuksal bir takım çerçeveler içinde sürdürmek olduğundan, diplomat kaçınılmaz olarak sadece fiili gerçeklik sınırları içinde hareket etme durumundadır. Aynı biçimde bilim adamı yalnızca bilim adamı olduğundan sadece fiili gerçeklik bağlamında hareket etmelidir. Gelgelelim Machiavelli sadece bilim adamı değildir; yeni güç ilişkileri yaratmak isteyen ve dolayısıyla (kesinlikle ahlâkçı an-

(3) Gramsci burada yazarın *Nuova Rivista Storica* (Yeni Tarih Dergisi)'daki (Kasım-Aralık 1930) «Il realismo politico di Francesco Guicciardini» (Francesco Guicciardini'nin Siyasal Gerçekçiliği) yazısına göndermede bulunmaktadır.

Guicciardini (1483-1540) Floransa'lı diplomat ve tarihçidir. Machiavelli'nin arkadaşıdır. Ne var ki ikisi birbirlerinin karşıtıdır. Guicciardini Machiavelli'ye göre daha tutucu olmuştur.

lamıyla değil) «olması gereken»le uğraşmadan da edemeyen, yan tutan bir adamdır; güçlü tutkuları olan bir kimsedir; fiilen siyasette bir siyasetçidir. O zaman sorun bu terimlerle ortaya konulmayacaktır; sorun daha karmaşıktır: yani «olması gerekeni»in keyfi mi yoksa zorunlu mu, somut irade mi yoksa kuruntu, özlem, arzu mu, olduğuna bakmaktır sorun. Siyasetteki siyasetçi bir yaratıcıdır, bir harekete getirendir, ama ne hiç yoktan yaratır ne de kendi özlem ve düşlerinin bulanık boşluğunda hareket eder. Fiili gerçekliğe dayanır; gelgelelim nedir bu fiili gerçeklik? Acaba durağan, hareketsiz bir şey midir yoksa daha çok devamlı hareket ve denge değişikliği halinde bir güçler ilişkisi midir? Geliştigiğine inanılan o belirli gücü temel alıp, zafere ulaşması için onu güçlendirerek, gerçekten var olan ve işleyen güçlerin yeni bir dengesini oluşturmak için iradeyi uygulamaya koymak her zaman için fiili gerçeklik bağlamında hareket etmektir: ama bu hareket, bu gerçekliğe hakim olmak, onu aşmak (ya da ona katkıda bulunmak) içindir. «Olması gereken» bu durumda somutluktur, hatta gerçeğin biricik gerçekçi ve tarihsici yorumudur, sadece edim durumunda tarih ve felsefedir, yalnızca politika dır.

Savonarola ile Machiavelli arasındaki karşıtlık, olan ile olması gereken arasındaki karşıtlık değildir (Russo'nun bu bağlamdaki tüm paragrafı bütünüyle edebiyattır)⁴; aslında olması gereken hakkındaki iki kavrayışın karşıtlığı söz konusudur: Savonarola'nın soyut ve bu-

(4) Russo için bkz. yukarda «Machiavelli'deki Siyaset Üzerine Özlü Notlar» Bölümü 1. dipnot. Russo şöyle yazmıştır: «Savonarola saf din, Machiavelli bilim, teknik, saf siyasettir». Savonarola için bkz. yukarda «Siyaset Bilimi» Bölümü 2. dipnot.

lanık olan kavrayışı ile Machiavelli'nin gerçekçi kavrayışı. Machiavelli'ninki her ne kadar dolaysız gerçeklik durumuna gelmemişse de gerçekçidir, çünkü bir bireyin ya da bir kitabın gerçekliği değiştirmesi beklenemez, ancak onu yorumlaması ve mümkün olan eylem çizgisini göstermesi beklenebilir. Machiavelli'nin sınırlılığı ve kısıtlılığı bir Devletin ya da bir ordunun başı değil de «özel bir şahıs» bir yazar olmasıyla ilişkilidir. Bir Devletin ya da bir ordunun başı, tek başına bir şahıs olmakla beraber, yalnızca sözcüklerden oluşan ordulara değil de bir Devletin ya da bir ordunun kuvvetlerine, kullanımına hazır bir biçimde sahip olan kimsedir. Bu nedendir ki Machiavelli'nin de «silahsız bir peygamber» olduğu söylenemez; söylenirse, bu, ucuz bir nükte olmaktan da ileri gitmez. Machiavelli hiç bir zaman gerçeği bizzat değiştirmeyi düşündüğünü ya da buna niyeti olduğunu söylemez, tersine yalnızca tarihsel güçlerin etkili olabilmek için nasıl davranmaları gerektiğini somut olarak gösterdiğini söyler. [1933 - 34 : 1. yazım 1931 - 32].

DURUMLARIN ÇÖZÜMLENMESİ GÜÇ İLİŞKİLERİ

«Durumların» çözümlemesinin, güç ilişkilerinin farklı düzeylerinin saptanmasının niçin gerektiği, fiili gerçeğe ilgi uyandırmak ve daha güçlü ve dakik siyasal sezgileri uyarmak için yararlı, araştırma ve kısmi inceleme kurallarının bir bütünü olarak anlaşılan siyaset bilim ve sanatının bir ilk sergilenmesine konu olabilir. Bunun yanına, siyasette strateji ve taktiğin, stratejik «plân»ın, propaganda ve kışkırtmanın, örgüt ve yönetim biliminin nasıl anlaşılması gerektiğinin de anlatılarak eklenmesi gerekir.

Siyaset bilimi üzerine kitaplarda karmakarışık anlatılan pratik gözlemlerden elde edilen sonuçlar (buna örnek olarak G. Mosca'nın *Politika Biliminin Öğeleri* adlı yapıtı gösterilebilir), havada ve soyut kavramlar olmadıkları için, uluslararası güçlerin ilişkilerinden (burada büyük bir gücün ne olduğundan, hegemonya sistemleri içinde Devletlerin gruplaşmasından, buradan da orta ve küçük güçlerle ilişkili bağımsızlık ve egemenlik kavramlarından söz edilebilir) başlayarak nesnel top-

lumsal ilişkilere, yani üretken güçlerin gelişme derecesine, siyasal güç ve parti ilişkilerine (Devlet içindeki hegemonya sistemleri), dolaysız (ya da potansiyel olarak askerî) ilişkilere geçilerek, değişik güç ilişkileri düzeylerinde yerlerini bulmalıdırlar.

Uluslararası ilişkiler (mantıksal olarak) temel toplumsal ilişkilerden önce mi gelirler yoksa bunları mı izlerler? Şüphesiz izlerler. Yapıdaki her organik yenilik, teknik ve askerî yönüyle, uluslararası alanda *mutlak* ve *görelî* ilişkileri organik olarak değiştirir. Ulusal bir Devletin coğrafi konumu bile, her ne kadar, bir ölçüde (üst-yapının yapıya, siyasetin ekonomiye yaptığı, vb. etki ölçüsünde) üzerinde etkide bulursa bile (mantıksal olarak) yapısal yenileştirmelerden önce gelmez, bunları izler. Öte yandan uluslararası ilişkiler pasif ve aktif olarak siyasal ilişkilere (partilerin hegemonya ilişkilerine) etkide bulunur. Bir ulusun dolaysız ekonomik yaşantısı ne denli uluslararası ilişkilere bağımlıysa, bir parti o denli bu durumu simgeler ve bu durumu sömürecek başka partilerin başa geçmelerini engeller (burada Nitti'nin *teknik olarak* olasılığı bulunmayan İtalyan devrimi üzerine konuşması hatırlansın!). Bu gibi olaylar dizisinden şu sonuca varılabilir: çoğu kez adına «yabancıların partisi»¹ denilen parti halk arasında böyle anılan parti değildir; tersine ülkesinin canlı güçlerini temsil edeceğine, başka ülkelerin ya da başka ülkeler grubunun hegemonyasına ekonomik uşaklığı ve baş eğmeyi temsil

(1) Bu deyim milliyetçi sağ tarafından özellikle komünist partiler için kullanılmıştır. Daha önceleriye aynı deyim, Fransız Devriminin düşünsel etkileri altında kalmış olan partiler için kullanılmaktaydı. Mazzini'nin Eylem Partisi bu son duruma bir örnektir; gerçekten de genellikle başka ülkelerdeki liberallerle ilişkileri olmuştur.

eden en milliyetçi parti, «yabancıların partisi»dir.² [1933-34 : 1. yazım 1932 - 32].

Belirli bir dönemin tarihinde işleyen güçlerin doğru çözümlenmesi ve bunların ilişkilerinin belirlenmesi için gereken, yapı ve üstyapı ilişkileri sorununun tam olarak konulmasıdır. İki ilkenin ışığında yürümek gereklidir: 1) hiçbir toplum, çözümleri gerekli ve yeterli koşulları ya da hiç olmazsa görünme ya da gelişme durumunda olmayan problemler yüklenmez; 2) hiçbir toplum, ilişkilerinin kapsadığı bütün yaşam biçimlerini tüketmeden dağılamaz ve onun yerine başkası geçemez.³ Bu iki kural üzerinde düşünerek tarihsel metodolojinin tümüyle bir başka ilkeler dizisine varılabilir. Öte yandan, bir yapı incelenirken, organik hareketleri (nisbeten kalıcı hareketler), adına «konjonktür hareketleri» diyebileceğimiz (geçici, dolaysız ve nerdeyse rastlantısal hareketler) hareketlerden ayırdetmek gereklidir. Konjonktür olayları organik hareketlerden bağımsız değildir, ancak anlamları tarihsel olarak pek önemli değildir; bunlar günlük, önemsiz, küçük yönetici gruplara ve iktidardan

(2) İç enerjiyi baskı altında tutan bu uluslararası ögeye ufak bir değinme G. Volpe'nin *Corriere della sera* gazetesinde 22 ve 23 Mart 1923'te yayınladığı makalelerde bulunmaktadır. (Yazarın dipnotu).

(3) «Hiçbir toplumsal düzen, kendi bağrında taşıdığı bütün üretim güçleri gelişmeden önce, ortadan kalkmaz. Yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkileri yaratan maddi koşullar eski toplumun bağrında olgunlaşmadıkça asla gelip yerlerini almazlar, çünkü yakından bakılırsa her zaman görüleceği gibi sorunun kendisi ancak çözülmesi için gerekli maddi koşullar altında varolduğu ya da gelişmekte olduğu zaman ortaya çıkar». [K. Marx, *Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı*'nın önsözü (Yazarın dipnotu).

dolaysız olarak sorumlu olan kişilere yöneltilmiş siyasal eleştiriye yol açarlar. Organik olaylar ise, dolaysız sorumlu, yönetici kişilerin ötesinde büyük gruplaşmalara yönelen tarihsel-toplumsal eleştiriye yol açarlar. Bu ayrımın büyük önemi tarihsel bir dönemi incelerken ortaya çıkar. Bir bunalım oluşur ve bazen onsenelerce sürer. Bu olağanüstü süre, yapıda onmaz çelişkilerin oluştuğu (olgunlaştığı) ve yapının korunması ve sürdürülmesi yönünde çalışan siyasal güçlerin bu çelişkileri iyileştirmeye ve aşmaya uğraştıkları anlamına gelir. Bu aralıksız ve sebatlı uğraşlar (çünkü hiçbir toplumsal güç aşıldığını itiraf etmek istemez), belirli sorunların tarihsel olarak çözülebilmeleri ve çözülmeleri gerektiği için (gerektiği, çünkü, tarihsel görevin her noksan yerine getirilişi zorunlu karışıklığı genişletir ve daha ağır felâketler hazırlar) zorunlu ve yeterli koşulların zaten var olduklarını kanıtlamaya (bu kanıt, son çözümlemede eğer yeni bir gerçek olarak ortaya çıkarsa «doğru»dur, yok eğer antagonist güçler zafer kazanırsa doğrudan doğruya bir dizi ideolojik, dinsel, felsefi, siyasal, hukukî, vb. polemiklere dönüşür; bu kanıtlamanın somutluğu inandırıcı olduğu ve toplumsal güçlerin önceki düzenini yerinden oynattığı ölçüde değerlendirilir) kalkışan antagonist güçlerin örgütlediği «geçicilik» alanını meydana getirir.

Tarihsel-siyasal çözümlemelerde sıkça düşülen yanlış, organik olanla geçici olan arasındaki ilişkiyi tam kavrayamamaktır: böylece, ya aslında dolaylı işleyen nedenler dolaysız biçimde ortaya konulur ya da dolaysız nedenlerin tek başlarına etkin nedenler oldukları ileri sürülür; ilk durumda «ekonomizm» densizliği ya da doktriner ukalâlık yapılmıştır, ikinci durumda ise «ideolojizm» densizliği; ilk durumda mekanik nedenlere lâ-

yık olmadıkları değer verilmiştir; ikinci durumda bireysel ve iradî öge göklere çıkarılmıştır. «Hareketler» ve organik olaylar, hareketler ve «konjonktür» ya da geçici olaylar arasındaki ayrım bütün durum tiplerine uygulanmalıdır, yani yalnızca geriye yönelik hareketlere ya da had bunalımlara değil de ileriye yönelik ya da gönenç sağlayacak hareketlere ve üretken güçlerin duraklamalarına da uygulanmalıdır. İki hareket ve buradan da araştırma düzenleri arasındaki diyalektik bağ tam olarak güç saptanır bir şeydir; tarih yazmada bu konuda düşülen yanlış büyükse, siyaset sanatında bu yanlış daha da büyük olur, çünkü bu durumda geçmişin tarihi yazılmamakta, tersine şimdinin ve geleceğin tarihi yapılmaktadır⁴: kötü ve dolaysız istek ve tutkular, yanlışın nedenleridir; çünkü bunlar nesnel ve tarafsız çözümlemenin yerini almıştır ve gene bunlar kişiyi eyleme itecek bilinçli «araçlar» değil, yalnızca kişinin kendi kendini kandırmasıdır. Bu durumda da, yılan ken-

-
- (4) «Güç ilişkileri»nin içinde bulundukları momenti hesaba katmama tutumu, sıradan liberal anlayış kalıntılarına bağlanabilir. Bu konuda sendikalizm öylesine bir belirtidir ki, en ileri bir hareket olduğunu söylerken gerçekte geriye doğru bir adım atmıştır. Gerçekten sıradan liberal anlayış, değişik parti biçimlerinde (gazete okuyucuları, parlamenter ve yerel seçimler, dar anlamda parti ve sendikaların kitle örgütleri) örgütlenmiş siyasal güçlerin ilişkisine önem verdiği için, temel ekonomik-toplumsal ilişkiye ve yalnız buna önem veren sendikalızmdan daha ilerdeydi. Sıradan liberal anlayış bu son adı geçen ilişkiye de (bir sürü ışıretten anlaşıldığı üzere) üstü kapalı bir biçimde önem veriyordu, ama daha çok bu ilişkiyi gerçekte kapsayan ve simgeleyen siyasal güçler ilişkisi üzerinde duruyordu. Sıradan liberal anlayışın bu kalıntılarına, praxis felsefesine bağlı olduklarını ilân eden ve çocuksu iyimserlik ve ahmaklığa yer vermiş, nice yapıtta rastlanabilir. (Yazarın dipnotu).

dini oynatan şarlatanı sokar ya da demagog kendi demagojisinin ilk kurbanı olur.

Bu metodolojik ölçütler somut tarihsel olayların incelenmesine uygulanırsa, o zaman açık ve öğretici olarak tüm anlamlarını kazanırlar. Böylesi bir uygulamayı Fransa'da 1789'dan 1870'e dek olan olaylar üzerine yapmakta yarar vardır. Sunuşta tüm açıklığı sağlamak için, bu devreyi tümüyle almak gerekir gibi geliyor. Gerçekten 1789'da boyvermiş bütün filizler 1870-71'de kömün kurma gayretleriyle tarihsel olarak tükeniyorlar, yani iktidar kavgası veren yeni sınıf yalnızca, artık aşılmış olduğunu itiraf etmek istemeyen eski toplumun temsilcilerini değil, 1789'da başlayan devrimin doğurduğu yeni yapıyı aşılmış olarak kabul eden, en yeni grupları da yenilgiye uğrattırıyor ve böylece hem eski hem de en yeniye göre **daha canlı olduğunu kanıtıyor**. Bundan öte, 1870-71 yıllarıyla, 1789'da doğmuş olduğu kabul edilen ve ideolojik olarak 1848'lerde gelişmiş olan siyasal strateji ve taktik ilkeleri (yani «sürekli devrim»⁵ formülünde özetlenebilen ilkeler; bu formülden Mazzini stratejisinin —örneğin 1853'teki Milano başkaldırması— ne kaptığını ve bunun bilinçli mi bilinçsiz mi olduğunu incelemek ilginç olur) etkenliğini yitiriyor. Bu görüş noktasının doğruluğunu gösteren bir öge de, Fransız devrimini oluşturan bu olaylar dizisinin sınırlarını çizmekte tarihçilerin hiçbir zaman anlaşılmış olmamalarıdır (anlaşılmış olmaları da olanaksızdır). Kimileri için (örneğin Salvemi-

ni) devrim Valmy'de tamamlanmıştır: Fransa yeni Devleti kurmuş, toprak hükümlanlığını kabul eden ve koruyan siyasal-askeri gücünü örgütlenmesini bilmiştir. Kimileri için devrim Thermidor'a dek sürmektedir, dahası var, bunlar birden fazla devrimden söz etmektedirler (10 Ağustos kendi başına bir devrimmiş,⁶ vb.)⁷. Thermidor'u ve Napoleon'un yaptıklarını yorumlama biçimi, en acı çelişkileri sunmaktadır: bu bir devrim midir yoksa karşı devrim mi? Bazı başkaları için devrimin tarihi 1830, 1848, 1870 ve hatta 1914'deki Dünya Savaşına dek uzar. Bütün bu görüş biçimlerinde bir gerçek payı yok değildir. Gerçekten 1789'dan sonra gelişen Fransız toplumsal yapısındaki iç çelişkiler ancak üçüncü Cumhuriyetle nisbî bileşimine varmıştır ve Fransa seksen yıllık, gittikçe araları açılan alt-üst olma dalgalarına, yani 1789, 1794, 1799, 1804, 1815, 1830, 1848, 1870 [devrimlerine] sahne olduktan sonra altmış yıldır dengeli bir siyasal yapıya kavuşmuştur. İşte bu farklı ve aralıklı «dalgalar»ın incelenmesi, bir yandan yapı ile üstyapı arasındaki ilişkileri, öte yandan da yapıdaki organik ve konjonktüre ilişkin hareketleri açıklamayı olanaklı kılar. Bununla birlikte, denilebilir ki, bu bölümün başında sözünü ettiğimiz iki metodolojik ilke arasındaki diyalektik ilişki, siyasal-tarihsel sürekli devrim formülünde bulunabilir.

Aynı sorunun bir başka yönü de güç ilişkileri sorunu olmaktadır. Tarihle ilgili yapıtlarda sık sık şu genel

(5) Sürekli devrim terimi, burada Gramsci tarafından, Marx'ın bu formülüne Troçki'nin yüklediği yanlış anlamı (yani bir azınlık tarafından büyük kitlelerin desteği olmadan gerçekleştirilmiş siyasal bir devrim) ortaya koymak için kullanılmış ve bundan dolayı yazar tarafından tırnak içine alınmıştır.

(6) 10 Ağustos 1792'de Tuileries Sarayı'na saldırılmış ve bunun üzerine Monarşi çökmüştür.

(7) Bkz.: A. Mathiez'in *La révolution française* adlı yapıtı, A. Colin Yaynevi. (Yazarın dipnotu). [Türkçesi: *Fransız İhtilâli*, 3 cilt, çev.: Şükrü Kaya, Kanaat Kitapları, İstanbul, 1940].

ve geniş ifade görülür: «şu yönetime uygun olan, bu yönetime uygun olmayan güç ilişkileri». Böylesine soyut olarak bu anlatım hiçbir şey vermez ya da verse bile çok az bir şey verir, çünkü açıklanması gereken olayı bir kez olay olarak, öteki kez soyut yasa ve açıklama olarak iki kere ortaya atmaktan başka bir şey yapılmamaktadır. Demek ki, teorik yanlış şu olmaktadır: yorum ve inceleme kuralını «tarihsel neden» olarak vermek.

Bununla beraber «güç ilişkisi»nde değişik momentleri ya da düzeyleri ayırt etmek gerekir ki, bunlar da esas olarak şöyledir:

1) Nesnel, kişilerin iradelerinden bağımsız, fizik bilimlerine özgü sistemlerle ölçülebilir, yapıya sıkı sıkıya bağlı toplumsal güçlerin arasındaki ilişki. Üretimdeki maddi güçlerin gelişme düzeyine oturan toplumsal gruplaşmalar oluşur, bunların herbiri bir işlevi simgeler ve bizzat üretimin belirlediği bir yere sahip olur. Bu ilişki neyse odur, başkaldıran bir gerçektir: hiç kimse girişimlerin ve buralarda çalışanların sayısını, kentlerin ve bunların belirli nüfuslarının sayısını, vb. değiştiremez. Bu temel düzen, değişmesi için toplumda gerekli ve yeterli koşullar var mıdır, bunun incelenmesine olanak tanır; yani toplumun kendi bağrında, gelişmesi sırasında yarattığı çelişkiler alanında doğmuş olan farklı ideolojilerin gerçeklik ve gerçekleşebilme düzeyinin denetlenmesine olanak tanır.

2) Sonradan gelen moment, siyasal güçlerin ilişkisidir. Yani bu, değişik toplumsal grupların erişebildikleri homojenlik, kendi kendinin bilincine varma ve örgütlenme düzeylerinin değerlendirilmesidir. Bu moment kendi başına çözümlenebilir ve bu momentin, şimdiye

dek tarihte olageldiği gibi, ortak siyasal bilincin değişik momentlerini karşılayan değişik düzeyleri ayırdedilebilir. İlk ve en basit moment ekonomik-korporatif momenttir: bir tacir bir başka tacirle dayanışma halinde olması *gerektiğini* hissetmektedir, bir imalatçı bir başka imalatçıyla aynı biçimde, vb., ama bir tacir bir imalatçıyla dayanışma halinde olması *gerektiğini* hissetmemektedir; yani homojen birlik ve bunun bir meslek grubu olarak örgütlenmesi gereği ortaya çıkmıştır, ama toplumsal bir grup olarak daha geniş bir örgütlenme gereği duyulmamaktadır. İkinci bir momentte toplumsal grubun bütün üyeleri çıkar dayanışmasının bilincine varmıştır, ama yalnızca saf ekonomik alanda. İşte, bu momentte, yasamaya ve yürütmeye katılma ve belki bu erkleri varolan temel çerçeve içinde değiştirme ve düzenleme anlamında, egemen gruplarla siyasal ve hukuksal eşitliği sağlamak için Devlet sorunu ortaya çıkar. Üçüncü bir momentte, haldeki ve gelecekteki gelişmeleriyle korporatif çerçeveyi kırarak ve yalnızca ekonomik olmaktan çıkarak başka alt grupların da çıkarları olabilecek ve olması gereken korporatif çıkarların bilincine varılır. Bu, yapıdan karmaşık üstyapı alanına tam geçişi simgeleyen, açık seçik siyasal bir aşamadır. Bu aşamadan önceleri filizlenen ideolojiler «parti» biçimine girerler, karşı karşıya gelir, mücadele ederler. Böylece bunlardan, bir teki ya da hiç olmazsa bunların birleşmelerinden yalnızca biri başatlık kazanır, ekonomik ve siyasal ereklere birliğinden başka entellektüel ve moral birliği belirler, mücadelenin etrafında döndüğü sorunları korporatif plânda değil de «evrensel» plânda koyarak ve böylece bir takım alt bağımlı grupların üzerinde temel toplumsal grubun hegemonyasını kurarak tüm toplumsal alana yayılır, kendini kabul ettirir. Evet, Devlet bir grubun kendi öz örgütü ve doğ-

rudan doğruya grubun en fazla yayılmasına uygun koşulları yaratacak bir öge olarak düşünülmüştür. Ancak bu gelişme ve yayılma evrensel bir yayılmanın, tüm «ulusal» güçlerin gelişmesinin itici gücü olarak düşünülmüş ve sunulmuştur. Yani, egemen grup somut olarak alt bağımlı grupların genel çıkarlarıyla düzenlenmekte ve Devlet yaşamı esas grup ile alt bağımlı grupların çıkarları arasındaki (yasal sınırlar içinde) kararsız dengelerin devamlı oluşması ve aşılması olarak düşünülmektedir. Adı geçen dengelerde ancak bir noktaya değin egemen grubun çıkarları önde gelir, yani bayağı ekonomik - korporatif çıkarlara değin değil.

Gerçek tarihte bu momentler, böyle denilebilirse, yatay ve dikey olarak, yani (yatay olarak) toplumsal ekonomik faaliyetlere göre ve (dikey olarak) devlet topraklarına göre, değişik biçimlerde birleşerek ve ayrışarak, birbirlerini karşılıklı olarak içerirler: bu birleşimlerin her biri ekonomik ve politik örgütlenmelerinin öz ifadeleriyle simgelenebilirler. Dahası var: bir Ulus - Devlet'in bu iç ilişkileriyle uluslararası ilişkiler içiçe geçerler, özgün ve tarihsel olarak somut yeni bileşimler yaratırlar. Gelişmiş bir ülkede doğmuş bir ideoloji, az gelişmiş ülkelerde yaygınlaşır, böylece bileşimlerin yerel oyununa etkide bulunur.⁸

- (8) Din, örneğin her zaman bu gibi ulusal ve uluslararası ideolojik-siyasal birleşmelerin kaynağı olmuştur. Dinle beraber başka uluslararası kuruluşlar akla gelmektedir: Masonluk, Rotaryenler, Yahudiler, diplomasi mesleği. Bunlar farklı tarihsel kökenli önlemler uygulayarak belirli ülkelerde başatlık kazanır, her ülkede yoğun uluslararası güçlerini uygulayarak siyasal bir parti gibi çalışırlar. Din, Masonluk, Rotary, Yahudiler, vb. «entellektüeller» toplumsal kategorisine girerler ve işlevleri uluslararası plânda uçlar arasında aracılık yapma, her türlü yönetim etkinliğini iş

Uluslararası ve ulusal güçlerin arasındaki ilişki, her ülkede görülen farklı yapıda ve her düzeyde farklı güç ilişkilerini içeren bir sürü bölgenin varlığıyla daha da karmaşılaşır (örneğin Vandeó⁹ uluslararası gerici güçlerle ittifak halindeydi ve bu güçleri Fransa'nın toprak bütünlüğünün bağrında temsil ediyordu, gene örneğin Lion Fransız devriminde özel bir ilişkiler düğümünü simgeliyordu, vb.).

3) Üçüncü moment her keresinde doğrudan doğruya kesin olan askerî güçlerin ilişkilerinden meydana gelir. (Tarihsel gelişme, devamlı olarak birinci ve üçüncü moment arasında ikinci momentin aracılığıyla salınır). Bu da, ne belirsiz ne de taslak olarak dolaysızca belirlenebilecek bir şeydir; bu momentte de iki düzey ayırdedilebilir: dar ya da teknik - askerî anlamında askerî düzey ve siyasal - askerî olarak niteleyebileceğimiz düzey. Bu iki düzeyin tarihinin gelişmesinde çok değişik bileşimler görülebilir. Uç bir kanıt olarak işe yarayabilecek tipik bir örnek, ulusal bağımsızlığına kavuşmak isteyen bir ulusun üzerinde bir Devletin askerî baskı ilişkisidir. İlişki, salt askerî değildir, siyasal - askerîdir; gerçekten, baskı altında tutulan halkın toplumsal dayanıklılığı ve çoğunluğunun pasifliği gözönüne alınmadan bu gibi baskılar açıklanamaz; üstelik bağımsızlığa salt askerî güçlerle değil, askerî ve siyasal - askerî güçlerle kavuşulur. Gerçekten baskı altında tutulan ulus, bağımsızlık savaşına başlamak için, sözcüğün dar ve teknik

leten yeni teknik buluşları «toplumsallaştırma», uç çözümler arasında uzlaşma sağlama, çıkış kapıları bulma biçimlerinde somutlaşır. (Yazarın *dipnotu*).

- (9) Kıralcı rahipler ve toprak sahipleri Cumhuriyete karşı köylü gerilla savaşını 1793 - 96 arası Batı Fransa'daki Vendée bölgesinde kışkırtmışlardı.

anlamıyla, bir ordu örgütlemek için hegemonya sahibi Devletten izin beklemeye kalkışırsa çok bekler (olabilir ki, hegemonya sahibi Devlet baskısı altında tuttuğu ulusa öz ordusunu kurması için izin versin; ancak bu, kavganın büyük bir bölümünün yapıldığı ve siyasal - askerî alanda zafer kazanıldığı anlamına gelir). Öyleyse, baskı altındaki ulus, başlangıçta hegemonya sahibi askerî güce karşı yalnızca «siyasal - askerî» bir güç çıkaracaktır, yani : 1) hegemonya sahibi ulusun savaş etkinliğini içten dağıtacak etkisi olması, ve 2) hegemonya sahibi askerî gücü, savaş etkinliğinin büyük bir bölümünü yok ederek, büyük bir arazide erimeye ve dağılmaya zorlaması anlamında askerî karakterde sonuçlar doğuracak nitelikteki siyasal eylem biçimiyle karşı koyacaktır. İtalyan Risorgimento -bağımsızlık hareketinde, siyasal - askerî yönetimin uğursuz eksikliği görülebilir. Bu eksiklik, hem özellikle (yaradılıştan yeteneksizliğinden ötürü) Eylem Partisi'nde, hem de 1848'den önce ve sonra, besbelli, yeteneksizliğinden değil ama «ekonomik - politik Malthusculuğu» yüzünden, yani tarımsal bir reform olanağının sözünü bile etmediği ve kurucu ulusal meclisi toplamak istemediği için, tersine, halk kökenli koşullar ve sınırlamalar ortaya atılmaksızın, Piemonte monarşisinin bölgesel plebisitlere yer vermeden bütün İtalya'ya yayılmasını istediğinden ötürü, İhlımlı Piemonte Partisi'nde görülebilir.

Önceden sözü edilenlere bağlı olan bir başka sorun da esaslı tarihsel bunalımların ekonomik bunalımlarca dolaysız olarak belirlenip belirlenmediğidir. Önceki paragraflar bu sorunun cevabını üstü kapalı olarak içermektedir. Bu paragraflar, şimdi incelenen sorunu başka bir biçimde sunmaktadır. Bununla beraber, öğretici nedenlerle, belirli okuyucu kitlesi veriyken, aynı so-

runun değişik görünümelerini sanki bunlar ayrı ve bağımsız sorunlarmış gibi incelemek gerekir. Bizzat ekonomik bunalımların dolaysız olarak esaslı olaylar meydana getirmesi pek olanaklı sayılmazsa da, bu bunalımların Devletin ilerideki tüm yaşantısını etkileyecek sorunların düşünülmesi, konulması ve çözümlenmesinin yaygınlaştırılması için daha uygun bir zemin oluşturacağı doğrudur. Aslında gönenç ya da bunalım dönemlerine ilişkin ifadeler tek yanlı yargılara yer verir. Mathiez, Fransız Devrimi Tarihi'nin özetinde, toplumsal dengenin bozulmasıyla, bu bunalım arasında *a priori* yaklaşımla bir uyum durumu gören geleneksel bayağı tarihçiliğe karşı çıkarak, 1789'a doğru ekonomik durumun oldukça iyi olduğunu ve bu yüzden mutlakiyetçi Devletin çöküşünün yoksullaşma bunalımına dolaysız olarak bağlanamayacağını ileri sürmektedir. Bununla beraber, Devletin çok ağır bir mali bunalımın eşiğinde olduğunu, Devlet ve kiralıyet maliyesini düzeltmek için yükün ve özverinin üç ayrıcalıklı toplumsal katmandan hangisinin sırtına bindirileceği sorununun ortaya çıktığını gözden kaçırmamak gerekir. Bundan başka : burjuvazinin ekonomik durumu iyi olmakla birlikte, özellikle sürekli bir sefaletin ağırlığı altında ezilen kentsel ve kırsal alanlarda yaşayan halk sınıflarının ekonomik durumunun iyi olmadığı şüphesizdir. Her halükârda, güçler dengesi, dengeyi bozmakta çıkarı olan ve gerçekten de böyle yapan toplumsal grubun yoksullaşmasıyla ilişkili dolaysız mekanik nedenlerle bozulmadı, tersine, bu denge sınıf «prestij»ine (gelecekteki ekonomik çıkarlar) ve bağımsızlık, özerklik ve güç duygularının yok edilmesiyle ilintili olan ve dolaysız ekonomik yaşamın üstündeki aykırılıklar çerçevesi içinde bozuldu. Yeni tarihsel gerçekliklerin nedeni olarak ekonomik gönenç ya da gönençsizlik özel sorunu değişik düzeylerdeki güç ilişkileri so-

rununun kısmi görünümüdür. Hem gönenç durumunun karşıt bir grubun aşağılık bencilliği tarafından tehdit edilmesinden, hem de gönençsizliğin dayanılmaz bir duruma girmesinden ve eski toplumda bu durumu yumuşatacak ya da yasal araçlarla normallığı geri getirecek bir gücün ortalıkta görülmemesinden ötürü yeni tarihsel gerçeklikler meydana gelebilir. Bununla beraber denilebilir ki, bütün bu öğeler toplumsal güç ilişkileri bütünüünün konjonktür hareketlerinin somut görünümüdür ve [toplumsal güç ilişkileri] içinde bu ilişkiler kesin askeri ilişkilerde başat olmak üzere [önce] siyasal güç ilişkilerine dönüşür.

Bu bir düzeyden ötekine gelişme süreci gerçekleşmezse, bu süreç o zaman öz olarak içinde kişilerin ve kişi irade ve olanaklarının rol aldığı bir süreç olur, durum körelir ve hatta çelişkili sonuçlar ortaya çıkabilir: eski toplum varlığını sürdürür ve «nefes alma» olanağına kavuşur, karşısında bulunan seçkinleri fizik olarak ortadan kaldırır ve yedek güçleri terör altına alır; ya da mücadele eden güçler karşılıklı olarak yok olur, böylece, belki yabancı bir bekçinin nöbetçiliğinde, bir mezar barışı kurulmuş olur. [1933 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

Güç ilişkilerine ilişkin somut çözümlemeler üzerinde en önemli gözlem şu olmaktadır: bu gibi çözümlemeler, çözümleme yapmış olmak için yapılmazlar ve yapılmamalıdır (meğer ki, geçmişin tarihinin bir bölümü yazılıyor olsun); tersine, çözümleme pratik bir eylemi, bir irade girişimini desteklemek için yapıldığında anlam kazanır. Çözümlemeler, irade gücünün en yararlı biçimde uygulanabileceği en az karşı koyma gücüne sahip noktaları gösterir, dolaysız taktik hareketlere ilişkin ip uçları verir, siyasal kışkırtma kampanyasının nasıl en iyi biçimde ortaya koyulacağını, kitlelerin en iyi anlayabi-

leceği dili, vb. öğretir. Her durumun kesin ögesi her zaman örgütlü ve durum uygun görülürse (uygunluk böylesi bir gücün yalnızca varlığına ve mücadele gücüne bağlıdır) harekete hemen geçirilebilecek güç olmaktadır; öyleyse temel görev sistematik olarak ve sabırla bu gücü meydana getirmek, geliştirmek, her zaman daha homojen, daha sınıksız, kendisinin bilincine varmış duruma sokmaktır. Bu, askeri tarihte ve istenildiği anda bir savaşı başlatmak için önceden hazırlanan ordulara gösterilen özende görülebilir. Büyük Devletler uygun uluslararası konjonktürlere etkin bir biçimde karışmak için her zaman hazırlıklı oldukları için büyüktürler; konjonktürler de, aynı biçimde, etkin bir biçimde karışılabilmesi için somut olanakları sağladıkları için uygundur. [1933 - 34 : 1. yazım 1931 - 32].

ORGANİK BUNALIM DÖNEMLERİNDE SİYASAL PARTİLERİN YAPILARININ BAZI GÖRÜNÜMLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Tarihsel yaşamlarının bir noktasında toplumsal gruplar geleneksel partilerden ayrılırlar, yani, belirli bir örgütlenme biçimi içinde, taraflarından kurulan, temsil edilen ve yönetilen belli kişilerle geleneksel partiler artık sınıfın ya da sınıf hizbinin ifadesi olarak kabul edilmezler. Bu gibi bunalımlar gerçekleştiğinde meydana çıkan durum nazik ve tehlikeli olur, çünkü karizmatik ve Tanrı'nın istediği adamlarca temsil edilen güç kullanımına ve karanlık güçlerin faaliyetlerine meydan açılmıştır.

Partiler (dar anlamda parti örgütleri, seçim-parlamentoya ilişkin alan, basının örgütlenmesi) alanından, sivil ve askerî bürokrasinin, büyük finans - kapitalin, kilisenin ve genel olarak kamuoyu dalgalanmalarından kısmen bağımsız olan bütün kuruluşların gücünün göreceli durumunu kuvvetlendirerek, tüm Devlet örgütlenmesine yansıyan «temsil edenler ve edilenler» arasındaki bu an-

laşmazlık durumu nasıl oluşmaktadır? İçerik aynı olsa da her ülkede süreç farklıdır. İçerik ise, ya büyük kitlelerin onayını zorla aldığı ya da istediği, herhangi bir siyasal girişiminde (savaş gibi) yöneten sınıfın iflâs etmesi ya da geniş kitlelerin (özellikle köylülerin ve aydın küçük burjuvaların meydan getirdiği) birdenbire siyasal eylemsizlikten belirli bir eyleme geçip, organik olmayan, bütünüyle devrim sayılabilecek isteklerde bulunmaları biçiminde ortaya çıkan yönetici sınıfın hegemonya bunalımıdır. «Otorite bunalımı»ndan söz edilmektedir, işte bu hegemonya bunalımı ya da Devletin bütünlüğünün bunalımıdır.

Bunalım âni olarak tehlikeli durumlar yaratır, çünkü halkın değişik tabakaları hızla yol bulma ve aynı hızla yeniden örgütlenme yeteneğine sahip değildir. Eğitilmiş, kalabalık bir personele sahip geleneksel yönetici sınıf alt bağımlı sınıflarda olduğundan daha büyük bir hızla kişileri ve programları değiştirir, elinden kaçırmak üzere olduğu denetimi yeniden sağlar, belki özverilerde bulunur, belki demagojik vaatlerle karanlık bir geleceğe atılır ama iktidarı elinde tutar, o moment için iktidarını güçlendirir ve hasmını ezmek ve onun pek kalabalık ve eğitilmiş olmayan yönetici personeli dağıtmak için iktidarından yararlanır. Birçok partinin tek bir parti bayrağı altında, aslında bütün sınıfın gereksinimlerini en iyi biçimde temsil eden ve özetleyen, geçişi, her ne kadar sakın devrelere göre çok hızlı, neredeyse şimşek gibi bir hızla olursa da, bu, organik ve olağan bir olaydır; çünkü bu, bütün bir toplumsal grubun, tek başına basat bir varolma sorununu çözmeye ve ölüm tehlikesini uzaklaştırmaya yetenekli olduğu kabul edilen, tek bir yönetimde erimesi anlamına gelir. Bunalım böyle bir organik çözümle değil de, karizmatik önderin başa geti-

rilmesiyle sonuçlanırsa, bu durağan bir dengenin (bunun öğeleri değişik olabilir ama ilerici güçlerin olgunluğa erişmedikleri en önde gelen öğedir) varolduğu, hiçbir grubun, ne tutucu grubun ne de ilerici grubun, zafer kazanma gücü olmadığı ve tutucu grubun da bir sahip gereksindiği anlamına gelir.¹ [1933 - 1934 : 1. yazım 1930 - 1932].

Bu olaylar dizisi siyasal partiye ilişkin çok önemli bir soruna, yani partinin gelenek duygusuna, mumyalaşma yönelimlerine ve zamandışı olmaya karşı çıkma yeteneği sorununa bağlıdır. Partiler doğar, sınıfları için tarihsel olarak can alıcı momentlerde durumu yönetmek için örgütlenirler; ama, her zaman kendi ülkelerinde ya da uluslararası alandaki tüm güç ilişkilerinin (ve böylece kendi sınıflarının görelî durumunun) geliştiği gibi gelişmesini bilmezler. Partilerin gelişmelerinin çözümlenmesinde şunları ayırt etmek gerekir: toplumsal grup, parti kitlesi, partinin bürokrasisi ve kurmay heyeti. **Bürokrasi gelenekçi ve tutucu en tehlikeli güçtür**; eğer kitlelerden bağımsız, amacı kendisi olan, dayanışma içinde bir takım kurmayı başarırsa, parti zamandışı olmak durumuna girer ve had bunalım momentlerinde içeriğini yitirir, havada kahr. Hitlerizmin yayılmasıyla bir sürü Alman partisinin ne olduğuna bakılabilir. Fransız partileri de bu gibi incelemeler için zengin bir alandır: bunlar mumyalaşmış, zamandışı partilerdir, eskimiş terminolojisini tekrarladıkları Fransız tarihinin değişik dönemlerinin tarihsel - siyasal belgeleridir ve bunların bunalımı Alman partilerinininkinden daha korkunç ve çöktürücü olabilir. [1932 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

Bu olaylar dizisi incelenirken, çoğu kez, sivil, askerî ve bürokratik öğeleri uygun bir yere koymak unutulur;

bundan başka, bu gibi bir çözümlemeye yalnızca fiiliyattaki bürokratik ve askerî öğelerin girmeyeceği, bunların yanında, Devlet kurumları veriyken, bunların devşirildiği tabakaların da gireceği gözden kaçırılır. Ordu, ordu olarak açıkça katılmasa bile, siyasal bir hareket askerî nitelikte olabilir; ordu, ordu olarak yönetime katılmasa da, yönetim askerî karakterde olabilir. Belirli durumlarda partiler üstünde ve tarafsız görünen bir alanda ordu ve subaylar arasındaki homojenliği sürdürmek için orduyu «gün ışığına çıkarmamak», anayasa sınırları dışına itmemek, askerler arasına siyaset sokmamak uygun görülebilir; ama aslında yeni durumu belirleyen ve [buna] hâkim olan, ordu, yani genel kurmay ve subaylardır. Öte yandan, anayasalara göre ordunun hiç siyaset yapmayacağı doğru değildir: gerçekte ordu anayasayı, yani bağılı kurumlarıyla Devletin yasal biçimini koruyacaktır; onun için adına tarafsızlık denilen şey yalnızca tutucu tarafı desteklemek anlamına gelir. Ancak bu gibi durumlarda ülkenin hoşnutsuzluğunun yansımını ve böylece askerî aracın dağılmasıyla Genel Kurmayın belirleyici gücünün yok olmasını engellemek için sorunu yukardaki gibi koymak gerekir. Bütün bu incelenen öğeler kuşkusuz mutlak değildir, değişik tarihsel momentlerde ve değişik ülkelerde çok değişik ağırlıkta olabilirler.

Yapılacak ilk araştırma şudur: belirli bir ülkede kendisi için, sivil, askerî ve bürokratik mesleklerin ekonomik yaşamın ve siyasal dile gelişin (dolaylı, «şantaj» yoluyla olsa da iktidara etken katılma) çok önemli öğeleri olduğu yaygın bir toplumsal tabaka var mıdır? Çağdaş Avrupa'da bu tabaka ile, bir yandan sanayi güçlerinin gelişme düzeyine öte yandan tarım reformuna göre değişik ülkelerde az ya da çok yaygınlık kazanan orta

(1) *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* (K. Marx).

ve küçük kırsal burjuvazi arasında bir özdeşlik saptanabilir. Şüphesiz (sivil, askerî) bürokratik meslekler bu toplumsal tabakanın tekelinde değildir; ancak, tabakanın yerine getirdiği toplumsal işlevlerden ve işlevin belirlendiği ya da kolaylaştırdığı psikolojik yönelimlerden ötürü bu meslekler bu tabakaya özellikle uygundur; bu iki öge toplumsal grubun bütününe belirli bir homojenlik ve yönetim enerjisi ve böylece siyasal bir değer ve toplumsal işleyişin bütününde çoğu kez kesin olan bir işlev sağlar. Bu grubun üyeleri sayıca az da olsalar insan gruplarına dolaysız olarak buyurmaya, «ekonomik» değil «siyasal» anlamda buyruklar vermeye alışmışlardır: yani bunların buyruk verme sanatında endüstriyel üretimde olduğu gibi «şeyler»i düzenlemek, bir bütün içinde «kişileri ve şeyleri» düzene koymak yeteneği yoktur, çünkü, sözcüğün modern anlamıyla, bu grup ekonomik işlevlere sahip değildir. Bu grup bir gelire sahiptir, çünkü hukuksal olarak ulusal toprakların bir bölümüne maliktir ve işlevi de küçük üretici köylünün yaşantısını iyileştirmesini «siyasal olarak» engellemektir, çünkü köylünün durumundaki her görelî iyileşme kendi toplumsal durumunu temelden bozucu olacaktır. Köylünün kalıcı sefaleti, aralıksız çalışması ve bunların sonucu olarak insanlığını yitirmesi bu grup için ilksel bir gerekliliktir. İşte bunlar da, resmî din sınırları dışında köylü emeğini özerk örgütlenme çalışmalarının ve köylüye ilişkin kültür hareketlerinin niçin büyük bir enerjiyle karşısına çıktığını ve bunlara niçin saldırıldığını açıklar. Bu toplumsal grubun sınırlılıkları ve içsel zayıflığı coğrafi dağınıklığına ve bu dağınıklığa içten ilintili «homojen olmama»ya bağlıdır; bu da öteki niteliklerini açığa çıkarır: sebatsızlık, izlenen ideolojik sistemlerin çokluğu, bazen izlenen ideolojilerin özdeki garipliği. İradeleri belirli bir ereğe yönelmiştir, evet, ama geç harekete geçer

ve çoğu kez siyasal olarak ve örgütlenme açısından merkezleşmek için çok uzun bir süreci gerektirir. Bu grubun özel «irade»si üstteki sınıfın iradesiyle ve dolaysız çıkarlarıyla özdeşleştiği zaman süreç hızlanır; yalnız süreç hızlanmakla kalmaz, bu tabakanın «askerî gücü» hemen açığa çıkar ve bu güç örgütlendiğinde bazen içeriğe ilişkin olmasa da, çözümün «biçim»ine ilişkin yasaları üst sınıfa kabul ettirir. Burada, alt ve bağımlı sınıflara ilişkin, kent-kır ilişkilerinde varolan aynı yasaların işlediği görülmektedir: kentin gücü otomatik olarak kırsal alanların gücü olmaktadır; ama, ekonomik marjların yokluğu yüzünden ve üstten alta yapılan baskının normal olarak daha ağır olması nedeniyle, kırsal alanlarda çelişkiler daha sivri ve «kişisel» biçimlere bürünmekte ve böylece bu alanlarda karşı saldırılar daha hızlı ve kararlı olmak durumunda kalmaktadırlar. Bu grup, felâketlerinin kökeninin kentlerde, kentlerin gücünde yattığını görmekte ve anlamaktadır. Bunun için de, uzun dönemde hem çok masraflı hem de tehlikeli olduğundan, kentteki üst sınıflara dolaysız olarak uygun gelmese de (bu sınıflar dolaysız «fizik» çıkarları değil, içinde manevra yapabilecekleri geniş gelişme devrelerini gözetmektedir), bu grup ana kaynağı kurutmak amacıyla, kentteki üst sınıflara çözümleri kabul ettirmesi «gerektiğini» anlamış bulunmaktadır. Bu grubun yönetim işlevini, mutlak olarak değil, bu anlamda almak gerekir, ancak bu işlev boş verilecek bir şey de değildir². İncelenen top-

(2) Bu grubun bir yansıması tutucu entellektüellerin ideolojik faaliyetlerinde görülür. Gaetano Mosca'nın *Teorica dei governi e governo parlamentare* - Yönetimlerin Kuramı ve Parlamenter Yönetim adlı kitabı (ikinci baskısı: 1925, ilk baskısı: 1883) bu yönde bir örnek oluşturur; 1883 yılından beri Mosca, kentle kırsal alanın temasından pek korkuyordu. Mosca (karşı saldırıyla ilintili) savunmacı konumu

lumsal grubun geleneksel olarak bazı varlık koşullarının kendiliğinden bir yansıması olan bu «askerî» niteliği şimdi bilinçli olarak eğitilmekte ve önceden organik bir biçimde düzenlenmektedir. Bu bilinçli harekete, gerektiğinde hemen harekete geçirilebilecek ve genel kurmaylara bağlı emekli askerleri, değişik kuvvet ve orduların eski savaşılarını ve özellikle subaylar tarafından meydana getirilmiş değişik kuruluşları yaşatmak ve sürdürmek için gösterilen sistemli çabalar girmektedir. Adı geçen kuruluşları gerektiğinde harekete geçirebilmek görevdeki orduyu harekete geçirmemek anlamına gelir. Böylece görevdeki ordu aların yedeği niteliğini sürdürecektir, dayanışma göstererek ve onu güçlendirerek «moral»ine etki etmekten geri kalmayacak bu «özel» güçlerin dağılma ve bozulmasından bağımsız ve güçlenmiş olarak çıkacaktır. Denilebilir ki, «Kazak» tipi bir hareket gerçekleşmiştir; yani, Çaracı Kazaklar'da olduğu gibi birlikler milliyetlerin sınırlarına dağıtılmamış, toplumsal grubun «sınırlarına» dağıtılmıştır.

Birçok ülkelerde, bununla beraber, Devlet yaşamında askerî ögenin etkisi, yalnız teknik askerî ögenin etkisi ve ağırlığı anlamına değil, özellikle teknik askerî ögenin kökeni olan toplumsal tabakanın etkisi ve ağırlığı anlamına gelir. Adına Sezarizm ya da Bonapartizm denilen belirli siyasal biçimin özünü çözümlemek ve bunu, tek-

nedeniyle 1883'de bile bağımlı sınıfların ve bir kaç on yıl sonra bu bağımlı sınıfların şehirlerdeki temsilcilerinin anladıklarından daha iyi bir biçimde [bu sınıfların] siyasal tekniğini anlamaktaydı. (*Yazarın dipnotu*). [Mosca (1888-1941) Pareto ve Michels'le birlikte «seçkinler» kuramını oluşturanlardandır. Temel kavramı «siyasal sınıf»la ilgiliydi, ana saldırı nesnesiyse Marksist sınıf savaşı kuramıyla «yönetici sınıf» kavramıydı].

nik askerî ögenin, böyle olduğundan, belki daha görünür ve özel biçimlerde başat olduğu öteki biçimlerinden ayırdetmek için bu gözlemler gereklidir.

İspanya ve Yunanistan, benzer ve farklı yönleriyle iki tipik örnektir. İspanya'da bazı özellikleri gözönüne almak gereklidir : ülke büyüklüğü ve kırsal nüfusun düşük yoğunluğu. Soylu toprak sahibi ile köylü arasında kalabalık bir kırsal burjuvazi yoktur; küçük rütbeli subayların, kendi başlarına güç olarak, düşük önemleri de bundan ileri gelir (tersine, topçu ve istihkâm subayları gibi kent kökenli subaylar antagonistik bir öneme sahiptirler, çünkü bunlar generallere karşı çıkıyor, kendilerine özgü bir politika gütmek istiyorlardı). Askerî hükümetler, üstelik, «büyük» generallerin yönetimidir. Köylü kitleleri vatandaş ve asker olarak pasiftir. Ordu da politik bir ayrılık gerçekleşirse, bu, yatayına değil, yönetici kliklerin rekabetinden ötürü dikeyine olur : birlik mücadele eden başlarını izlemek için bölünür. Askerî yönetim iki anayasal yönetim arasında bir parantezdir; askerî öge düzeni ve sürekliliği sağlamak için yedek bir güçtür, «yasallık» tehlikeye düşünce «açık bir biçimde» işleyen politik bir güçtür. Aynı durum Yunanistan'da da söz konusudur, şu farkla ki, Yunan toprakları bir adalar sistemi biçiminde dağınıktır ve nüfusun daha enerjik ve aktif bir bölümü her zaman denizdedir; bu da askerî komplo ve entrikaları daha kolay kılmaktadır. Yunan köylüsü İspanyol köylüsü gibi pasiftir, ama tüm nüfus çerçevesi içinde Yunanlı, denizci ve aşağı yukarı her zaman siyasal yaşamının merkezinden uzak olduğu için daha enerjik ve aktiftir; genel pasiflik farklı bir biçimde çözümlenmelidir, sorunun çözümü iki ülkede de aynı olamaz (yıllar önce Yunanistan'da devrilen bir hükû-

metin üyelerinin kurşuna dizilmesi,³ belki bu enerjik ve aktif ögenin kanlı bir ders verme amacıyla öfkeli bir atılımı diye açıklanabilir). Özellikle gözönünde tutulması gereken şudur: Yunanistan ve İspanya'da, gizil olarak, eğer böyle denilebilirse, Bonapartist olan ülkelerde olduğu gibi, askerî yönetim deneyimleri devamlı ve biçimsel olarak organik bir toplumsal ve siyasal ideoloji yaratmamıştır. Ama her iki tipte de tarihsel, genel koşullar aynıdır: «normal» demokrasi oyununu, parlamentarizmi engelleyen, mücadele eden kentsel gruplar arasındaki denge; ancak bu dengeye kırsal alanların etkisi farklıdır. İspanya gibi ülkelerde tam anlamıyla pasif olan kırsal alanlar toprak sahibi soyluların generallerine tehlikeye düşen dengeyi sürdürmek için orduyu kullanma, yani üst gruplara başa gelme olanağını tanımaktadır. Başka ülkelerde kırsal alanlar pasif değildir, ancak hareketleri de kentteki hareketlerle eşanlı değildir: ordu da tarafsız kalmalıdır, yoksa yatay bölünmesi olasıdır, (besbelli, bir noktaya kadar tarafsız kalacaktır). Böylece askerî bürokrat sınıf harekete geçer, kırsal alanlardaki (dolaysız olarak daha tehlikeli olan) hareketi bastırır, bu mücadele içinde belirli bir pratik ve ideolojik birliğe kavuşur, kentte oturan kır kökenli öğrenciler tarafından güçlendirilmiş kentsel orta (İtal-

(3) Yunanistan 1920'de iki yönetici sınıf hizbi arasında bölünmüştü. Bir yanda tahtından uzaklaştırılmış bulunan Kral Constantin'in yanlıları Almanya'ya eğilim gösteriyorlardı; öte yandan Venizelos'un başını çektiği «liberaller» İngilizleri destekliyorlardı. İktidardaki bir takım değişikliklerden sonra, 1930 Ağustosunda o tarihlerde başbakan olan Venizelos'u öldürmek için bir girişimde bulunmuşlardır. Başarısızlığa uğrayan bu girişimi vahşi misillemeler izlemişti. Öldürülenler arasında kiralıcı eski bakan Dragounis de bulunuyordu.

ya'daki orta anlamında) sınıflardan müttefikler kazanır, bir sürü ödün veren ve askerî bürokrat sınıfın yararlanacağı belirli bir yasalar bütününe çıkarılmasına göz yuman üst sınıflara kendi siyasal yöntemlerini kabul ettirir; yani, kısacası, kendi çıkarlarını bir noktaya kadar Devlete nüfuz ettirmeyi ve yöneticilerin bir bölümünü değiştirmeyi başarır, üst sınıf kaypaklık gösterdiğinde silâhlanmış halk ile görevdeki ordu arasında bir iç savaş tehlikesini gözönünde tutmaya devam eder. Gerçek olayların somut çözümlemesinde tarihsel biçimler belirlenir ve bunlar aşağı yukarı «tek»tir. Caesar, I. Napoleon'un temsil ettiğinden çok farklı gerçek koşullar bütününe temsil etmektedir, aynı biçimde Primo de Rivera da Zivkovic'den⁴ ayrılır, vb. [1933 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

Belirli bir durumda⁵ varolan güç ilişkileri sisteminin üçüncü düzeyinin ya da momentinin çözümlemesinde, adına askerlik biliminde «stratejik konjonktür» denilen kavrama başvurmak ya da, daha kesin olmak gerekirse, savaş sahnesinin stratejik hazırlık düzeyine bakmak gerekir. Bu hazırlık düzeyinin başta gelen öğelerinden biri yönetici personelin ve ilk hattaki aktif güçlerin (bu saldırı birliklerini de kapsar) niteliğe ilişkin koşullarıdır. Stratejik hazırlık düzeyi «görünürde» (yani niceliksel olarak) hasmına göre daha az güçlü olana zaferi sağlayabilir. Denilebilir ki, stratejik hazırlık, geleceksel olarak hareketsiz ve pasif güçlerin belirli bir an-

(4) Primo de Rivera (1870-1930) 1923-30 arasında Monarşinin desteğiyle İspanya diktatörü olmuştur.

Petar Zivković (1879-1947) 1929-32 arasında Yugoslavya başbakanıydı. Bu yıllarda Kral Alexander'in diktatorial yönetiminin aracı olmuştur.

(5) Bkz. yukarda «Durumların Çözümlemesi. Güç İlişkileri» Bölümü.

daki dolaysız sürpriz tepkileri gibi «ölçülmez etmen»leri sifıra indirger. Ulusal ordunun teknik kuruluşu yanı sıra askerî bir katmanın varlığı ve örgütlenmesi üzerine yapılan gözlemlerdeki öğeleri, uygun bir stratejik konjonktür hazırlığına ilişkin öğelerin arasına katmak gereklidir.⁶

Savaş Bakanı General Gazzera'nın Senato'daki 19 Mayıs 1932 tarihli konuşmasından (bak. 20 Mayıs tarihli *Corriere della Sera* [gazetesi]) başka öğeler çıkarsanabilir : «Faşizm sayesinde ordumuzun disiplin rejimi bugün bütün ulus için değeri olan bir yönetici kural olarak görünmektedir. Öteki ordular biçimsel ve sert bir disipline sahip olmuşlardır ve sahiptirler. Ordunun savaş için kurulduğu ve bunun için hazırlandığı ilkesini her zaman gözönünde tutmaktayız; öyleyse barış disiplini savaş disiplininin tıpkısı olmalıdır ve savaş disiplini manevî temelini barış disiplininde bulmalıdır. Di-

(6) «Askerî zümre» üzerine T. Tittoni'nin «Ricordi personali di politica intera» — «İç Politikadan Kişisel Anılar», *Nuova Antologia* — *Yeni Antoloji*, 1., 16 Nisan 1929, adlı yazısında söyledikleri ilginçtir. Tittoni, bir bölgede patlak vermiş hareketlere karşı çıkmak amacıyla gerekli kamu gücünü meydana getirmek için başka bölgelerden de kuvvet çağırmak zorunluluğu üzerinde düşündüğünü söylemektedir. Tittoni, 1914 Haziranındaki Kızıl Hafta içinde Ancona'da çıkan hareketleri bastırmak için Ravenna'dan kuvvet çağrıldığını ve Ravenna valisinin, güvenlik güçlerinden yoksun kalınca, valiliğe kapayıp şehri başkaldıranlara bıraktığını hatırlamaktadır. «Bütün yarımada bir anda bir isyan hareketi patladığında hükümetin ne yapabileceğini kendi kendime çoğu kez sormuşumdur». Tittoni hükümete emekli subayların yönetiminde eski muhafillerce kurulacak «düzen gönüllüleri»nin devşirilmesini salık vermişti Tittoni'nin önerisi dikkate alınabilecek bir değere sahip görünüyordu, ama sonuç çıkmadı. (*Yazarın dipnotu*).

siplinimiz, izlenen sistemin kendiliğinden bir ürünü olan, astlar ve üstler arasındaki bağdaşma anlayışında temelini bulmaktadır. Bu sistem gayet uzun ve sert bir savaşa, zafere kadar çok parlak bir biçimde dayanıklılığını göstermiştir; böylesine şanlı bir disiplin geleneğini tüm İtalyan ulusuna yaydığı için faşist rejim ne denli övülse azdır. Stratejik anlayışın ve taktik eylemlerin başarısı tek tek kişilerin disiplinine bağlıdır. Savaş birçok şeyi, bu arada barış hazırlığı ile savaş gerçeği arasında derin bir ayrılık olduğunu da öğretmiştir. Hazırlık ne olursa olsun savaş alanındaki ilk hareketler savaşçıların önüne her yönüyle sürprizli yeni sorunlar koymaktadır. Öyleyse geçmiş savaştan hiçbir ders alınamayacağı konusunda *a priori* olarak bir anlayışa varmanın yararlı olacağı sonucuna varmak gerekmez. Bundan bir savaş öğretisi çıkarsanabilir ve bu öğretiyi entellektüel bir disiplinle, çelişmeli olmayan akıl yürütme biçimi ve herkesin anlayabileceği ve anlatabileceği bir dil tekdüzeliği olarak anlaşılmalıdır. Eğer bazen öğretiyi tekliği bir taslaklılık biçimine dönüşme tehlikesi göstermişse, hemen buna karşı çıkılmış ve teknikteki ilerlemelerden de yararlanarak, taktiğe hızla bir yenileştirme getirilmiştir. Öyleyse düzenlememiz, bazılarının sandığı gibi durağan değildir, gelenekçi değildir. Gelenek yalnızca bir güç olarak gözönüne alınmıştır, düzenlemeler değişiklik isteginden değil gerçeğe uygun olmaları bakımından her zaman gözden geçirilmektedir». («Stratejik konjonktürün hazırlanması» konusunda bir örnek de, Churchill'in Anıları'nda, Jütland muharebesinden söz ettiği yerde bulunabilir). [1933 - 34 : 1. yazım 1932].

SEZARİZM¹

Sezar, I. Napoleon, III. Napoleon, Cromwell, vb. Büyük bir «kahraman» kişilikte en yüksek noktasına varan tarihsel olayların bir kataloğunu oluşturmak.

Sezarizmin, içinde mücadelede bulunan güçlerin yıkım halinde dengeye geldiği, mücadelelerin devamı halinde sonuçta karşılıklı yok olmadan kaçınamayacakları için iki tarafın da birbiriyle dengeye geldiği bir durumu dile getirdiği söylenebilir. İlerici A gücü gerici B gücüyle mücadele ettiğinde, yalnızca A'nın B'yi ya da B'nin A'yı yenmesi değil de, ne A'nın ne de B'nin bir diğerini yene-memesi ve her ikisinden arta kalanları dışarıdan gelen bir C gücünün boyunduruk altına alması söz konusu ola-

(1) Bu terimi kullanan Gramsci, faşist İtalya'da genellikle Sezar'la Mussolini arasında yapılan benzetmeden esinlenmiş bulunmaktadır. Gramsci «Sezarizm teorisi»ni ve Sezar'ın «Roma'yı kent Devletinden Avrupa'nın başkenti haline getirdiği» düşüncesini küçümsemektedir. Çünkü, bilindiği gibi, bu düşüncenin içerdiği eylem Mussolini için söz konusu değildir.

bilir. İtalya'da [Lorenzo il] Magnifico'nun ölümünden sonra olan da budur.²

Her ne kadar içinde büyük bir kişiliğin, yıkıma yönelik bir güçler dengesiyle nitelenen, tarihsel-siyasal bir duruma «hakemlik» etme göreviyle görevlendirildiği özel bir durumu Sezarizm her zaman dile getirirse de, daima aynı tarihsel anlama sahip olmaz. İlerici bir sezarizm olabileceği gibi gerici bir sezarizm de olabilir; sezarizmin her biçiminin tam anlamı, son çözümlemede, sosyolojik bir şemadan değil de somut tarihten hareketle ortaya konulabilir. Başarı bazı karşılıklı ödün ve sınırlamalarla tadil edilmiş olsa da, karışımı ilerici gücün başarısına yardım ettiği takdirde, sezarizm ilerici-dir; karışımı gerici gücün başarısına yardımcı olduğu takdirde, sezarizm gericidir. Bu durumda dahi bazı karşılıklı ödün ve sınırlamalar söz konusu olsa da, bunların önceki duruma göre farklı birer değeri, düzeyi ve anlamı vardır. Sezar ve I. Napoleon ilerici sezarizmin örnekleridir. III. Napoleon ve Bismarck gerici sezarizmin örnekleridir.

Tarihin hareketinde hiç geri dönülmediği ve bütünüyle eski duruma geri dönmenin söz konusu olmadığı kesinken, «devrim-restorasyon» diyalektiğinde devrim ögesinin mi yoksa restorasyon ögesinin mi başat olduğuna bakmak gerekir. Aslında sezarizm, tarihsel yorum kuralı değil polemik-ideolojik bir formüldür. Bir Sezar olmadan da, temsil edici ve «kahraman» bir büyük kişilik olmadan da sezarci çözümlere ulaşılabilir. Parlemanter sistem de bu türden uzlaşma çözümleri için bir mekanizm sunmuştur. MacDonald'ın «İşçi Partisi» hü-

(2) 1492'de Lorenzo'nun ölümüyle İtalyan Devletleri arasındaki iç güç dengesi sona ermiş ve, *Risorgimento*'ya kadar sürecek, yabancı egemenliği dönemi başlamıştır.

kümetleri bir dereceye kadar bu türden çözümlerdi; başbakanı MacDonald olan çoğunluğu tutucu, hükümet kurulduğunda³ sezarizm düzeyi artmış bulunuyordu. Aynı biçimde İtalya'da 1922 Ekim'inden «halkçılar»ın ayrılmasına kadar ve daha sonra giderek 3 Ocak 1925 ve dahası 8 Kasım 1926'ya⁴ kadar ulaşan siyasal-tarihsel hareket içinde, hareketsiz ve durağan değilse de daha saf ve kalıcı biçime varıncaya kadar değişik sezarizm evreleri ardarda gelmiş bulunmaktadır. Her koalisyon hükümeti, daha anlamlı evrelere kadar gelişebilecek ya da gelişmeyecek olan Sezarizm'in başlangıç evresidir (tabii, sıradan anlayışa göre koalisyon hükümetleri, aksine, sezarizme karşı en «sağlam engel»dir). Ekonomik-sendikal ve parti anlamında siyasal nitelikli büyük koalisyonlarıyla modern dünyadaki sezarizm olgusunun mekanizması III. Napoleon'a kadar olandan çok farklıdır. III. Napoleon'a kadarki dönemde düzenli askeri güçler ya da saf halindeki askerler, oldukça kusursuz hükümet darbeleriyle, askerî eylemlerle, vb. gerçekleştirilen sezarizmin oluşması bakımından yaşamsal öğelerdi. Modern dünyada, sendikal ve siyasal güçler küçük vatandaş gruplarının kullanımına hazır olabilecek hesapsız malî ola-

(3) Başka bir deyişle, MacDonald'ın 1931'de İşçi Partisinden ayrılmasından sonra Ulusal Hükümetin oluşturulması.

(4) Ekim 1922 «Roma'ya Yürüyüş»ün gerçekleştirildiği tarihtir. Halkçı Parti başlangıçta parlamentoda faşistleri desteklemiş ve hükümete katılmıştır. Ne var ki 1923 yazında faşistlere karşı sürdürülmesi gereken tavır konusunda anlaşmazlığa düşmüş ve Ocak 1924 seçimlerine kendi aday listesiyle girmiştir. Seçimlerden sonra muhalefet partilerinin ortak cephesinde yer almayı reddetmiştir. 3 Ocak 1925'de faşist hükümet basın özgürlüğünü kaldırmış, 8 Kasım 1926'da muhalefet partileri resmen feshedilmiş ve faşist olmayan milletvekillerinin vekâletleri kaldırılmıştır. Gramsci bu milletvekilleri arasındadır ve aynı gün tutuklanmıştır.

naklarıyla sorunu karmaşıktırmaktadır. Sezar'inki gibi ya da 18 Brumaire türünden büyük gösterişli askerî harekâta gerek olmadan da partilerin ve ekonomik sendikaların memurları ayartılabilir ya da yıldırılabilir. Adına «sürekli devrim» denilen Jakoben-kırkseki formül bakımından incelenen aynı durum bu alanda da tekrar etmektedir. 1848'den sonra, parlamentarizmin parti ve sendika olarak birleşme rejiminin, devlete ait «özel» (parti ve sendikalarla ilintili özel-siyasal) geniş bürokrasilerin oluşmalarının yaygınlaşmasından ve geniş anlamıyla, yalnız suçluluğun bastırılmasına yönelik devlet hizmeti anlamında değil, ama yönetici sınıfların siyasal ve ekonomik zor kullanımını korumak ve sürdürmek amacıyla Devlet ve özel kişiler eliyle örgütlenmiş kuvvetlerin bütünü anlamında, polisin örgütlenmesinde oluşan değişmelerden sonra çağdaş siyasal teknik bütünüyle değişmiş bulunmaktadır. Bu anlamda, tek tek «siyasal» partiler ve diğer ekonomik ya da başka türden örgütler, soruşturmacı ve önleyici nitelikli siyasal polis organizmaları olarak sayılmalıdır. Yıkım beklentisi söz konusuysa A ile B güçlerinin mücadelesine ilişkin, yani, içinden sezarizmin doğacağı (doğabileceği) bir organik dengeyi kurmak (ya da yeniden kurmak) için mücadele eden, ne A'nın ne de B'nin başarıya ulaşamayacağına dair bir beklentiyi içeren genel şema gerçekten genel geçer bir varsayım, (siyaset sanatı için işe yarar) sosyolojik bir şemadır. Varsayım gittikçe daha somut kılınabilir, somut tarihsel gerçeğe yakın olması bakımından giderek daha üst düzeye çıkarılabilir ve bu duruma bazı temel öğeleri belirleyerek ulaşılabilir.

A'dan ve B'den söz edilirken böylelikle, sadece bunların genellikle ilerici ve genellikle tutucu oldukları belirtilmiş bulunuyor : hangi ilerici ve tutucu güçler türünden söz edildiği belirlenebilir ve bu yolla da üstün ön-

görülere ulaşılabilir. Sezar ve I. Napoleon olaylarında, aksine, her ne kadar birbirinden farklı ve birbirine karışsalar da, A'nın ve B'nin moleküler bir süreç sonucu, karşılıklı bir birleşme ve özümsemeye «mutlak olarak» yetenekli olmamış bulundukları söylenebilir. Ama bu [birleşme ve özümseme], gerçekte hiç olmazsa bir ölçüde (temeldeki organik mücadelenin durdurulmasına ve böylelikle yıkım evresinin aşılmasına ilişkin tarihsel-siyasal ereklere uygun ölçüde) olmuştur. Bu, daha yakın tahmine ilişkin ögedir. Başka bir ögeyse şudur: yıkım evresi, aşılması zorunlu olarak mümkün olmayan bir organik noksanlıktan değil de geleneksel egemen gücün «anlık» bir siyasal kusurundan dolayı gündeme gelebilir. Bu durum III. Napoleon olayında gerçekleşmiştir. 1815 - 1848 arasında Fransa'daki egemen güç siyasal olarak (anlaşmazlık biçiminde) dört hizibe bölünmüştü: meşruiyetçiler, Orleancılar, Bonapartçılar, Jakoben - Cumhuriyetçiler. İç hizip mücadeleleri o düzeydeydi ki karşıt B (ilerici) gücünün «vaktinden önce» ilerlemesini mümkün kılmıştı; ne var ki, mevcut toplumsal biçim, daha sonraki tarihin bol bol ispat ettiği gibi, kendi gelişme olanaklarını daha tüketmemişti. III. Napoleon (fazla uzun olmayan kendi boyuna uygun kendi tarzınca) bu gizil ve içkin olanakları simgelemiştir: dolayısıyla sezarizmi de özel bir renge sahiptir. Sezar ve I. Napoleon'un sezarizmi, eğer böyle demek gerekirse, niteliksel - niteliksel cinstendir, yani bir Devlet tipinden başka bir tipe geçişin tarihsel evresini simgelemiştir. Bu geçişte yenilikler o kadar çok ve o derecedeydi ki tümüyle bir devrimi dile getirmekteydi. III. Napoleon'un sezarizmi sadece ve sınırlı bir biçimde nitelikseldir, bir Devlet tipinden bir başkasına geçiş değil de, sadece aynı tipin süren bir çizgi boyunca «evrimi» söz konusu olmuştur.

Modern dünyadaki sezarizm olguları, hem Sezar - I.

Napoleon'un ilerici türündekilerinden hem de, her ne kadar yakınsalar da, III. Napoleon'un türündekinden bütünüyle farklıdır. Modern dünyada içinde yıkım beklentileri barındıran denge, her ne kadar bezdirici ve kanlı da olsa [belirli] bir sürecin sonucu, son bir çözümlemeye, birbirlerinin içinde eriyip birleşecek güçler arasında değil de birbirlerine, tarihsel olarak deva bulmamacak ve hatta sezarci biçimlerin gündeme gelmesiyle özellikle derinleşen, düşmanlık besleyen güçler arasında gerçekleşir. Bununla beraber, modern dünyada sezarizm, dünyanın yapılanması içindeki ülkeler ve bunların nisbi ağırlıklarına bağlı olarak, az ya da çok bir ihtiyat payını içinde barındırır. Çünkü toplumsal bir biçim, daha da gelişmeye ve örgütsel düzenlemeye ilişkin ihtiyat payı olanaklarına sahip olup, özellikle, karşıt ilerici güçte doğası ve kendine özgü yaşam biçimi sonucu [oluşacak] nisbi zayıflıklara güvenebilir. Bu zayıflıklar sürdürülmelidir de: işte bu yüzden çağdaş sezarizmin askerî olmaktan çok bir polis sistemi olduğu ileri sürülür. [1933 - 34 : 1. yazım 1932].

İster ilerici, ister tutucu ve isterse ara görüngüler biçimlerinde olsun, sezarizm olgularında yeni tarihsel olayın bütününe «temeldeki» güçlerin dengesine bağlı olduğunu varsaymak bir yöntem hatası (sosyolojik mekaniksiciliğin bir görüntüsü) olacaktır. Temel sınıfların (değişik türden, toplumsal - ekonomik ve teknik - ekonomik) ana gruplarıyla [bunların] hegemonya etkisine bağını kılınan ya da [bunlarca] yönetilen yardımcı güçler arasında oluşan karşılıklı ilişkileri de ayırt etmek gerekecektir. Demek ki askerî grupların ve Fransız köylülerinin işlevi incelenmeden 2 Aralık hükümet darbesi⁵ kavranmamış olacaktır.

(5) Louis Napoleon'u iktidara getiren darbe.

Bu bakış açısından çok önemli olan tarihsel bir olay, Fransa'daki adına Dreyfus davası denen olaydır. Bu olay «sezarizm»e götürdüğü için değil de tam tersi yüzünden bu irdelemeler serisinde yer almaktadır. Gerçekten de bu olay, hazırlık halinde ve kesin gerici nitelikli bir sezarizmin iktidara gelmesini engellemiş bulunmaktadır. Ama gene de Dreyfus hareketi, köylülere, köylülüğe değil de sosyalist reformizmce yönlendirilen kentlerdeki bağımlı ögelere (ama bu arada köylülüğün en gelişkin bölümlerine de) dayanarak, aynı blokun en gerici bölümünün sezarizmini bizzat bozguna uğratanların gene aynı egemen toplumsal blokun ögeleri olmalarından ötürü karakteristik bir harekettir. Kesinlikle devrim olmayan ama, egemenlik anlamında Devlet olgusuna ilişkin boğucu kemikleşmeleri kırıp, Devlet yaşamına ve toplumsal faaliyetlere önceki döneme göre daha farklı ve daha kalabalık personel sokmaları anlamında, bütünüyle tutucu bir tepki de olmayan, Dreyfus hareketi türünden başka çağdaş tarihsel - siyasal hareketler söz konusudur. Önceki toplumdaki eski yöneticilerin nasıl kullanılacağını bilmedikleri fiili güçlerin nasıl gizil kaldıklarını ortaya koyduklarından, bu hareketlerin de nisbi olarak «ilerici» bir içerikleri olabilir. Adı geçen güçler, «marjinal» olmakla birlikte «çağ açma» yeteneğine sahip olmadıklarından kesinlikle ilerici de değildirler. Bunlar kendi doğalarında varolan öz kuvvetleri yüzünden değil de hasmın yapıcı yöndeki yeteneksizliği nedeniyle tarihsel bakımdan etkili olma durumuna ulaşmışlar ve böylelikle ki, her ikisi de kendi anlamında kendi [yeniden] oluşturucu iradesini dile getirmeye yetenekli olmayan, mücadele içindeki güçlerin dengesince belirlenen bir kounuma bağlı kalmışlardır. [1933].

SIYASAL MÜCADELE VE ASKERİ SAVAŞ

Askeri savaşta düşman ordusunun imha ve topraklarının işgal edilmesiyle stratejik amaca varınca başarıya ulaşılır. Üstelik şu da belirtilmelidir ki, savaşın sona ermesi için stratejik amaca sadece potansiyel olarak ulaşılması yeterlidir. Yani düşman ordusunun artık savaşımayacağını ve zafere ulaşmış ordunun düşmanın topraklarını işgal «edebileceğinin» şüphe götürmemesi yeterlidir. Siyasal mücadeleyle çok daha karmaşıktır: bir bakıma koloni savaşları ya da, zafere ulaşmış ordunun kazandığı toprakların bütününe ya da bir bölümünü kalıcı bir biçimde zaptettiği, eski fetih savaşlarıyla bir tutulabilir. Bu durumlarda mağlup ordu silahlarından arındırılıp dağıtılır ama mücadele siyasal alanda ve askeri «hazırlık» alanında sürer.

Böylelikle Hindistan'ın İngilizlere karşı siyasal mücadelesi (bir dereceye kadar Almanya'nın Fransa'ya ya da Macaristan'ın Küçük Antanta karşı mücadelesi) üç savaş biçimini ortaya koymaktadır: yayılma savaşı, mevzi savaşı ve yer altı savaşı. Gandhi'nin pasif direnişi ba-

zı momentlerde yayılma bazı momentlerde yeraltı savaşı biçimine dönüşebilen bir mevzi savaşıdır. Boykot mevzi savaşı, grevler yayılma savaşı, silah ve savaşçı bölüklerin gizlice hazırlanmasıysa yeraltı savaşıdır. Bir tür komando taktiği de' söz konusudur ama bu yalnızca büyük bir ihtiyatla kullanılır. Eğer İngilizler kendi mevcut stratejik üstünlüklerini (ki bu bir bakıma, iç iletişim hatlarının kontrol yoluyla manevra ve kendi kuvvetlerini «münferit» en tehlikeli noktaya yoğunlaştırma imkânıyla ilgilidir) kitlesel bastırma —yani, eşzamanlı olarak genelleyen bir savaş sahnesinde kuvvetlerini yayma zorunda bırakma— yoluyla yok edecek baş kaldırma hareketinin

- (1) «*Arditismo*». I. Dünya Savaşı sırasında *ardito* (cesur) lar, İtalyan ordusundaki gönüllü komando birlikleriydi. Bu terim (yani *arditi*) şair d'Annunzio tarafından kendi milliyetçi lejyonları için kullanılmıştır. Aynı terim 1921 yazında faşist çetelerle mücadele etmek üzere oluşturulan «*arditi del popolo*» (halkın cesurları) için de kullanılmıştı. Bu son hareket soldaki partilerin içinden doğmuştur; yerel önderleri ve üyelerinin çoğunluğu komünist ya da sosyalisttir. O sıralarda faşistlerle bir «uzlaşma paktı» imzalayan İtalyan Sosyalist Partisi bu örgütlenmeyi mahkûm etmiştir; adı geçen parti direnmeci olmayan bir siyasetten yanaydı. İtalyan Komünist Partisi de aynı hareketi mahkûm etmişti, ama hizipçi nedenlerle. gerçekten bu parti kendi saf komünist üyelerince oluşturulacak savunma birliklerini meydana getirmek istiyordu. Gramsci, İtalyan Komünist Partisinin bu hareketi resmen mahkûm etmesinden önce, hareketi olumlu karşılamakta ve bu yönde yazılar yazmaktayken, daha sonraları, İtalyan Sosyalist Partisinin tavrını eleştirerek, üstü kapalı da olsa, aynı hareketi iyi karşıladığını belli etmekten geri kalmamıştır. Ne var ki daha sonraları işçi sınıfı «*ardito*»larının faşist çetelere karşı koyamıyacağını hissetmiştir, çünkü faşist çeteler Devletin desteği ve anlayışına ulaşmış bulunuyordu. Bu durumda, Gramsci'ye göre tek çıkar yol gönüllü faşistlere kitlesel biçimde karşı çıkma olmaktaydı.

hazırlanmışına inansalardı, genel hareketi belirlemek ve imha etmek için, Hintli savaşkan kuvvetlerin vaktinden önce ortaya atılmasını *kışkırtmak* işlerine gelirdi. Aynı şekilde Alman milliyetçi sağının, Fransız bakış açısından zamanında bir müdahaleye imkân verecek biçimde, şüpheli yasa dışı askerî örgütünün, vaktinden önce kendini göstermesini zorlayacak, maceracı bir hükümet darbesine karışmış olması Fransa'nın işine gelirdi. İşte bu biçimlerdeki, temelde askerî ve başat olarak siyasal alanda sürdürülen (ama her siyasal mücadelenin daima askerî bir dayanağı söz konusudur) melez mücadelelerde komando birliklerinin kullanımı özgün bir taktik geliştirmesi gerektirir ki, savaş deneyimi, bu geliştirmenin düşüncede oluşturulması için, bir örnek değil de yalnızca bir uyarıcı görevi görür.

Bölgesel fizik - coğrafi özel koşullara, kırsal sınıfların oluşumuna ve hükümetlerin gerçek etkinliklerine de bağlı Balkan *komitacıları*² sorunu ayrıca ele alınma-

- (2) XIX. yüzyılın son döneminde, şimdi Arnavutluk, Kuzey Yunanistan, Güney Yugoslavya ve Güney Bulgaristan'a denk düşen bölge Osmanlıların egemenliğindeydi. Bu bölgeye aynı zamanda, şimdi Yugoslavya, Yunanistan ve bir ölçüde Bulgaristan'ca bölünmüş bulunan, Makedonya da eklenmelidir. 1893'de Sofya'da Makedonyalı devrimciler Delcev ve Gruev tarafından bir devrimci Makedonya komitesi kurulmuş ve bu komite marifetiyle Osmanlı toprağına silahlı çeteler, «komitacılar» sevk edilmeye başlanmıştır. Bu komitacıların, Genç Türklerce şiddetle karşı çıkılan, amacı Makedonya'nın hiç olmazsa bir ölçüye kadar özerkliği idi. Daha sonraki yıllarda çevredeki ülkeler —Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan—, daha önce Ulahların yaptığı gibi, bölgede kendi çıkarlarını korumak için kendi birliklerini (çete) kurmuşlardır. Bu çeteler bir yandan Osmanlılara karşı çarpışırken öte yandan da birbirleriyle mücadele içindeydiler.

lıdır. Savaş ve örgütlenme tarzı İrlanda toplumsal yapısına bağlı bulunan İrlanda çeteleri de³ aynı konumdadır. *Komitacılar*, İrlandalılar ve diğer partizan savaş biçimleri, her ne kadar ortak noktalara sahip oldukları görülüyorsa da, komando sorunundan ayrı tutulmalıdır. Bu savaş biçimleri iyi örgütlenmiş çoğunluklara karşı zayıf ama inatçı azınlıklara özgüdür. Çağdaş komandoysa, aksine kendisini bireysel katkılarla besleyecek ve destekleyecek, değişik nedenlerle hareketsiz durumda ama potansiyel olarak etkili büyük bir yedek kuvveti önceden gerektirir.

1917-18'de komando birlikleriyle bir bütün olarak ordu arasında var olan ilişkiler siyasal yöneticileri hatalı savaş plânları hazırlamaya götürebilirdi ve götürmüştür de. Şunlar unutulmuş bulunuyordu: 1) komandolar basit taktik birimleridir ve gerçekte çok etkili olmayan ama bütünüyle de hareketsiz olmayan bir ordu gerektirirler; çünkü askerî disiplin ve ruh yeni bir taktik düzenlemenin örgütlenebilir olduğu noktaya kadar gevşemişse de, bu [disiplin ve ruhun] varlığı gene bir dereceye —ki işte buna yeni taktik birimler denk düşmektedir— kadar söz konusudur. Yoksa kaçınılmaz olarak bozgun ve kaçışlar gündeme gelecektir. 2) Komando olgusunu askerî kitlenin genel savaşkanlığının bir işareti olarak değil de tersine edilgenliğin ve nisbi moral bozukluğunun bir işareti olarak ele almak gerekir. Ama bütün bunlar ileri sürülürken, askerî sanat ile politika arasındaki karşılaştırmaların büyük bir ihtiyatla yapılmasına ilişkin, yani düşünceyi harekete geçirici ve san-

(3) Muhtemelen Fenn çetelerine göndermede bulunulmaktadır. Bunlar 1867 yılında İngiliz yönetimine, başarısızlıkta sonuçlansa da, baş kaldırmışlar ve XIX. yüzyılın daha sonraki yıllarında münferit ve dağınık faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

ki tersinin yalan olduğunu ispatlayarak bir düşüncenin doğru olduğunu göstermek gibisinden, basitleştirici öğeler biçiminde ortaya çıkabilecek genel ölçütün hep akılda tutulması gerekir. Gerçekten de siyasal saf tutmanın askerî saf tutmayla uzaktan bile karşılaştırılmamasının ötesinde, siyasal milis kuvvetlerinde, hata yapan ya da tam anlamıyla itaatte kusur edenler için ne acımasız cezai yaptırım ne de harp divanı söz konusudur.

Siyasal mücadelede, yayılma savaşı, kuşatma ya da mevzi savaşının da ötesinde, başka biçimler vardır. Gerçek yani modern komando, 1914-18'de görüldüğü biçimiyle, mevzi savaşıyla ilintilidir. Önceki dönemlerin yayılma ve kuşatma savaşlarının da, bir bakıma, komandoları vardı. Hafif ve ağır süvari, usta nişancı birlikleri,⁴ vb., kısacası genelde hareketli kuvvetler bir ölçüye kadar komandoların işlevine sahiptirler; aynı biçimde keşif kolu örgütlenme sanatı da çağdaş komandoculuğun filizlerini içermekteydi. Yayılma savaşından çok kuşatma savaşı, daha yaygın keşif kolu ve devriye görevleri ve özellikle seçme elemanlarla beklenmeyen huruç ve saldırılar düzenleme sanatı bakımından, bu filizleri içermekteydi.

Dikkatten kaçırılmaması gereken bir başka öğe şudur: siyasal mücadelede egemen sınıfların mücadele yöntemlerini taklitçiliğe yeltenilmemelidir, yoksa kolay tuzaklara düşebilir. Günümüzdeki mücadelelerde bu olay çoğu kez gerçekleşmektedir. Zayıf düşmüş bir Devlet örgütü sanki gevşek bir ordu gibidir; sahneye iki görevi olan komandolar, yani özel silahlı örgütler girer; [görevleriye], Devlet yasallık çerçevesinde kalır gibi görü-

(4) «*Bersaglieri*», 1936'da Lamarmora tarafından oluşturulan İtalyan ordusunun seçkin birlikleri.

nürken, aynı Devleti yeniden örgütlemek ve bunun aracı olarak yasa - dışılığa başvurmaktır. Yasa dışı özel faaliyetlerin karşısına benzer bir başka faaliyetin çıkarılabileceğine inanmak, yani komandoculuğa baş vurarak komandoculukla savaşmak budalaca bir davranıştır; Devletin sonsuza dek hareketsiz kalacağına inanmaktır ki, başka farklı koşullar bir yana, bu hiç söz konusu olmaz. Sınıf özelliği temel bir farklılığı gündeme getirir : hergün belirli saatlerde çalışmak durumunda olan bir sınıf, geniş malî olanaklara sahip ve bütün üyeleri bakımından, belirli bir işe bağlı olmayan bir sınıf gibi, uzmanlaşmış ve sürekli saldırı örgütlerine sahip olamaz. Bu profesyonelleşmiş örgütler gündüz olsun gece olsun her vakit kesin ve beklenmedik darbeler indirebilir. Demek oluyor ki komando taktiği bazı sınıflar için, başkaları için olduğu kadar öneme sahip değildir. Bazı sınıflar için yayılma ve manevra savaşı bunlara özgü olduğundan ötürü, zorunludur ve bu durumsa, siyasal mücadele halinde, komandalara özgü taktiğin yararlı ve belki de vazgeçilmez kullanımını içerebilir. Ne var ki akli askerî modele takmak budalalara özgüdür : burada da siyaset kendi askerî yanına üstün olmalıdır ve sadece siyasettir ki manevra ve harekât olanağını yaratır.

Tüm belirtilmiş olanlardan ,askerî komando olgusunda, siyasal - askerî işlevle, çağdaş mevzi savaşına bağlı özel kuvvet olarak, teknik işlev arasında bir ayırım yapma gereği ortaya çıkmaktadır. Dünya Savaşı'nda özel bir kuvvet olarak komandalardan bütün ordular yararlanmıştır. Komandoların siyasal - askerî işlevinden, siyasal bakımdan dağınık ve zayıf düşmüş ve dolayısıyla az savaşkan bir ulusal orduyla, bürokratlaşmış ve hizmette fosilleşmiş bir genel kurmayın söz konusu olduğu ülkelerde yararlanılmış bulunmaktadır. [1929 - 30].

Askerî sanatta manevra ve mevzi savaşı kavramlarıyla siyaset sanatında bunlarla ilintili kavramlar arasındaki karşılaştırmalar konusunda, 1919'da (Fransızca'dan) İtalyanca'ya C. Alessandri tarafından çevrilen Rosa'nın⁵ kitapçığı hatırlanmalıdır.

Kitapçıkta, biraz aceleci ve hatta yüzeysel bir biçimde, 1905'in tarihsel deneyimleri üzerine teorisyenlik yapılmaktadır. Rosa aslında, o olaylarda kendisinin bir tür «ekonomizmci» ve kendiliğindenci ön yargısından ötürü inanmaya eğilim gösterdiğinden daha yaygın ve etkili olan «iradi» ve örgütsel öğeleri göz ardı etmektedir. Gelgelelim (aynı yazarın başka makaleleri yanısıra) bu kitapçık ,siyaset sanatına uygulanmış manevra savaşının teorileştirilmesine ilişkin en anlamlı belgelerden biridir. Dolaysız ekonomik öge (bunalım, vb.), düşman savunmasında bir gedik, [yani] kendi birliklerinin hızla akmasına ve kesin (stratejik) bir başarıya ulaşmasına ya da stratejik düzen bağlamında hiç olmazsa önemli bir başarı sağlanmasına yetecek derecede bir gedik açacak saha topçusuna benzetilerek ele alınmaktadır. Tabii dolaysız ekonomik ögenin etkileri, tarih biliminde, manevra savaşının ağır topçusunun etkilerinden çok daha karmaşıktır. Gerçekten bu öge ikili bir etkiye sahipmiş gibi kavranmıştır : 1) bozguna uğratıp kendine, kuvvetlerine ve geleceğine güvenini kaybettirip, düşman savunmasında gedik açmak; 2) şimşek hızıyla kendi birliklerini örgütlemek, kadrolar yaratmak ya da anında (o vakite kadar ekonomik süreç tarafından oluşturulmuş bulunan) mevcut kadroları, kendi dağınık kuvvetlerini toparlayacak yerlerine getirmek; 3) ulaşılacak amaca ilişkin

(5) Rosa Luxemburg, *Lo sciopero generale — il partito e i sindacati*, (Genel Grev — Parti ve Sendikalar), Società Editrice «Avanti!», Milano, 1919.

gerekli ideolojik yoğunlaşmayı şimşek hızıyla oluşturmak. Bu kavrayış şaşmaz bir ekonomizmi gerektirir biçimine bürünmüş ve, üstelik daha da abartılmış bir biçimde, etkilerin zaman ve mekan içinde şişmek hızıyla sonuç vereceği düşünülmüştür. Bu yüzdendir ki bu kavrayış tam anlamıyla tarihsel bir mistisizm, bir tür mucizevi aydınlanma bekleyişi olmaktadır.

General Krasnov'un (doğu sorununun Çarlık lehine kesin olarak çözümlenmemesi için Kraliyet Rusya'sının bir zaferini istemeyen) İtilâf [Devletlerinin] Rus genel kurmayı'na, aslında tek mümkün olan manevra savaşıyken, (cephenin Baltık denizinden Karadenize büyük ormanlık ve bataklık bölgelerle yayıldığı düşünülürse, anlamsız) mevzi savaşını zorla kabul ettirdiğini (romanında)⁶ ileri sürmesi sadece saçmalıktır. Gerçekte Rus ordusu özellikle Avusturya bölümünde (ama bu arada doğu Prusya'da da) manevra ve göçertme savaşına kalkışmış, geçici olsa da pek parlak başarılarla ulaşmıştır. Düşman üzerinde hemen ezici bir üstünlük sağlanmadıkça, istenen savaş biçiminin seçilemeyeceği bir gerçektir. Çarpışan kuvvetler hakkındaki genel raporlarca «zorunlu kılman» mevzi savaşını kabullenmeyen genel kurmayların ısrarlarının ne kadar kayba mal olduğu bilinmektedir. Mevzi savaşı, aslında, yalnızca basit tarafından sahici siperlerden değil de mevzilenen ordunun ardındaki topraklarda oluşturulan tüm örgütsel ve endüstriyel sistemden ileri gelir. Bu savaş türü özellikle toprakların, makinelili tüfeklerin ve tüfeklerin süratli ateşinin, kuvvetlerin belirli bir noktada yoğunlaştırılmasının ve bir saf yarılmasından ya da geri çekilmeden sonra kaybolan

(6) P.N. Krasnov, *Dall'aquila imperiale alla bandiera rossa* (Kraliyet Kartalından Kızıl Bayrağa), Salani, Firenze, 1928.

malzemenin yerine yenisini hızla sağlayabilecek ikmal olanaklarının genişliğinin gündeme getirdiği bir türdür. Bir başka öğeyse silah altındakilerin oluşturduğu büyük kitledir: silah altına alınanlar tek tek eş değerli olmadıklarından aslında sadece kitlesel bir kuvvet olarak görev yapabilirler. Doğu cephesinde Alman kesimine hücum etmenin başka, Avusturya kesimine saldırmanın başka şey olduğu ve aynı biçimde seçkin Alman birliklerince güçlendirilip Almanlarca komuta edilen Avusturya kesiminde de saldırgan taktiğin felâketle sonuçlandığı görülmüş bulunuyor. 1920'deki Polonya savaşında, karşı konulmaz sanılan ilerlemenin, Varşova önlerinde General Weygand tarafından Fransız subaylarının emri altındaki hatta durdurulduğunda aynı duruma şahit olunmuştur.⁷ Daha önceki manevra savaşına kafalarını taktıkları gibi, şimdilerde akılları fikirleri mevzi savaşında olan askerî uzmanlar doğaldır ki manevra savaşının [askerlik] biliminden atılmış olması gerektiği düşüncesini taşımamaktadırlar. Aksine öne sürdükleri sadece, endüstriyel ve sosyal bakımdan daha ileri ülkeler arasındaki savaşlarda, manevra savaşının stratejik olmaktan çok taktik işleve indirildiği ve daha önceleri manevra savaşına karşı kuşatma savaşı ne konumda ise o konumda ele alınması gerektiği olmaktadır.

(7) Pilsudski'nin Sovyetler Birliği'ni işgalinin ardından karşı saldırısında Tuchachevsky'nin komutasındaki Kızıl Ordu 1920 Ağustosunda Varşova kapılarında durdurulmuştur. Bu yenilginin ardından, yerel halkın desteği olmadan «devrimi ihraç» girişimi tartışma konusu olmuştur. Ama yenilginin özgül sorumlulukları da tartışıldığından, Stalin'in desteklediği, Budennyi ile Bgorov genel komutan Kamenev'in emrine uymayarak, Varşova önünde Tuchachevsky'le birleşmek yerine, Lvov üzerine yürümüşlerdir.

Hiç olmazsa «sivil toplum»un çok karmaşık ve dolaysız ekonomik ögenin felaket getirecek patlayışlarına (bunalımlar, durgunluklar, vb.) dirençli bir yapı haline geldiği daha gelişkin Devletler açısından, siyaset sanat ve biliminde aynı indingenme söz konusu olmalıdır. Sivil toplumun üst yapıları çağdaş savaşta siperler sistemi gibidir. Tıpkı savaşta şiddetli bir topçu hücumunun düşmanın savunma sistemini imha etmiş gibi görünmesine karşın, aksine, sadece dış çevresini yok etmesi ve hücum edenlerin ilerleme ve saldırı sırasında karşılarında daha etkili bir savunma bulmaları gibi bir durum büyük ekonomik bunalım dönemlerinde siyasette olur; saldırgan birlikler bunalım nedeniyle zaman ve mekân içinde bir anda örgütlenemedikleri kadar saldırgan bir ruhsal duruma ulaşamazlar, benzer bir biçimde, kendilerine saldırılanlar moral güçlerinden birşey kaybetmeyip, yıkıntılar arasında bile ne savunma hatlarını terk ederler ne de kendi güç ve geleceklerine olan güvenlerinden bir şey kaybederler. Tabii [çevredeki] nesneler oldukları gibi kalmazlar ama eksik kalmayan, siyasal Cadornizm'in⁸ stratejicilerinin bekleyebilecekleri gibi, sürat ögesi, hızlandırılmış zaman ve kesin ilerlemedir.

Siyaset tarihinde bu türden son olay 1917'de olanlardır. Bunlar siyaset sanat ve biliminin tarihinde kesin bir dönüş noktasını simgeler. Bu durumda sorun, mevzi savaşındaki savunma sistemlerine denk düşen sivil toplum öğelerinin hangileri olduğunu «derinlemesine» inceleme sorunudur. Bile isteye «derinlemesine» demektedir, çünkü öğeler incelenmiştir ama tıpkı gelenek ve görenek tarihçilerinin kadın modasının acayipliklerini inceledikleri gibi ya da «ussalcı» yeni bazı olguların, san-

(8) Bkz. yukarda «Siyasetin Öğeleri» Bölümü 2. dipnot.

ki halkın boş inançlarıymış gibi (kaldı ki bunlarda açıklandıklarında ortadan kalkmazlar), «gerçekçi bir biçimde» açıklandıklarında ortadan kalkacaklarına kanaat getirilmesi gibi yüzeysel ve bayağı bir biçimde! [1933 - 34 : 1. yazım 1930 - 32].

Bronstein anılarında kendisine, kendi teorisinin doğrisinin, manevra savaşının siyasal yansıması (Kazakların generali Krasnov düşüncesi hatırlanmalı), son çözümlerede ulusal yaşamın kadrolarının çekirdek halinde ve gevşek olduğu ve «siper ya da istihkâm» olma yeteneğine sahip olmadığı bir ülkenin genel-ekonomik-kültürel-toplumsal koşullarının bir yansıması olup olmadığına bakılmalıdır. Bu konuda, bir «batıcı» gibi görünen, Bronstein'in aslında kozmopolit, yani yüzeysel bir biçimde ulusal ve gene aynı biçimde batıcı ya da Avrupa'lı olduğu söylenebilir. Oysa İlyiç¹⁰ esaslı bir biçimde ulusal ve gene aynı biçimde Avrupalıydı.

Bronstein anılarında kendisine, kendi teorisinin doğruluğunun... onbeş yıl sonra ortaya çıktığının söylendiğini hatırlar ve nükteye bir başka nükteyle cevap verir. Gerçekteyse teorisi, içinde bulunduğu biçimiyle, ne onbeş yıl önce ne de onbeş yıl sonra geçerlidir; tıpkı Guicciardini'nin sözünü ettiği dediğim dedikçiler gibi: doğruluğu az ya da çok bir öngöründe bulunmuştur, yani en genelinden pratik öngörüsünde haklı çıkmıştır. Bu, dört yaşında bir kız çocuğunun anne olacağı kahanetinde bulunup, yirmi yaşında anne olduğunda «ben bunu önceden bilmiştim» demesine benzer; ama burada, kız çocuğunun dört yaşındayken ırzına geçildiğinde anne olabile-

(9) Lev Davidovitch Bronstein, Troçki'nin asıl adıdır. Sürekli devrim kuramından söz edilmektedir.

(10) Vladimir İlyiç Lenin.

çeğine olan kesin inancının da görmezlikten geldiği hatıra getirilmemektedir. Sanıyorum ki İlyiç 1917'de Doğu'da¹¹ başarılı bir biçimde uygulanan yayılma savaşından mevzi savaşına geçişin gerekliliğini kavramıştır. Kaldı ki mevzi savaşı, Krasnov'un belirttiği gibi, orduların kısa bir sürede sonsuz nicelikte savaş gereçleri biriktirebildiği, toplumsal kadroların kendiliğinden çok iyi donatılmış siperler haline gelmeye yetenekli olabildiği Batı'da mümkün olan tek savaş biçimidir. Sanıyorum ki bu, İtilâf Devletlerinin tek başına Foch'un komutasında tek bir cephe oluşturmaları anlayışına denk düşen «tek cephe» formülü anlamına gelmektedir.

Ne var ki, temel görev ulusalken, alanın keşfini, sivil toplumun, vb. öğelerince simgelenen, siper ve istihkâm öğelerinin belirlenmesini gerektirirken, her ne kadar sadece teorik olarak geliştirebileceği hesaba katılsa da, İlyiç'in kendi formülünü geliştirmeye vakti yoktu. Doğu'da Devlet herşeydi, sivil toplumun başlangıç dönemlerinde saydam ve şekilsizdi; Batı'daysa Devletle sivil toplum arasında doğru bir ilişki vardı ve Devletin tökezlemesinde sivil toplumun sağlam yapısı hemen görölüyordu. Devlet sadece ileri bir siperdi, bunun ardında güçlü bir istihkâm ve tabya zinciri bulunuyordu. İstihkâm ve tabyaların sayısı, tabii, Devletten Devlete değişebilirdi ama asıl bu farklılık tek tek ülkeler hakkında dikkatli bir araştırma ve incelemeyi zorunlu kılıyordu.

Bronstein'in teorisi, bazı Fransız sendikacıların genel greve ilişkin teorisi ve Alessandri tarafından çevrilen kitapçıktaki Rosa'nın teorisiyle karşılaştırılabilir. Aslında Rosa'nın kitapçığıyla teorileri, «Vie Ouvrière»

(11) Rusya'da.

(İşçi Yaşamı)'deki (fasiküller biçimindeki ilk seri) Rosmer'in¹² Almanya üzerine bazı makalelerinde görüldüğü gibi, Fransız sendikacılarını etkilemiştir. [Fransız sendikacılarının] teorisi bir bölümüyle kendiliğindenlik teorisiyle de ilintilidir [1930 - 32].

(12) Alfred Rosmer I. Dünya Savaşı sırasında devrimci sendikalisttir ve Pierra Monatte ile birlikte *La Vie Ouvrière* (İşçi Yaşamı)'in editörlüğünü yapmıştır. Her ikisi Fransız Komünist Partisinin ilk önderleri arasındadırlar. Rosmer 1923 - 24 arasında *Humanité* (İnsanlık)'nin editörlüğünü yapmıştır. Rus Partisinde Ortak Muhalefeti desteklediğinden 1926 yılında Partisinden atılmıştır.

PASİF DEVRİM KAVRAMI

«Pasif devrim» kavramı, siyaset biliminin iki temel ilkesinden kılı kırk yararak türetilmelidir: 1) hiç bir toplumsal oluşum, içinde gelişen üretken güçlerin daha da öteye ilerici hareketleri için yer buldukları sürece ortadan kalkmaz; 2) toplum, çözümleri için gerekli koşulları oluşturmadıkça kendisi için görevler yaratmaz, vb.¹ Bu ilkelerin, bütün uzantıları içinde önce eleştirel bir biçimde geliştirilip, her türden mekanikçilik ve yazgıcılık kalıntısından arındırılmaları gerektiği açıktır. Aynı biçimde bu ilkeler üç temel momentin betimlenmesiyle ilişkilendirilmelidir; bu momentlerde bir «durum» ya da güçlerin bir dengesi ayırdedilebilir ki en çok ikinci moment ya da siyasal güçlerin dengesi değerlendirilip, özellikle üçüncü moment ya da siyasal - askerî denge vurgulanmalıdır.²

(1) Burada Gramsci'nin ezberinden yazdığı bu ilkenin aslı Marx'ın *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'sının* önsözündedir. Bkz. yukarıda «Durumların Çözümlemesi, Güç İlişkileri» Bölümü 3. dipnot.

(2) Gramsci'nin sözünü ettiği üç moment için bkz. yukarıda «Durumların Çözümlemesi, Güç İlişkileri» Bölümü.

Pisacane'nin *Denemeler*'inde bütünüyle bu üçüncü momentle ilgilendiği ileri sürülebilir. Mazzini'den farklı olarak, yarımadanın her yerinde mücadeleye her zaman hazır ve bunun da ötesinde ardında Habsburg İmparatorluğunun tüm askerî gücü, başka bir deyişle, yeni takviye orduları oluşturmaya her zaman hazır bir kalıp olan, savaşlarda pişmiş bir Avusturya ordusunun İtalya'daki varlığının bütün önemini kavramaktadır. Hatırlanması gereken bir başka tarihsel ögeyse, Roma İmparatorluğunun bağrında Hristiyanlığın gelişmesidir. Aynı biçimde, her ikisi de (Milano fermanından³ önceki) Hristiyanlığın ilk evresiyle pek çok benzeşen, Hindistan'daki güncel Gandhicilik olayıyla Tolstoy'un kötülüklerle karşı koymama kuramı hatırlanmalıdır. Gandhicilik olsun Tolstoyculuk olsun, ikisinde «pasif devrim»e ilişkin dinsel renkleri olan safça kuramsallaştırmalardır. Adlarına «tasfiyecî» denen bazı hareketlerle bunların, belirli (özellikle üçüncü momente ilişkin) durumların biçimleri ve templeriyle ilişkili olarak, kışkırttıkları tepkiler de hatırlanmalıdır. İncelemenin başlangıç noktası Vincenzo Cuoco'nun [konuyla ilgili] çalışması olacaktır; ama açıktır ki Cuoco'nun 1799 Napoli Devrimi hakkında dile getirdiği kavram bütünüyle değiştirilip zenginleştirildiğinden ötürü, başlangıç ipucundan öteye bir şey değildir.

Vincenzo Cuoco'nun⁴ İtalyan Risorgimento - bağımsızlık hareketinin ilk dönemini nitelediği anlamında «pa-

(3) Constantin'in M.S. 313'de Hristiyanlığı İmparatorluğun resmî dini olarak kabul ettiği ferman.

(4) Vincenzo Cuoco (1770-1823) *Risorgimento*'nun ilk evrelerinde pek etkili olmuş Napoli'li tutucu bir düşünüdür. 1799'daki Napoli Cumhuriyetinde memur olarak bir kamu görevi duygusuyla önemi az bir rol oynamıştır. Daha sonra sürgün edilmiştir. Sürgünde Burke ve de Maistre'i oku-

sif devrim» kavramı, yayılma savaşının karşıtı olarak «mevzi savaşı» kavramıyla ilintilendirilebilir mi? Başka bir deyişle, bu kavramlar Fransız Devriminden sonra mı bir anlam kazanmıştır ve Proudhon - Gioberti ikilisi⁵ 1793 terörünün yarattığı panik öğeleriyle mi açıklanabilir, aynı biçimde Sorelcilik Paris'te 1871'deki kırımın ardından ortaya çıkan panikle mi belirlenebilir? Yani, mevzi savaşıyla pasif devrim arasında mutlak bir benzerlik mi söz konusudur? Ya da hiç olmazsa, mevzi savaşının tekrar yayılma savaşı haline gelinceye kadar, iki kavramın özdeşleşme durumunda olacağı bir tarihsel dönem söz konusu mudur yoksa bu düşünülebilir mi?

Vico'nun anladığı anlamda «Tanrının bir kurnazlığı»⁶ olabilecek «restorasyon» [işlemleri] hakkında varılacak yargı «dinamik» olmalıdır. Bir sorun şudur: Cavour'un pasif devrim - mevzi savaşının, Mazzini'ninse halk girişimi yayılma savaşının temsilcisi olduğu, Cavour - Mazzini mücadelesinde her ikisi de kesin olarak aynı ölçüde vazgeçilmez midirler? Bununla birlikte şu da akılda tutulmalıdır ki Cavour, Mazzini'nin görevini kavradığı için kendi görevinin (hiç olmazsa bir dereceye kadar) bilincindeyken, Mazzini kendisinininkinin ve Cavour'ununkinin bilincinde değil gibidir. Aksine, Mazzini bu gibi bir bilince

yan Cuoco, sonunda, uygarlığın dayandığı «gelenekler»i yok eden devrimden her halükârda kaçınılması gerektiği görüşüne ulaşmıştır.

- (5) Bkz. yukarda «Ekonomizmin Bazı Kuramsal ve Pratik görünüşleri» Bölümü 9. dipnot.
- (6) Deyim G.B. Vico'nun değildir; belki de Hegel'in «akıl kurnazlığı» deyiminin bir yankısı olmakla birlikte bu düşünceyi yansıtmaz. Vico'nun tanrının takdiri kuramına göre insanlar bilincinde olmadıkları tanrısal bir plana göre dünyalarını kurarlar. (Vico, *The New Science*, Cornell, 1968, s. 62).

ulaşmış olsaydı, başka bir deyişle hayalci bir havari değil de gerçekçi bir siyasetçi olsaydı (yani Mazzini olmamış olsaydı), her ikisinin faaliyetinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıkacak denge farklı ve Mazziniciliğin daha lehinde olurdu. Başka bir deyişle İtalyan Devleti daha az geri ve daha çağdaş temeller üzerine kurulmuş olurdu. Her tarihsel olay içinde benzer durumlar neredeyse her zaman gerçekleştiği için, bundan siyaset bilim ve sanatı ile ilgili bazı ilkelerin çıkarsanıp çıkarsanmayacağına bakılmalıdır. Gerçekte giderek önceki güçler bileşkesini değiştirerek dolayısıyla yeni değişikliklerin yatağı olan, moleküler değişimlere ilişkin yorumlama ölçütü (İtalyan Risorgimento'sundan hareketle belgelenilerek) pasif devrim kavramına uygulanabilir. Demek oluyor ki İtalyan Risorgimento hareketinde, Eylem Partisinin hep yeni üyelerinin (1848'den sonra) Cavourculuğa geçişlerinin, bir yandan yeni - Guelficiliği⁷ tasfiye ederken öte yandan da Mazzini hareketini zayıflatarak (bu sürece Garibaldi'nin kararsızlıkları, vb. da girer), nasıl

- (7) Yeni-Guelficilik XIX. yüzyılın ilk yarısında İtalya'da ortaya çıkan liberal katolik bir harekettir. Terim bu hareketin karşıtı olanlarca ortaya atılmış, ama bizzat hareketin yanlıları tarafından kabul edilmiştir. *Guelfi* Orta Çağ ve Rönesans öncesi İtalya'sında Papalığın yandaşı olanların adıydı. Yeni-Guelficiler Rönesans öncesi Papalıkla özdeş tutulmak istiyorlardı; çünkü onlara göre bu dönemin Papalığı İtalyan birlik ve bağımsızlığını temsil ediyordu. Yeni-Guelficilerin amacı Papanın yönetiminde bir İtalyan federasyonu kurulmasıydı. Gioberti de Yeni-Guelficiler arasındadır. Ne var ki hareketin amaçları gerçekleşmemiştir. *Risorgimento* sonunda Piemonte monarşisi yönetiminde ulusal bir İtalyan Devleti kurulmuş ve Papa yeni Devletle anlaşmaya yanaşmamıştır. Yeni-Guelficiliğin Halkçı Parti ve sonuçta günümüzün İtalyan Hristiyan Demokrat Partisinin öncüsü olduğu söylenebilir.

ılımlı güçlerin bileşkesini giderek değişikliğe uğrattığı görülmüştür. Öyleyse bu öge, daha sonraları adına «dönüştürmecilik» (*) [«transformizm»] denilen olayın kökenindeki evredir ve galiba, tarihsel bir gelişme biçimi olarak önemi şimdiye kadar yeterince vurgulanmamıştır.

Cavour Mazzini'nin görevlerinin eleştirel olarak bilincinde olduğundan kendi görevlerinin bilincindeyken, Mazzini'nin, Cavour'un görevinin hiç bilincinde olmadığından ya da eksik bir biçimde bilincine vardığından, gerçekte bizzat kendi görevinin bilincine ulaşmadığına ilişkin kavrayışın geliştirilmesinde ısrar etmek [gerekir]. Bundan dolayıdır ki [Mazzini'nin] (söz gelişi Milano'da Beş Gün'ün⁸ ardından gelen dönemdeki ve başka durumlardaki) tereddütleri ve zamansız girişimleri aslında yalnızca Piemonte siyasetine yararlı olmaktadır. İşte bu, *Felsefenin Sefaleti*'nde ortaya konulan, diyalektiğin nasıl kavranması gerektiğine ilişkin kuramsal sorunun bir dile gelişidir. Diyalektik karşıtlığın her bir yanının nasıl bütünüyle bizzat kendisi olmak ve mücadeleye tüm kendi siyasal ve moral «kaynaklarını» sokmak için uğraşması gerektiğini ve ancak bu yolla [karşı yanın] gerçek anlamıyla aşılabileceğini ne Proudhon ne de Mazzini anlamıştı. Bunu Gioberti'nin ve pasif devrim ya da «devrim restorasyon» kuramcılarının da anlamadığı söylenecektir,⁹ ama [burada] sorun değişmiş bulunmaktadır :

(*) Bu temel Gramscigil kavram için bkz. H. Portelli, *Gramsci ve Tarihsel Blok*, Çev.: Kenan Somer, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

(8) Avusturyalılara karşı Mayıs 1848 ayaklanması.

(9) 1848 hareketi hakkında praxis felsefesi düşünürlerinin ortaya koydukları siyasal yazına bakmak gerekecektir ama bu yönde çok ümitli olmamak gerekir. Söz gelişi İtalya'daki olaylar Bolton King'in kitaplarının yardımıyla incelenmiş bulunuyor, vb. (*Yazarın dipnotu*). [Bolton King (1860-1937)

bu gibilerin kuramsal «anlayışsızlığı», «tez»in, kendi kendisinin diyalektik karşıtlıkta «aşılması»na izin vermemek için, bizzat antitezin bir bölümünü içermeyi başarabileceği noktaya kadar, kendi tam gelişimini sağlaması zorunluluğunun pratikte dile geliyordu. Gerçekte yalnız tezdin iki, antitezin kararsız temsilcilerini kendi safalarına katıncaya kadar bütün mücadele olanaklarını geliştirir : işte tam bu, pasif devrim ya da devrim-restorasyonun ta kendisidir. Siyasal mücadelenin «yayılma savaşına» geçişi sorunu kesinlikle bu noktada ele alınmalıdır. Avrupada 1848'den sonra olan ve Mazzini ile Mazziniciler tarafından kavranmayan olay, aksine, başkalarının kavranmış bulunuyordu : aynı geçiş 1871'den sonra olmuştur, vb. Askerî savaşlar örneğini vermediğinden ve aslında askerî öğretiler yayılma savaşı yönünde geliştiğinden, sorunun Mazzini gibi kimseler tarafından kavranması zordu. Mazziniciliğin askerî kuramcılığını yapan Pisacane'de bu anlamda araştırmaların bulunup bulunmadığına bakmak gerekmektedir.

Bununla beraber Pisacane'yi¹⁰ incelemenin ana nedeni, kendisinin Eylem Partisine yalnız biçimsel değil de öze ilişkin bir içerik, geleneksel konumları aşıcı antitez olma içeriğini, vermeye çabalayan tek kişi olmasıdır. Böylesi tarihsel sonuçlara ulaşmak için, Mazzini'nin gerçekçi olarak değil de sanki bir din misyoneriymişçesine

bir İngiliz tarihçisidir. Mazzini, İtalyan Birliği, faşizm hakkında kitapları vardır : *Life of Mazzini* (1902), *A History of Italian Unity* (1899, İtalyanca çevirisi 1909-10), *Fascism in Italy* (1931)].

(10) Carlo Pisacane (1818-57) *Risorgimento* hareketinin önde gelen kişiliklerinden biridir. Askerî teorisyendir. Köylü orduları kurulmasından ve «ulusal başkaldırı savaşı»ndan yana olmasıyla ünlüdür. *Risorgimento* hareketinde Jakobin bir öğenin gerektiğini anlamasını Gramsci över.

aklından çıkaramadan düşündüğü, halkın silahlı başkaldırısının kaçınılmaz bir biçimde gerekli olduğu da söylenemez. Başkaldırının toplu ve ansızın [patlayan] biçimiyle halkın isyanı mümkün olmamıştır; aksine mümkün ve belki de ilk biçimin kaçınılmaz öncülü olan, dolaylı baskının «yaygın» ve kılcal biçimiyle [başkaldırı da] söz konusu olmamıştır. Toplu ve anı biçimde zamanın askerî tekniğine, ama yalnızca kısmen, olanaksız kılınmıştır. Başka bir deyişle, halkın tutkularını uyandıracak ve toparlanıp patlamasını mümkün kılacak şekilde evvelce örgütlenmemiş, uzun soluklu siyasal ve ideolojik bir hazırlık toplu ve anı isyan öncesi yapılmadığından olanaksızlık söz konusu olmuştur.

1848'den sonra yalnızca ılımlılardır ki yenilgiden önce başvurulmuş yöntemlerin bir eleştirisini yapmış bulunmaktadırlar. Gerçekte de ılımlı hareket bütünüyle kendini yenilemiş, yeni -Guelfcilik tasfiye edilmiş, yönetimde önde gelen yerlere yeni kimseler oturmuşlardır. Mazzinicilik yönündeyse aksine hiçbir özeleştirici söz konusu olmamışsa da, birçok elemanın Mazzini'yi terkederek Piemonte Partisi'nin sol kanadını oluşturmaları anlamında, tasfiye yoluyla bir özeleştirmeden söz edilebilir. «Ortodoks», başka bir deyişle hareketin içinden tek girişim Pisacane'nin yazıları olmuştur; ama bu yazılar, her ne kadar bizzat Mazzini Pisacane'nin İtalyan ulusal devrimine ilişkin «stratejik bir kavrayışı» olduğunu kabul etmişse de, yeni bir organik siyasetin platformu olma durumuna gelememiştir.

İtalyan Risorgimento hareketindeki «pasif devrim-mevzi savaşı» ilişkisi başka yönleri bakımından da incelenebilir. Bunların en önemlilerinden biri «personel»e ilişkin yöndür denilebilirken, ötekisiyse «devrimci toparlanış»tır. «Personel» açısından olanlar bütünüyle, Dünya Savaşı'nda bir yandan muvazzaf subaylarla yedek su-

baylar, öte yandan da kura erleriyle gönüllü -komando-lar arasındaki ilişkilerde gerçekleşenle karşılaştırılabilir. Eylem sırasında (1848) yetersiz kalmış ya da pek az yeterlik göstermiş ve 1848-49'da Mazzinici -demokratik halk hareketiyle birden yüz yüze kalmış olan muvazzaf subaylar Risorgimento hareketinde örgütlü, geleneksel, vb. düzen partilerini onaylamışlardır. Halk hareketi, belki karmakarışık, düzensiz, «hazırlıksız ve kendiliğinden» olmuş olsa da, yine de (her ne olursa olsun, ılımlılarda olduğu gibi, önceden oluşturulmuş düzen içinde değil de) kendiliğinden ya da hemen hemen benzer bir biçimde ortaya çıkmış önderlerin ardında [ve yönetiminde] ılımlıların ulaştıklarından kuşkusuz daha üstün bir başarıya ulaşmış bulunmaktadır: Roma Cumhuriyeti ve Venedik¹¹ pek dikkate değer bir direnme gücü göstermiştir. 1848'den sonraki dönemde, düzenle ilintili ve «karizmatik» nitelikli iki güç Cavour ve Garibaldi çevresinde örgütlenmiş ve, her ne kadar bu sonuçlar daha sonra Cavour'ca zorlama konu edilmişse de, çok üstün sonuçlar vermiştir.

«Personel»le ilgili durum öteki durumla, «toparlanış» sorunuyla ilintilidir. Belirtmek gerekir ki, Mazzinici girişimleri daima bozgunla sonuçlandıran teknik zorluk, bütünüyle «devrimci toparlanış»la ilgilidir. Bu bakış açısından, Ramorino'nun Savoia'yı istila etme daha sonra Bandiera kardeşlerin, Pisacane'nin, vb. girişimlerini¹²

(11) Garibaldi yönetimindeki Roma Cumhuriyeti ve Manin'in yönetimindeki Venedik, Piemonte kuvvetlerinin Nevara'daki yenilgisinin getirdiği moralsizliğe karşı 1849'da bir ay boyunca Avusturyalılara karşı koymuştur.

(12) Ramorino 1834'de Savoia'yı istilaya kalkışmıştır. Bandiera kardeşler Calabria'ya 1844'de çıkartma yapmışlardır. Pisacane (bkz. hemen yukarıdaki 10. dipnot) Roma Cumhuri-

incelemek ve bu girişimleri Mazzini'nin 1848'de Milano'da ve 1849'da Roma'da karşı karşıya kaldığı ve örgütleyemediği koşullarla¹³ karşılaştırmak ilginç olabilir. Az sayıda kimsenin kalkıştığı bu girişimlerin daha başlar-ken bastırılmaması imkânsızdı. Çünkü topluca ve serbestçe hareket edebilmiş (yani halkın geniş soluklu hareketlerinin yarattığı dirençle karşı karşıya kalmamış) tutucu güçlerin, gerçekte olduklarından ne kadar daha iyi hazırlanmış olurlarsa olsunlar, Ramorino, Pisacane, Bandiera türü girişimleri bastırmamaları mucize olurdu. İkinci evrede (1859-1860), Garibaldi'nin Bin Kişi'si gibisinden «devrimci toparlanış», önce Garibaldi'nin Piemonte ulusal kuvvetlerine katılmış olmasından ve sonra da İngiliz donanmasının fiilen Marsala'ya çıkartılmasıyla Palermo'nun zaptını himaye etmesi ve Bourbon donanmasını etkisiz bırakmasından ötürü mümkün kılınmıştır. Mazzini Beş Gün'ün ardından Milano'da, Cumhuriyetçi Roma'da örgütlü asker yazını için askere alma merkezleri oluşturma imkânına sahip olabileceksen buna

yetinin Savaş Kurulunda yer almış ve Mazzini tarafından yerine General Rosselli atanuncaya kadar baş komutan olarak şehrin savunmasını örgütlemiştir. Napoli'nin güneyindeki Sapri çıkarması başarısızlığa uğrayınca 1857'de intihar etmiştir.

- (13) 1848'de Milano'daki başarılı «Beş Gün» başkaldırısı ve Avusturyalıların geri çekilmesinden sonra Milano'ya gelen Mazzini *Italia del Popolo* (Halkın İtalya'sı)'yu kurmuştur. Bu organla Piemonte ile Lombardia'nın birleşmesini savunmuştur. Amacı birleşmiş bir cumhuriyetçi İtalya olan Mazzini, görüşlerini halka kabul ettirememiştir. Mazzini 1849'da Roma Cumhuriyetinin başına geçmiştir (bkz. önceki dipnot). Şehrin savunmasını düzenli bir orduya bırakmak yönünde bir siyaseti söz konusuydu. Bütün halkı seferber etmek istemediğinden baş komutanlığa General Rosselli'yi atamış ve Garibaldi'yi saf dışı tutmuştur.

niyet etmemiştir. İşte, Roma'da Garibaldi'yle çekişmesinin ve Milano'da Cattaneo¹⁴ ve Milano demokratik grubunun karşısında etkisiz kalmasının nedeni budur.

Her halükârda, Risorgimento sürecinin gidişi, şans sonucu birden bire başa geçenlerle, vb. [yönetilen] «demagojik kitle hareketinin büyük önemini gün ışığına çıkartmışsa da, gerçekte geleneksel organik güçlerce, yani ussal yollardan oluşturduğu önderlerle, vb. uzun süredir varlığını sürdüren partilerce kendi yönetimleri altına alınmıştır. Aynı türden bütün siyasal olaylarda aynı sonuca ulaşılmış bulunmaktadır (örneğin 1830'da Fransa'da Orleancıların radikal-demokrat halk güçlerine baskın gelmeleri; aynı şekilde, son çözümlemede, Jakoben küçük-burjuva güçlere karşı temelde organik burjuva güçlerin zaferini Napoleon'un simgelediği Fransız Devrimi de). Benzer bir biçimde Dünya Savaşında eski muvazzaf subayların yedek subaylara üstün gelmeleri, vb. Her halükârda radikal halk hareketlerinde karşı tarafın görevleri hakkında bir bilincin gelişmemiş olması kendi görevlerine ilişkin tam bir bilince ulaşmalarını, dolayısıyla nihai güç dengesinde kendi fiili müdahale olanaklarına orantılı ağırlık sahibi olmalarını ve bu yüzden de, daha üstün bir ilerleme ve çağcılık çizgisi üzerinde, daha gelişmiş bir sonucu belirlemelerini engellemiş bulunmaktadır.

- (14) Carlo Cattaneo (1801-61) bazen ilk İtalyan pozitivist olarak da anılır. Milano'daki «Beş Gün» sırasında Savaş Kuruluna başkanlık etmiştir. Bu sıralarda Piemonte monarşisi yanlıydı. Ama daha sonraları İtalyan burjuva devriminin Piemonte'nin ihtiraslarına kurban edildiği duygusuyla muhalefete geçmiştir. 1857'de İtalyan Parlamentosuna seçilmişse de Savoia tahtına sadakat yemini etmeyi reddetmiştir.

Yine İtalyan Risorgimento hareketinde «pasif devrim» ya da «devrim+restorasyon» kavramına ilişkin olarak belirtilmelidir ki, bazı tarih yazma eğilimlerinde ortaya çıkan, tarihsel olayın nesnel koşullarıyla öznel koşulları arasındaki ilişkilere ait sorunu açıklıkla ortaya koymak gerekir. Ayrım basit tarafından öğretici niteliğe sahip olduğundan, adına nesnel denen, koşulların varlığı durumunda öznel koşulların da hiç bir zaman eksik olmayacağı açıkça görünmektedir. Bu durumda tartışma öznel koşulların ölçü ve yoğunluğuna ve dolayısıyla karşıt öznel güçlerin arasındaki diyalektik ilişkiye gelip dayanabilecektir.

Sorunun tarihsel-siyasal değil de «entellektüelistik» terimlerle ortaya konulmasından kaçınmak gerekir. Mücadelenin öğelerinin usçu bir biçimde «açıkça görülmesi»nin gereği tartışma götürmez. Ama bu açıkça görme, ancak [başkalarına] bulaşan bir tutku ve güçlü bir iradenin öncülü olduğu takdirde siyasal bir değer kazanır. Son zamanlarda Risorgimento hareketi üzerine yapılan yayınlarda herşeyi açıkça gören kişiliklerin varlığı «ifşa edilmiş» bulunmaktadır, vb. (Piero Gobetti tarafından Ornato'nun değerlendirilmesini hatırlayınız)¹⁵. Ama bu «ifşaat», gerçekten ifşaat olduğundan, kendi kendini or-

tadan kaldırır; bunlar, söz konusu olanın, «bir şeyin nitelik ve önemini sonradan anlama»nın bugün bir biçimini simgelediğinden, kişisel fikir yürütme olduğunu ispatlar. Gerçekten de bu ifşaat hiçbir zaman fiili gerçeklikle bir ilinti kurmamış, halkın ve ulusun yaygın ve faal bilinci olmamıştır. Eylem Partisiyle İlmihlar ele alındığında, bunların acaba hangisi Risorgimento hareketinin gerçek «özel güçlerini» temsil etmiştir? Tabii ki İlmihlar; çünkü bunlar kesinlikle Eylem Partisinin görevlerinin de bilincine varmış bulunuyorlardı. Bu bilinç nedeniyledir ki [İlmihların] «özneliği» daha üstün ve daha kesin bir niteliğe sahipti. Her ne kadar başçavuş ağzına yakışsa da, II. Vittorio Emanuele'nin, «Eylem Partisi cebimizde», ifadesinde bütün Mazzini'den daha çok tarihsel-siyasal anlam vardır. [1933].

(15) Piero Gabetti (1901-26) daha önceleri pragmatik liberal olan ve fakat Ekim Devriminden sonra Marksizm yanlısı olduğunu ileri süren bir düşünürdür. Düşünsel konumu çok karışık da I. Dünya Savaşından sonra devrimci sol düşünce içinde saf tuttuğu söylenebilir.

Luigi Ornato (1787-1842) düşünsel konusu sisli, Piemonte'li bir düşünürdür. Ardında Marcus Aurelius'un bir vülgarizasyonu dışında hiç bir yazılı metin bırakmamıştır. Gobetti, dergisi *La Rivoluzione Liberale (Liberal Devrim)*'nin ilk sayısının Beyanmesinde onu «1821 başkaldırısının filozofu» olarak selamlar.

BÜROKRASI ÜZERİNE

1) Siyasal ve ekonomik biçimlerin tarihsel gelişmesi içinde, (sivil ve askerî) bürokratik işler için teknik bakımdan yetiştirilmiş, bir «meslek» memuru tipinin giderek oluşmuş olması siyaset biliminde ve Devlet biçimleri tarihinde ilksel bir anlama sahiptir. Bu süreç bir gerekliliğin mi yoksa, «pür» liberallerin iddia ettiklerine bakılırsa, kendi kendini yönetme (*self - government*) yöntemine göre bir yozlaşmanın mı dile gelişidir?¹ Kesindir ki her toplumsal biçim ve Devlet türü kendisine özgü bir memur sorunuyla karşı karşıya kalmış, bu sorunu ortaya koyma ve çözme bakımından kendine özgü bir seçme sistemine ve eğitilecek memur tipine sahip olmuştur. Bütün bu öğelerin nasıl geliştiğini yeniden sorgulamak çok önemlidir. Memurlar sorunu entellektü-

(1) Gramsci, özgün metinde İngilizce terimi ayraç içinde vermektedir. Bu terimden anladığı, başka yerlerde Devletçe yerine getirilen işlevlerin, özellikle İngiltere'de olduğu gibi, resmî ve özerk yerel kurullara ya da kurumlara göçürülmesidir.

eller sorunuyla kısmen örtüşmektedir. Bununla birlikte her yeni toplumsal biçim ve Devlet türünün yeni bir memur tipine sahip olmak istemesi bir gerçekse, yeni yönetici grupların, hiç olmazsa başlangıçta, geleneği ve yerleşmiş çıkarları, başka bir deyişle (özellikle kilise örgütlenmesine ilişkin ve askerî alanda) kendilerinin gelmelerinden önce atanmış ve mevcut memur kategorilerini hiç bilmezlikten gelmemeleri de [o kadar] bir gerçektir. Beden işiyle düşün işinin birliği yanısıra yasama gücüyle yürütme arasında daha sıkı bir bağ (öyle ki seçilmiş memurların yalnız Devlet işlerini denetlemeyle değil de bu işlerin yürütülmesiyle de ilgilenmeleri söz konusudur), memurların olduğu kadar entellektüellerin de sorununun çözümünde yeni bir yaklaşım için esin kaynağı olabilir.

2) Adlarına «organik merkezîyetçilik» ve «demokratik merkezîyetçilik» (ki soyut demokrasiyle hiç bir ilgisi yoktur; o kadar ki Fransız Devrimi ve Üçüncü Cumhuriyet ne mutlak monarşinin ne de I. Napoleon'un bilmediği organik merkezîyetçilik biçimleri geliştirmiştir) denen olayların tartışılması ve onun «optimum» örgütlenmesi sorunuyla ilintilidir. Kendi örgütlenme biçimini, kendi eklemlesmesini ve kendi işlevselliğini bütün alanlardaki farklı organik ve demokratik merkezîyetçilik görünüşlerinde bulan gerçek ekonomik ve siyasal ilişkiler araştırılmalı ve incelenmelidir. [Bu alanlara gelince, bunlar:] Devlet yaşamında (üniter Devlet, federasyon, federe Devletlerin birliği, Devletler federasyonu ya da federal Devlet, vb.); Devletlerarası yaşamda (bağlaşmalar; uluslararası siyasete ilişkin değişik «birleşme» biçimleri); siyasal ve kültürel derneklerin yaşamında (Masonluk, Rotary Club, Katolik Kilisesi); sendikal, ekonomik [yaşamda] (karteller, tröstler) [mevcut olup bun-

lar hem] aynı ülkede [hem de] farklı ülkelerde [söz konusu olur] vb.

Geçmişte (1914'den önce) yüksek kültür [alanında] ve bazı uluslararası siyasal güçlerin yaşamında Alman egemenliğine ilişkin olarak ortaya çıkan tartışmalara [gelince] bu üstünlük acaba gerçek miydi yoksa gerçekte neler oluşturmuştu bunu? [Buna karşılık] şunlar ile sürülebilir: a) aslında soyut kültürel etkilemeyle ve pek kararsız prestijle ancak ilintili bu gibi bir üstünlüğü hiç bir organik ve disipliner bağ sağlamamaktaydı; b) bu kültürel etki, aksine parça parça, yerelleşmiş, bütüncül bir yöneliş olmayan fiili etkinliğe hiç mi hiç dokunmuyordu. Bu yüzden ne organik ne demokratik ne de başka bir türden ya da karma herhangi bir merkezîyetçilikten söz edilemez. Etki, halk kitleleriyle bir bağı olmayan, bir avuç entellektüel grupça duyumsanıyor ve farkına varılıyordu ve işte bu bağ noksanlığıdır ki durumu betimlemiş oluyordu. Ne var ki durumun böyle olması incelenmeğe değer; çünkü [bu durum], aslında, o düzensizlik ve o güç dağınıklığının tek yanlı ve entellektüelce bir eleştirisi olan, organik merkezîyetçilik teorilerini formülleştirmeye götüren süreci açıklamaya yaramaktadır.

Bu arada organik merkezîyetçilik teorileri arasında bir ayırım yapmak gerekmektedir: bir yanda bir parçanın (bu parça ister entellektüeller gibi bir katmanca ister «ayrıcalıklı» yerel bir grupça oluşturulsun) bütün üzerinde gerçek üstünlüğüne ilişkin kesin bir programı gizlemek isteyenler söz konusuysen, öte yanda, bir üstünlük kurma programını (yanlış yapmaktan bağımsız Papa'nın gibi, genellikle tek bir kişiliğin üstünlüğüne ilişkin programlar söz konusu olup bu yüzden, Katoliklik bir tür Papa kültüne dönüşmüş bulunmaktadır) gizleye-

bilecekken, doğrudan doğruya ele alındıklarında bu programı bilinçli bir siyasal olay olarak gizleyemez gibi görünen, sekterce ya da bağınazca, bütünüyle tek yanlı bir konumda bulunanlar vardır. En uygun niteleme, bürokratik merkezîyetçilik nitelemesi olacaktır. «Organiklik» ancak demokratik merkezîyetçilikte söz konusudur ve bu, böyle demek gerekirse, hareket halinde bir «merkezîyetçilik»tir, yani örgütlenmenin gerçek harekete sürekli uyum göstermesini sağlamak, aşağıdan gelen baskılarla yukarının buyruğunu birbirine uydurmak, deneyimlerin devamlılığını ve düzenli birikimini güven altına alan, yönetim makinesinin yekpare yapısına kitlenin derininden filizlenen öğeleri sürekli dahil etmektir. [Demokratik merkezîyetçilik] «organik»tir, çünkü, tarihsel gerçekliğin kendisini gösterdiği organik yol olan, hareketi hesaba katar ve bürokraside mekanik bir biçimde katılaşp kalmaz ve aynı zamanda görelî olarak kararlı ve kalıcı olanı ya da öngörülmesi kolay bir yönde hareket edeni, vb. dikkate alır. Devletteki bu kararlılık ögesi, tıpkı partilerin yaşamında daha dar bir ölçekte olduğu gibi, yönetici grubun merkezindeki çekirdeğin organik gelişmesinde ifadesini bulur. Devlet [yaşamında] bürokratik merkezîyetçiliğin hakim olması, her ne kadar temel egemen çıkarlara (örneğin, aşırı korumacı sistemlerde ekonomik liberalizme karşı mücadele eden çıkarlar) denk düşse de, karşıt güçlerin oluşumunu denetleyip ve hatta engelleyip kendi bencil ayrıcalıklarını sürdürmeye yönelik dar bir klik halini alan, yönetici grubun doyma noktasına ulaştığını gösterir. Toplumsal bakımdan alt grupları temsil eden partilerde kararlılık ögesi, ayrıcalıklı gruplara değil de, ilerici, [üstelik] akraba ve mütefrik olsalar da türdeş olmayan ve tereddütlü başka güçlere oranla organik bir biçimde ilerici öğelere hegemonya sağlamak için gereklidir.

Her halükârda vurgulayarak belirtmek gerekir ki bürokratik merkezîyetçiliğin sağlıksız belirtileri, tabandaki girişim ve sorumluluk eksikliğinden, başka bir deyişle, egemen yerel grupla (İtalyan Birliğinin ilk on yıllarındaki Piemontecilik olgusu)² türdeş olsalar bile, güçlerin siyasal ikelliğinden ileri gelmiştir. Benzer durumların uluslararası kuruluşlarda (Milletler Cemiyeti) meydana gelmesi aşırı derecede zararlı ve tehlikeli olabilir.

Demokratik merkezîyetçilik, birçok farklı oluşuma imkân veren, esnek bir formül sunmaktadır; zorunluluklara göre yorumlandığı ve bunlara uydurulduğu sürece yaşamını sürdürür. Demokratik merkezîyetçilik, görünürdeki çeşitlilik içinde özdeş olanın ve görünürdeki yeknesaklık içinde tersine farklı ve hatta karşıt olanın eleştirel bir biçimde araştırılması ile mümkündür. [Bu] örgütlenme ve ilişkilendirme, uscu, tündengelimci, soyut, yani has entellektüellere (ya da has eşeklere) özgü bir sürecin sonucu değildir, tersine pratik, «tümevarımcı» ve deneysel bir zorunluluğun varoluş belirtisi olmasıdır. Ulusal ve yerel gerçekliğin içinden «uluslararası» öge ile «bölünmez» ögeyi ayırdetmek için gösterilen sürekli çaba aslında somut siyasal eylem, tarihsel ilerlemeyi meydana getiren tek etkinliktir. Bu çaba kuramla pratik, entellektüel katmanlarla halk kitleleri, yönetenlerle, yönetilenler arasında organik bir birliği gerektirir. Birlik ve federasyon formülleri bu bakış açısından anlamlarının büyük bir bölümünü kaybederler ama, buna karşın, bürokratik anlayışta zehirlerini saklamaya devam ederler. Bu anlayış bakımından sonuçta birlik değil de, yü-

zeyi sakin ve «dilsiz», durgun bir bataklık ve federasyon değil de «patates çuvalı», yani aralarında ilinti olmayan tek tek «birim»lerin mekanik bitişikliği söz konusudur.³ [1933 - 34 : 1. yazım 1932].

(2) İtalyan Birliğinden sonra Piemonte kurumlarının toptancı bir tutumla bütün İtalyan eyaletlerine aktarılıp yaygınlaştırılması.

(3) Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'inde Marx şöyle yazmıştı : «Köylü ailelerin her biri, hemen hemen tamamıyla kendi kendisine yeter, tükettiğinin en büyük bölümünü doğrudan doğruya kendisi üretir, böylece geçim araçlarını, toplumla bir değiş-tokuştan çok doğa ile yaptığı değişim yoluyla sağlar. Tarla, köylü, ailesi; onun yanında bir başka tarla, bir başka köylü ve bir başka aile. Bu ailelerden belli bir miktarı bir köy meydana getirir, belli bir miktar köy de bir idarî birimi oluşturur. Böylece, Fransız ulusunun büyük kitlesi, aynı cinsten büyüklüklerin basit bir toplamı ile, hemen hemen patates dolu bir çuvalın bir çuval patates meydana getirmesi gibi, aynı biçimden oluşmuştur». (çev. Sevim Belli, *Marx/Engels Seçme Yapıtlar I*, Sol Yayınları, Ankara, 1976, s. 576).

SABİT ORANLAR TEOREMİ

Bu teorem, örgüt bilimine (yönetim makinesinin, demografik bileşimin, vb. incelenmesi) ve hatta genel siyasete (durumların, güç ilişkilerinin çözümlenmesinde, entellektüeller sorununda, vb.) ilişkin birçok usavurmanın daha belirgin bir düzenlilik içinde [olması] ve daha açık kılınması için yararlı bir biçimde kullanılabilir. Tabii, sabit oranlar teoremine her başvuruda, bunun şematik ve mecazî bir değeri olduğu hatırlanmalıdır. Yani bu teorem, insan topluluklarındaki niteliğe ilişkin öge (ya da topluluğu tek tek meydana getirenlerin teknik ve zihinsel yeteneği) ağır basan bir işleve sahip olduğundan ve matematik olarak ölçülemeyeceğinden, mekanik bir biçimde uygulanamaz. Bu yüzden denilebilir ki her insan topluluğu kendine özgü, *optimum* bir sabit oranlar ilkesine sahiptir.

Özellikle örgüt bilimi yararlı bir biçimde bu teoreme başvurabilir ve bu [imkân] ordu konusunda açıkça ortadadır. Gerçekten her toplum biçimi kendine özgü bir ordu türüne ve her ordu türü de kendine özgü ve üs-

telik farklı kuvvet ve uzmanlaşmış sınıflar bakımından değişen bir sabit oranlar ilkesine sahiptir. Erler, rütbeli erler, astsubaylar, subaylar, üstsubaylar, kurmaylar, Genel Kurmay, vb. arasında belirli bir oran söz konusudur. Farklı kuvvetler arasında bir orandan söz edilebileceği gibi uzman sınıflar arasında da, vb. bir oran vardır. Her bir parçadaki her değişiklik, bütün bakımından yeni bir dengenin gerekliliğini gündeme getirir, vb.

Teoremin siyasal olarak partilere, sendikalara, fabrikalara uygulandığını görmek mümkün olduğu gibi her toplumsal grubun kendi kültür, düşüncede bağımsızlık, girişim ruhu, sorumluluk anlayışı ve en az gelişmiş ve en kenarda kalmış üyelerinin disiplin düzeyine göre değişen kendine özgü bir sabit oranlar yasasına sahip olduğu izlenebilir.

Sabit oranlar yasası Pantaleoni tarafından, *Pür İktisadın İlkeleri* adlı kitabında¹ şöyle özetlenmiş bulunmaktadır: «...Maddeler kimyasal olarak ancak sabit oranlar içinde birleşir ve, belli nicelikte olan, başka öğelerle bileşim için gerekli niceliği aşan her nicelikteki öge *boşta* kalır; var olan başka öğelerin niceliğine oranla bir öğenin niceliği eksikse, bileşim, başkalarınınkine göre *daha az niceliğe* sahip bulunan öğenin yeterli olduğu ölçüde oluşur». Bir «hareketin» ya da bir düşünme eğiliminin nasıl parti, yani yönetme erkinin kullanımı [ölçüsünde], başka bir deyişle, sahip olduğu (kendi içinde geliştirdiği) farklı düzeylerdeki yöneticiler ve bu yöneticilerin kazandığı belli yetenekler ölçüsünde nasıl etkin siyasal güç haline geldiğini kavramak için bu yasadan mecazî anlamıyla yararlanılabilir. (Bazı nesnel koşulların varlığı

(1) Maffeo Pantaleoni, *Principi di economia pura*, Milano, 1931, s. 112.

anlamında) bazı öncüllerin tarihsel «otomatizm»i partiler ve yetenekli kimselerce siyasal bakımdan mümkün kılınır; bu kimselerin yokluğu ya da (niceliksel ve niteliksel bakımdan) yetersizliği bizzat «otomatizm»i etkisizleştirir (demek ki otomatizm değildir artık): öncüller soyut bir biçimde söz konusudur ama sonuçlar gerçekleşmez, çünkü insan etmeni noksandır. Öyleyse denilebilir ki partiler yetenekli yöneticiler oluşturmak göreviyle yüz yüzedir; partiler, belirli bir toplumsal grubun (her toplumsal gruptaki üyelerin ne sayıda olduğunu belirlemek mümkün olduğuna göre, grup «belirli» bir nicelik oluşturur) eklenmesi ve çalkantılı bir karışıklıktan organik olarak hazırlıklı bir partiye dönüşmesi için gerekli yöneticileri, seçen, geliştiren, sayıya artıran kitle işlevidir. Aynı düzeyde ya da farklı düzeylerde (örneğin Hitler öncesi Almanya'sında: Cumhurbaşkanı, *Reichstag*, Länder dietleri, belediye meclisleri ve giderek daha aşağı düzeyde, fabrika komiteleri için) ardarda yapılan seçimlerde bir parti, aldığı oy sayısı bakımından, görünürde garip ve keyfi bir biçimde en çokla en az arasında gidip geliyorsa, bundan parti kadrolarının hem nicelik hem nitelik bakımından ya da (nisbî olarak) nitelik değil nicelik bakımından yahut nicelik değil nitelik bakımından yetersiz oldukları çıkarılabilir. Yerel seçimlerde çok oy ancak siyasal önemi büyük olan seçimlerde [görelî olarak] daha az oy alan bir parti merkezi yönetiminde kesinlikle nitelikçe yetersizdir: çok ya da hiç olmazsa yeterli sayıda genç kadrolara sahiptir ama, o ülkeye ve ülkenin dünyadaki konumuna uygun bir kurmay grubundan yoksundur [1933-34: 1. yazım 1932].

SOSYOLOJİ VE SİYASET BİLİMİ

Sosyolojinin yükselişi, siyaset bilimi ve sanatı anlayışının XIX. yüzyılda (daha doğrusu, evrimci ve pozitivist öğretilerin bu yüzyılın ikinci yarısında yükselişiyle) gerçekleşen gerilemesiyle ilintilidir. Sosyolojide gerçek öneme sahip olan her şey siyaset biliminden başka bir şey değildir. «Siyaset», parlamento içi siyasetle ya da kişisel klik siyasetiyle eşanlamlı hale gelmiş bulunmaktaydı. Anayasa ve parlamentolarla bir «doğal» «evrim» dönemine girilmiş olduğuna, toplumun, ussal oldukları için, kendi kesin temellerini bulmuş olduğuna, vb. kanaat getirme[ydi bu]. Ve, işte bak, toplum artık doğal bilimlerin yöntemiyle incelenebilirdi. Bu türden görüşlerin sonucu, Devlet kavramının gücünden yitirmesi [oluyordu]. Siyaset bilimi Devlet bilimi anlamına geliyorsa eğer ve eğer Devlet, yönetici sınıfın, yalnızca [içinde] zor kullanımını meşru kıldığı ve sürdürdüğü değil de, yönetilenlerin aktif onayına da ulaşmayı başardığı, pratik ve teorik etkinliklerin tüm bir bileşiyse, sosyolojinin gerçek sorunlarının, siyaset bilimi so-

runlarından başka bir şey olmadığı açıktır. [Sosyoloji sorunlarından] bir kalıntı varsa, bu, yalancı yani boş[una vakit harcatacak] bir kalıntıdan başka bir şey olamaz. Demek ki *Popüler Elkitabı*'nın yazarının¹ yüz-yüze kaldığı sorun, praxis felsefesine oranla siyaset biliminin ne gibi bir yeri olduğunu belirlemek sorunuydu. [Sorun] bu ikisi arasında (savunulması imkânsız ya da ancak en kaba pozitivism açısından savunulabilecek) bir tıpkılık var mıdır ya da siyaset bilimi, daha kapsamlı bir dünya kavrayışından çıkarsanabilecek görgül ya da pratik ilkelerin bütünü müdür yoksa yakıştırma felsefe mi ya da bu felsefe, siyaset biliminin yarattığı kavram yahut genel kategorilerin yalnızca bir bilimi midir, vb. [sorunudur].

İnsanın tarihsel olarak belirlenmiş bir insan; yani bazı koşullar altında, belirli bir toplumsal bütünlük ya da toplumsal ilişkiler içinde gelişmiş ve yaşayan bir insan olarak kavranılmamasının mümkün olmadığı doğrusu eğer, sosyoloji yalnız bu koşulların ve bunların gelişimini düzenleyen yasaların incelenmesi olarak kabul edilebilir mi? Bizzat insanların irade ve girişimi inceleme dışı tutulamayacağından bu kavrayış hatalı olmalıdır. Bizzat «bilim»in ne olduğu sorun olarak ortaya konulmalıdır. İnsanları değiştirdiği, onları daha önce olduklarından farklı kıldığından ötürü bizzat bilim «siyasal faaliyet» ve siyasal düşünce değil midir? Her şey «siyaset»se eğer, usanç verici ve aynı şeyi yineleyici yavan sözlere bulaşmamak için, geleneksel olarak adına siyaset «felsefesi» denen siyasetle, dar anlamıyla adına siyaset

(1) Bukharin'in tam adıyla *Tarihsel Maddeciliğin Kuramı: Marksist Sosyoloji Popüler Elkitabı*. Hapısane sansürü nedeniyle Gramsci yazarın adından söz etmemiş, kitabın adını da kısaltmıştır.

bilimi denen bilime denk düşen siyaseti yeni kavramlara başvurarak birbirinden ayırmak gerekir. Bilim daha önce bilinmeyen gerçeğin «bulunması»ysa eğer, bu gerçek bir bakıma aşkın bir gerçek olarak kavranmamakta mıydı? Ve «bilinmeyen» ve dolayısıyla aşkın olan bir şeyin hâlâ var olduğu düşünülmemekte midir?. Bilim kavramı «yaratma» iken, bu yüzden «siyaset» anlamını kazanmaz mı? Bütün sorun yaratmanın «keyfi» ya da ussal olup olmadığıyla, yani, yaşama ilişkin kavrayışlarını genişletmeleri ve aynı yaşamı daha üstün kılmaları (geliştirmeleri) bakımından, insanlara «yararlı» olup olmadığıyla ilgilidir.² [1930-32].

(2) *Popüler Elkitabı* ve eki *Kuram ve Pratik*'le ilintili olarak Armando Carlini'nin felsefi incelemesine (*Nuova Antologia — Yeni Antoloji*, 16 Mart 1933) bakılmalıdır. Buradan bir İngilizin (galiba Wittaker) formüle ettiği şu eşitlik çıkmaktadır: «Kuram: pratik = pür matematik: uygulamalı matematik». (*Yazarın dipnotu*).

[Sir Edmund Whittaker (1873-1956) fizikçi ve matematikçi].

TEMSİLİ REJİMLERDE SAYI VE NİTELİK

Devlet organlarını oluşturuca seçim sistemine karşı tekrar tekrar yöneltilen en bayağı basma kalıp sözlerden biri de şudur: [seçimde] «sayı en yüksek yasadır» ve «Devletin siyasal gidişini belirleme bakımından, yazı yazma bilen (ya da bazı ülkelerde, okuma yazma bile bilmeyen) herhangi bir ahmağın düşünceleri tamamı tamamına, kendi en olumlu çabalarını Devlete ve ulusa hasreden bir kimsenin düşünceleri kadar değerlidir»¹ vb. Ama gerçekte ne sayının «en yüksek yasa» ne de her seçmenin görüşlerinin ağırlığının «tastamam» birbirine eşit olmasının hiç bir biçimde doğru olmadığı ortadadır. Bu durumda da sayılar basit tarafından araçsal birer değerdir: bir ölçü ve bir oran sağlarlar, o kadar. Öyleyse ne ölçülmektedir? Ölçülen bütünüyle, az sayıda bireyin, aktif azınlıkların, seçkinlerin, öncülerin, vb. düşüncele-

(1) Burada yansıtılardan (Mario Silva, *Critica Fascista — Faşist Eleştiri*, 15 Ağustos 1932), bazıları daha hoş ve güzel çok sayıda ifade vardır ama içerikleri hep aynıdır. (Yazarın dipnotu).

rinin yayılma ve inandırma yetenek ve etkenliği, bir başka deyişle adı geçenlerin ussallığı, tarihselliği ve somut işlevselliğidir. Bu, tek tek bireylerin görüşlerinin ağırlığının «tümü tamamına» eşit olmasının doğru olmadığı anlamına gelir. Düşünce ve görüşler her bireyin beyninde kendiliğinden «oluşmaz». Bunların bir oluşma, aydınlatma, yayılma, inandırma merkezine sahip olmuş olmaları söz konusudur: bir birey grubu, hatta tek bir birey bu düşünce ve görüşleri geliştirmiş ve gerçekliği siyasal kalıp içinde sunmuş bulunmaktadır. «Oyların» sayılması, uzun bir sürecin son merasimidir ve bu süreç içinde en önemli ağırlık özellikle (böyle oldukları sürece) «en olumlu çabalarını Devlete ve ulusa hasreden»lere aittir. Ağırlık sahibi bireylerin bu varsayılan grubu, sahip olduğu sonsuz maddi güce karşın, çoğunluğun onayına ulaşmamış olduğu takdirde ya yetersiz ya da, ulusal iradeyi herhangi bir yöne değil de belirli bir yöne çekmekte ki etkileri yadsınmayacak, «ulusal» çıkarları temsil edemez sayılacaktır. «Maalesef» herkes kendi «kısmi» çıkarını ulusal çıkarla karıştırmaya ve dolayısıyla hükmi verecek olan «sayı yasası»nı «korkunç», vb. bulma eğilimindedir; tabii bir kararnameyle seçkinler arasına girmek en iyisidir. Demek oluyor ki sorun, zihinsel yetenek bakımından «çok»a sahip olanın kendini en sonuncu cehilin düzeyine düşürülmüş hissetmesi sorunu değil, tersine kendini pek marifetli zanneden bir kimsenin «sokaktaki adam»ın elinden, Devlet yaşamının yürüyüşü bakımından, sahip olduğu karar verme yetkisinin o hemen hiç gibisinden son kırıntısını da çekip almak istemesi sorunudur.

Bu bayağı iddialar, parlamenter rejime yönelik (seçkinli kökenli değil de oligarşik kökenli) eleştiriden (sayısal onayın tarihsel ussallığının, zenginliğin etkisiyle

sistematik olarak tahrif edilmesi yanı sıra parlamenter rejimin eleştirilmemesi gariptir) hareketle, parlamento-ya da yer vermeyen ve biçimsel demokrasinin kurallarına göre biçimlendirilmemiş, her türden temsili sisteme yaygınlaştırılmıştır. Üstelik bu iddiaları tam doğru da değildir. Bu başka türden rejimlerde onaylama oy verme anında sonuçlanmış olamaz, [söz konusu olan] tam tersi[dir].² Onaylamanın sürekli bir etkinlik olduğu varsayılır; o kadar ki onaylayıp onaylamama durumunda olanlar Devletin «memurları» ve seçimler de, bir bakıma *self-government*'le —kendi kendini yönetmeyle— (farklı düzeylerde de olsa) ilintilendirilebilecek, belli bir türden Devlet memurlarının bir tür gönüllü askere kaydı olarak kabul edilebilir. Seçimler genel ve belli belirsiz programlara bağlı olarak değil de somut ve dolaysız çalışma programlarına dayanılarak yapıldığından, onayını oyuyla veren bir kimse de [programların] gerçekleşmesi için kendini herhangi bir basit ve tüzel vatandaştan daha çok davasına adar, yani etkin ve sorumlu çalışmanın bir öncüsü olur. Geniş kitleler söz konusu olduğunda girişimdeki «iradilik» ögesi başka türlü harekete getirilemez ve, bu kitleler özelliği olmayan vatandaşlardan değil de nitelikli üretici vatandaşlardan meydana geliyorsa, oyun ispatlayacağı şeyin önemi anlaşılır.³ [1933 - 34].

«Toplumsal çözümleri için maddi öncülleri olmayan

(2) Seçmenlerin seçilenleri sürekli denetledikleri sovyet sistemine imada bulunuluyor.

(3) Genel toplumsal ve siyasal ilişkiler, [örneğin] seçilmiş memurlarla kariyer memurları arasındaki ilişki değiştiğiçe farklılaşan seçim sistemindeki başka farklılıkları vurgulayarak bu gözlemler daha geniş ve daha organik bir biçimde geliştirilebilir. (Yazarın dipnotu).

sorunları kendi önüne koymayacağı»na⁴ ilişkin önermeye gelince, bu önermenin dolaysız olarak ortaya çıkartacağı sorun, kollektif bir iradenin oluşturulması sorunudur. Önermenin ne anlama geldiğini eleştirel bir biçimde çözümlemek, bütünüyle kalıcı kollektif iradelerin nasıl oluştuğunu ve bu gibi iradelerin ne gibi somut dolaylı ve dolaysız ereklere, yani ne gibi kollektif bir eylem çizgisini amaç edindiklerini incelemeyi gerektirir. Sorun, kısa ya da uzun soluklu gelişme süreçleri sorunu olup, bu süreçlerde ansızın yapay «patlama»lar olsa bile pek ender olur. Yapay «patlamalar» gerçekleşmiş olabilir, daha yakından incelendiğinde bunların yapıcı olmaktan daha çok yıkıcı oldukları görülebilecektir. Bunlar, doğal ve kendiliğinden bir gelişmenin önündeki mekanik ve dış engelleri ortadan kaldırır. Bu konuda Sicilya Akşamları⁵ bir örnek olarak kabul edilebilir.

Tarihsel bir kollektif hareket, tüm moleküler evreleri çözümlenerek somut bir biçimde incelenebilir. Ne var ki adı geçen türden bir çözümlemeye, konuyu işleyişi hantallaştırabileceğinden çoğu kez başvurulmaz, tersine başat bir grup ya da kişiliğin çevresinde oluşmuş bulunan düşünce akımları ele alınır. Sorun, çağımızda parti ya da [birbirine] yakın partiler koalisyonu terimleriyle dile getirilen sorundur: bir parti oluşturmaya nasıl

(4) Bkz. yukarıda «Pasif Devrim Kavramı» Bölümü 1. dipnot.

(5) 31 Mart 1282'de Palermo halkı Charles d'Anjou yönetimine karşı ayaklanmıştı. Sicilya Akşamları adıyla anılan bu ayaklanma hızla Sicilya adasına yayılmış ve bir aydan kısa bir sürede Fransızlar adadan kovulmuştu. Taht daha sonra Frederick d'Aragon'a sunulmuştu. Ayaklanmanın nedeni halkın memnuniyetsizliği olduğu kadar, soylular arasındaki Aragon sülalesi yanlılarının planlarıdır da; gerçekten bunlardan Giovanni da Procida (1210-1282) ayaklanma başarıya ulaştıktan sonra Kraliğin baş nazırı olmuştur.

girişilir, partinin örgütlü gücü ve toplumdaki etkisi nasıl geliştirilir, vb. Söz konusu olan her ufak ayrıntısını güdecek bir çözümleme gerektiren, moleküler, aşırı ince bir süreçtir. Bu süreci belgelemek için sonsuz sayıda kitap, risale, dergi ve gazete makalesi, çok kez tekrarlanmış sözlü konuşma ve tartışmalar gerekir ki bunların oluşturduğu koskoca toplam, belirli bir homojenlik düzeyindeki kolektif iradenin içinden doğduğu çabayı dile getirir. [Belirli homojenlik düzeyiyse], tarihsel olayın gerçekleştiği zaman ve coğrafi yerde eşgüdümlü ve eşzamanlı bir eyleme ulaşmak için gerekli ve yeterli olan homojenlik düzeyidir.

Kollektif iradelerin içinde olduğu tarihsel süreçlerin başlangıç evresindeki ütopyalarla karışık ve usçu ideolojilerin önemine [gelince]: ütopyalar olsun soyut usçuluk olsun, bunlar, ardarda gelen deneyimlerin birikiminden yararlanılarak tarih boyunca geliştirilmiş, eski dünya görüşleriyle aynı öneme sahiptir. Asıl önemli olan, bu gibi ideolojik bir karmaşanın, yeni tarihsel evrenin ilk temsilcilerince eleştiriye konu edilmiş olmasıdır. Ancak bu eleştiriyledir ki, eski ideolojilere ait öğelerin sahip oldukları göreceli ağırlıklarında bir farklılaşma ve değişme mümkün olur: [daha önce] ikincil ve bağımlı ya da hatta raslantısal olan şimdi [artık] asıl kabul edilir ve bu, yeni bir ideolojik ve doktriner bütünün çekirdeği olur. Önceki kolektif irade bu öğeleri çerçevesinde bağımlı olanların toplumsal olarak gelişmeleri için, karşıt öğelerine ayırır, vb.

Büyük halk kitlelerinin standartlaştırılmasıyla (iletişim olanakları, gazeteler, büyük kentler, vb.) ilintili tarihsel evre olarak partili rejimin ortaya çıkmasından sonra, moleküler süreçler geçmişe oranla daha hızlı olur, vb. [1931-32].

«KOLLEKTİF İNSAN» YA DA «TOPLUMSAL KONFORMİZM» SORUNU

Yeni ve daha üstün uygarlık biçimleri yaratmak, en geniş halk kitlelerinin ahlak ve «uygarlığı»nı, üretimin ekonomik mekanizmasının sürekli gelişmesinin gündeme getirdiği zorunluluklara uydurmak ve dolayısıyla fizik olarak da yeni insanlık tiplerini geliştirmek ereğine yönelik olan Devletin eğitici ve biçimlendirici rolü söz konusudur. Ama tek tek bireyler nasıl kolektif insanda özdeşleşmeyi başaracak ve [bunun yanı sıra] nasıl onay ve işbirlikleri sağlanarak, zorunluluk ve zorlama nasıl «özgürlük» haline getirilerek, tek tek bireylere eğitim baskısı uygulanacaktır? [Sorun] «hukuk» sorunudur; hukuk kavramı, bugün, «yaptırım»sız ve zorunlu «ödev»siz işleyen ama bunun yanı sıra kolektif bir baskı uygulayan ve geleneklerin, düşünme ve eylem biçimlerinin, ahlakın, vb. gelişmesinde nesnel sonuçlar elde eden sivil toplum alanına ilişkin ve «hukuksal bakımdan yansız» formülüyle belirlenen etkinlikleri de içermek üzere genişletilmelidir.

1789'dan Thermidor'a kadarki Jakoben deneyimlerin bilimsel bir biçimde geliştirilmiş ifadesi olarak 1848'den önce ortaya çıkan ve adına «sürekli devrim» denen siyasal kavrama [gelince, bu kavramı dile getiren] formül, büyük kitle partileriyle büyük ekonomik sendikaların daha söz konusu olmadığı ve toplumun, böyle demek gerekirse, birçok bakımdan akışkan olduğu tarihsel bir döneme özgüdür. [Dönemin özelliklerine bakılırsa] kırsal alanın geri kalmışlığı ve siyasal güç ile Devlet erkini az sayıda ve hatta tek bir kentin (Fransa bakımından Paris) nerdeyse tam tekelinde bulunması; görece olarak az gelişmiş Devlet makinası ve Devlet etkinlikleri bakımından sivil toplumun daha özerk olması; askerî güçlerle ulusal askerî hizmetlere ilişkin özgün bir sistem; dünya piyasasındaki ekonomik ilişkiler bakımından ulusal ekonomilerin daha özerk olması, vb. [söz konusudur]. 1870'den sonraki dönemde, Avrupa sömürgeciliğinin yayılmasıyla, bütün bu öğeler değişmiş, Devletin iç ve uluslararası örgütsel ilişkileri daha karmaşıklaşıp yığınlaşmış ve 1848'lerin «sürekli devrim» formülü geliştirilip, siyaset bilimi çerçevesinde «sivil hegemonya» formülüyle aşılmış bulunmaktadır. Askerî sanatta olan siyaset sanatında da olmaktadır : yayılma savaşı giderek mevzi savaşı niteliklerini kazanmaktadır; denilebilir ki bir Devlet barış zamanında inceden inceye ve teknik bakımdan savaşa hazırlandığından ki savaşı kazanmaktadır. Hem Devlet örgütlenmeleri hem de sivil yaşamdaki birleşmelerin bir bütünü olan çağdaş demokrasilerin kitlesel yapıları, siyaset sanatı bakımından, mevzi savaşı cephelelerinin kalıcı istihkâmlarıyla «siper»lerini meydana getirmektedir : [bunlar] önceleri tüm savaşı oluşturan [yayılmaya ilişkin] hareket ögesinin sadece «kısmî» bir nitelik kazanmasını gerektirmektedir, vb.

Sorun, çağdaş Devletlerin değil de başka yerlerde aşılmış ve zamanını geçirmiş biçimlerin hâlâ varlığını sürdürdüğü, geri kalmış ülkelerin ve sömürgelerin sorunudur. (Malagadi - Croce tartışmasından hareket ederek ortaya konulabilecek) ideolojilerin değerine ilişkin sorunda —Croce'nin «tutku»ya karşı ileri sürülebilecek, Sorelci «mitos» hakkındaki görüşleriyle birlikte— bir siyaset bilimi yapısında incelenmelidir. [1933 - 34].

DEVLETİN EKONOMİK AÇIDAN KORPORATİF EVRESİ

Guicciardini Machiavelli'yle karşılaştırıldığında siyaset biliminde geriye atılan bir adımı simgeler. Guicciardini'nin aşırı «kötümserliği» yalnız bu anlamı taşır. Guicciardini bütünüyle İtalyanlığı ağır basan bir siyaset düşüncesine gerilemişken, Machiavelli Avrupalı bir düşünceye erişmiş bulunmaktaydı. İtalyan deneyimini (o dönemde uluslararası) Avrupa deneyiminde aştığı hesaba katılmazsa, Machiavelli kavranılmaz: Avrupa deneyimi olmasaydı onun «iradesi» «ütopyacı» olurdu. İşte bu nedenledir ki her iki düşünürdeki «insan doğası» kavrayışı farklılaşmaktadır. Machiavelli'nin «insan doğası» «Avrupa insanı»nı içermektedir ve bu insan Fransa'da olsun İspanya'da olsun, mutlak monarşide çözülmüş olan, feodal evreyi etken bir biçimde aşmış bulunmaktadır. Demek oluyor ki İtalya'da üniter bir mutlak monarşinin oluşmasını engelleyen, «insan doğası» değil de iradenin üstesinden gelebileceği geçici koşullar olmaktadır. Machiavelli insanları ve onların hareketlerinin nedenle-

rini ele aldığında «kötümser»dir (daha doğrusu «gerçekçi»dir); [oysa] Guicciardini kötümser değil, şüpheci ve dar görüşlüdür. Paolo Treves,¹ Guicciardini ve Machiavelli hakkındaki yargılarında birçok yanlışlığa düşmektedir; «siyaset»le «diplomasi» ayrımını iyi yapamamaktadır ve hatalı değerlendirmelerinin nedeni de tastamam buradadır. Gerçekten de siyasetteki irade ögesi diplomasiye oranla çok daha büyük bir öneme sahip bulunmaktadır. Diplomasi, farklı Devletlerin siyasetlerinin çarpışmasından ileri gelen durumları onaylar ve sürdürmeye eğilim gösterir; ancak mecazî anlamında ya da felsefi gelenek (tüm insan faaliyeti yaratıcıdır) bakımından yaratıcıdır. Uluslararası ilişkiler, içindeki her tekil Devlet ögesinin gayet sınırlı bir biçimde etkileyebileceği, bir güç dengesiyle ilintilidir: örneğin, Floransa kendi kendisini güçlendirerek etkili olabilirdi, ama bu güçlenme İtalya ve Avrupa dengesinde bizzat kendi konumunu iyileştirmiş olsaydı bile, doğaldır ki aynı denge bütününe altüst edecek bir niteliğe ulaşmış olarak düşünülmezdi. İşte bunun içindir ki diplomat, bizzat meslekten ileri gelen yaradılışı dolayısıyla, şüphecilığe ve tutucu dar görüşlülüğe yönelir.

Bir Devletin iç ilişkilerinde durum [diplomasiyle] karşılaştırılamayacak kadar merkezi girişimden, Machiavelli'nin anladığı anlamda, bir buyurma iradesinden yadır. Guicciardini hakkında De Sanctis tarafından varılan yargı, Treves'in düşündüğünden çok daha gerçekçidir. Tarihsel ve bilimsel olarak daha doğru olan bu yargıya ulaşmada niçin De Sanctis'in Treves'den daha

(1) Bkz. *Nuova Rivista Storica* (Yeni Tarih Dergisi)'daki «Il realismo politico di Francesco Guicciardini» (Francesco Guicciardini'nin Siyasal Gerçekçiliği) adlı makalesi, Kasım-Aralık 1930. (Yazarın dipnotu).

iyi hazırlıklı olduğu sorulmaya değer. De Sanctis İtalyan siyaset tarihinin yaratıcı bir momentine, yalnızca gelişmeyi ve yeniden örgütlenmeyi mümkün kılmadığı düşünülen (Guicciardini türünde siyasal şüphecilik) geleneksel güçlerin hesabını yapmayan ama yeni ve özgün güçleri harekete geçirmeye yönelik ve yalnızca içerden yeni bir Devleti kurma sanatında değil de, diplomasinin meslekten gelen ve alışılmış yöntemlerini (Covour'la) eskiterek, uluslararası ilişkilere egemen olmak bakımından içindeki bütün gizil olanaklarını göstermiş olan, irade etkinliğinin bir momentine katılmış bulunuyordu. Kültürel atmosfer, siyaset bilim ve sanatının daha kapsayıcı bir biçimde, gerçekçi olarak kavranması için hazırdu. Ama bu atmosfer söz konusu bile olmasaydı De Sanctis için Machiavelli'yi kavramak mümkün olacaktı mı? Tarihsel moment tarafından belirlenen atmosfer, De Sanctis'in denemelerini, konuyu daha cana yakın ve dokunaklı, bilimsel sergilemesini sanat açısından daha canlı ve gönül çekici kılan, duygusal bir coşkuyla zenginleştirmektedir; ne var ki siyaset biliminin mantıksal içeriği daha kötü tutuculuk dönemleri bakımından da düşünülebilir. Kaldı ki bizzat tutuculuk da iradenin birşeyler kuran bir eylemi değil midir? Koruma eylemi iradi bir eylem değil midir? O halde niçin Machiavelli'nin iradesi «ütopyacı», niçin varolanı korumak, geleneksel dengeyi rahatsız edip altüst edebilecek yeni güçlerin ortaya çıkmasını ve örgütlenmesini engellemek isteyen bir kimsenin iradesi ütopyacı değil de devrimci olmalıydı? Siyaset bilimi «irade» ögesini dıştalar ve belirli bir iradenin uygulandığı amacı hesaba katmaz. «Ütopyacı» nitelemesi genel olarak siyasal iradeye özgü değil, aracı amaçla ilintilendiremeyen tikel iradelere özgüdür. Bu son türden iradelerse irade bile değil, saçma istek, özenti, rüya, vb.'dir.

Guicciardini'nin şüpheciliğinin (etkin, gerçekçi, siyasetçilerde aklın, iradenin iyimserliğiyle birleşebilecek, kötümserliği değil) farklı kökenleri söz konusudur: 1) diplomat alışkanlığı, yani, diplomatın özel kanılarına yabancı (kendi hükümet ya da prensinin siyasal nitelikli) bir iradeyi kabullenmesini gerektiren, bağımlı, alt, yürütücü -bürokratik etkinliğe ilişkin bir alışkanlık (açıktır ki diplomat, kendi kanılarına denk düştüğü kadarıyla adı geçen iradeyi kendisininmiş gibi hissedebilir, ama hissedemiyebilir de: olay, diplomasinin zorunlu olarak bir meslek haline gelmiş olmasının, bu sonucu yani diplomatın değişebilen hükümlerinin siyasetinden soyutlanmış olabilmesi sonucunu doğurmuş bulunmasıdır, vb.), dolayısıyla şüphecilik ve bilimsel tartışmalarda bilim dışı önyargılar; 2) genel İtalyan siyasal çerçevesinde, tutucu olan, Guicciardini'nin asıl kanıları ki bunlardan hareketle kendi görüşlerini, kendi siyasal konumunu, vb. kuramlaştırmış bulunmaktadır.

Guicciardini'nin yazıları siyaset bilimine ilişkin olmaktan çok zamanının gündeme getirdiği örneklerdir; bu da De Sanctis'in yargısıdır. Tıpkı Paolo Treves'in yazdıklarının siyaset bilimi tarihine ilişkin denemeler değil de zamanının gündeme getirdiği metinler olmaları gibi. [1930 - 32].

HEGEMONYA (SİVİL TOPLUM) VE KUVVETLER AYRIMI

Kuvvetler ayrımı¹ [bunun] gerçekleşmesi için yapılan bütün tartışmalar ve ortaya çıkmasıyla doğan tüm doktriner hukuk kuralları, belirli bir tarihsel dönemin sivil toplumu ile siyasal toplumu arasındaki mücadele- nin sonucudur. Bu dönemde, bazı entellektüel kategori- lerinin (özellikle Devletin dolaysız hizmetinde bulunan sivil ve askerî bürokrasi) hâlâ eski egemen sınıflara pek bağlı olmaları olgusunca belirlenen, belli bir sınıflararası kararsız denge söz konusudur. Başka bir deyişle, toplu- mun içinde, Croce'nin «Kiliseyle Devlet arasında süre- ğen çekişme» diye adlandırdığı, olay gerçekleşmektedir:

(1) Doktrin, gözlemlediği İngiliz burjuva siyasal sisteminden hareketle, Montesquieu tarafından *Kanunların Ruhu* adlı kitabında geliştirilmiştir. İngiltere'de yürütme, yasama ve yargı işlevleri birbirlerinden bağımsızca yerine getiriliyordu. Amerikan anayasası ve bunu örnek alan başka anaya- salar bu ilkedен esinlenmiştir.

bu çekişmede (aslında sivil toplumun giderek önemini kaybeden bir ögesi olmakla beraber) Kilisenin sivil top- lumun bütününe, Devletinse belli bir gelişme evresini, belirli bir durumu kalıcı bir biçimde kemikleştirecek her türlü çabayı temsil ettiği kabul edilmektedir. Bu doğrul- tuda (Kilisenin, Devletin bütünleyici bir bölümü, yani, Kilisece temsil edilen «sivil toplum» parçasının desteği- le tekeline daha iyi sürdürmek için Kiliseyle birleşen, be- lirli bir ayrıcalıklı grubun tekeline aldığı siyasal toplu- mun bütünleyici bir bölümü olması durumunda) bizzat Kilise Devlete dönüşebilir ve çekişme de bir yanda laik ve laikleştirici sivil toplumla öte yanda Devlet - Kilise arasında gerçekleşebilir.

Kuvvetler ayrımının asıl önemi siyasal ve ekonomik liberalizm bakımındandır. Güçlü ve zayıf yanlarıyla tüm liberal ideoloji kuvvetler ayrımı ilkesiyle özetlenebilir ve liberalizmin zayıflığının kaynağı da işte böylece ken- dini belli eder: [kaynak] bürokrasidir yani zorlayıcı gü- cünü kullanan ve belli bir noktada kast haline dönüşen yönetici personelin kemikleşmesidir. İşte bu yüzden ki halkın bütün makamlara seçimle gelinmesine ilişkin talebi [söz konusu olur]; talep hem aşırı bir liberalizmle hem de aynı zamanda bizzat liberalizmin çözülüp dağıl- masıyla (devamlı Kurucu Meclis ilkesi, vb.; Cumhuri- yetlerde Devlet Başkanının belirli sürelerle seçilmesi hal- kın bu esaslı talebine aldatıcı bir doyum sağlar) ilinti- lidir.

Kuvvetlerin farklılaşmasında Devletin birliğine ge- lince, Parlamento sivil toplumla daha yakından bağlan- tılıdır, hükümetle parlamento arasındaki yargı kuvveti yazılı yasaların (hükümete karşı bile olabilecek) devam- lılığını simgeler. Doğaldır ki her üç kuvvet de aynı za- manda siyasal hegemonyanın birer organıdır ama farklı

ölçülerde : 1) Parlamento; 2) Yargı; 3) Hükümet. Adale-
tin uygulanmasındaki kusurların halkda özellikle ne gi-
bi yaman izlenimler yarattığı belirtilmelidir; hegemonya
makinesi bu alanda pek duyarlıdır; buna polisin ve hü-
kümetin keyfi eylemleri de eklenebilir. [1930-32].

HUKUK ANLAYIŞI

Özünde yeniliklerden yana olması gereken bir hukuk anlayışına, öteden beri varolan hiç bir doktrinde (hatta, adına pozitif denen okulun öğretisinde ve özellikle Ferri'nin öğretisinde) bütünsel olarak raslamak mümkün değildir. Her Devlet belirli bir tür uygarlık ve vatandaş (ve dolayısıyla belirli bir türde birlikte yaşayış ve bireysel ilişkiler) yaratmak ve bunları sürdürmek, bazı gelenek ve tavırları ortadan kaldırmak ve başkalarını yaygınlaştırmak eğilimindeyse eğer, (okul ve başka kurum ve etkinliklerin yanısıra) hukuk bu ereğin aracı olacaktır. Hukukun ereğe uygun ve üstün düzeyde etken ve olumlu sonuçlar meydana getiriçi olması için geliştirilmesi gerekecektir.

Hukuk anlayışının her türden aşkın ve mutlak ka-
hıttan, pratikte her türlü ahlâkçı bağnazlıktan arındı-

-
- (1) Enrico Ferri (1856-1929) Ceza Hukuku uzmanı ve siyasetçidir. Siyaset yaşamına sosyalist olarak (1900-1905 arasında *Avanti!* — *Il terro!* dergisinin editörlüğünü yapmıştır) başlamış 1922'deyse faşist saflara geçmiştir. İtalyan kriminolojisinin kurucusudur. Ceza kuramının ana fikri, cezalandırmanın bir alıkoyucu, yıldırıcı etmen olduğuna ilişkindir.

rılması gereklidir; ama [bu yapılırken] Devletin (terim insanı anlamına indirgenirse) «cezalandırmadığı» ama yalnızca toplumsal bakımdan «tehlikeli durumlar»la mücadele ettiği görüş açısından sanırım ki hareket edilemez. Bütünüyle yeni bir uygarlık türü ya da düzeyi yaratmak eğiliminde olduğundan, Devletin gerçekte «eğitici» niteliğiyle kavranılması gereklidir. Aslında ekonomik güçleri etkilemek üzere davranılması, ekonomik üretim mekanizmasının yeniden örgütlenmesi ve geliştirilmesi, yapının yenileştirilmesi olgusundan, üst-yapı olaylarının kendi başlarına, kendiliğinden gelişmesiyle başbaşa, rasgele ve düzensiz filizlenmeye bırakılmaları gerektiği sonucu çıkartılmamalıdır. Devlet bu alanda da, bir «ussallaştırma», hızlandırma ve Taylorizasyon² aracıdır. İçinde belirli bir yaşam biçiminin «mümkün» olduğuna ve «kriminal eylem ya da ihmal»in karşılığında yalnızca bir genel tehlikelilik yargısı değil de ahlâksal nitelikleri olan bir ceza yaptırımını söz konusu olması gerektiğine ilişkin koşulların yaratılmış olmasından ötürü, Devlet belirli bir plâna göre hareket eder, zorlar, teşvik eder, özendirir ve «cezalandırır». Hukuk Devletçe gerçekleştirilen uygarlaşmaya ilişkin tüm olumlu etkinliklerin bastırıcı ve olumsuz yanını oluşturur. [Oysa] hukuk anlayışına bireylerin, grupların «ödüllendirici» etkinlikleri de sokulmalıdır. Tıpkı kriminal davranışların (özgün yöntemlerle, bir yaptırım olarak «kamu oyu»nun karışımını sağlayarak) cezalandırıldığı gibi, övmeğe değer, saygın davranışlar ödüllendirilir. [1933-34 : 1. yazım 1931-32].

SIYASET VE ANAYASA HUKUKU

16 Aralık 1929 tarihli «Nuova Antologia» (Yeni Antoloji)'de M. Azzalini diye birisinin *La politica, scienza ed arte di Stato* (Devlet Siyaseti, Bilimi ve Sanatı) başlıklı kısa bir notu yayınlanmış bulunuyor. Bu not, aralarında bilimsel şematizmin de debelenip durduğu, öğeleri sergilemek bakımından ilginç olabilir.

Azzalini yazısına, «Devlet içinde siyasetin yaygınlığını sınırlaması»nın Machiavelli'ye «pek göz kamaştırıcı» bir ün sağladığını ileri sürmekle başlıyor. Azzalini'nin ne demek istediğini anlamak kolay değil; Prens'in III. bölümünden şu cümleyi aktarıyor : «Rouen kardinali bana İtalyanların savaştan anlamadıklarını söylediğinde ben de ona Fransızların Devletten anlamadıklarını söyleyerek cevap verdim» ve «bundan dolayı» Machiavelli tarafından «siyasetin bilim olarak ve Devlet bilimi olarak anlaşılmış olacağı ve bunun da ona ün sağladığı, v.b.»na ilişkin iddiasını tek bu alıntıya dayandırıyor («siyaset» yerine «Devlet bilimi» terimi, doğru modern anlamıyla, Machiavelli'den önce yalnızca Marsilio da Pa-

(2) Bir Amerikan mühendisi ve aynı zamanda işletmelerde «bilimsel yönetim»in öncüsü olan Frederick Taylor'un (1856-1915) adını anımsatmak üzere Gramsci tarafından bu terim kullanılmıştır.

dova' tarafından kullanılmış olmalıdır). Azzalini yeterince hafif ve yüzeyseldir. Rouen kardinaline ilişkin anekdot, bağlamından kopartıldığında hiçbir anlama gelmez. Bağlamı içindeyse bilimsel tümdengelimlere uygun olmayan bir anlam kazanır : açıktır ki şaka karışık güzel bir söz, kendiliğinden gelen bir karşılıktan öteye bir şey değildir. Rouen kardinali İtalyanların savaştan anlamadıklarını ileri sürmüştür; karşılık olarak verdiği cevapta Machiavelli Fransızların Devletten anlamadıklarını söyler, çünkü aksi takdirde [Fransızlar], Fransız Devletinin çıkarlarına aykırı bir tutumla, Papaya İtalya'da kendi iktidarını genişletmek olanağını tanımazlardı. Machiavelli Fransızların Devletten anlamadıklarını düşünmekten çok uzaktı, çünkü tam tersine monarşinin (XI. Louis) Fransa'yı üniter bir Devlet olarak birleştirme yöntemini takdir ediyor, Fransız Devletinin etkinliklerini İtalya bakımından bir karşılaştırma ögesi olarak kullanıyordu. Rouen kardinaliyle yaptığı konuşması «siyaset bilimi» değil de eylem halinde «siyaset»tir; çünkü, kendi görüşüne göre, Papanın güçlenmesi Fransız «dış siyasetine» zararlı idiyse, İtalyan iç siyaseti bakımından daha da zararlıydı.

İşin acayip yanı, bu gibi ilintisiz alıntıdan hareket eden Azzalini'nin şu biçimde devam etmesidir : «bu bilimin Devleti incelediği ileri sürülmesine karşın, [bu bilim hakkında] incelenen nesnenin nasıl inceleneceğine

(1). Marsilio da Padova (1275-1342) *Defensor Pacis* (Barışın Savunucusu) adlı yapıtın yazarıdır. Kuzey İtalya'da durmak nedir bilmeyen savaşların nedenini Papalığın dünyevi taleplerinde görmüş ve Kilisenin Devlete bağımlı kılınması düşüncesini ileri sürmüştür. Kilisenin gücünün genel olarak kısıtlanmasından yanadır ve Luther gibi, Reform düşüncülerini etkilemiştir.

ilişkin bir ölçüt belirtilmediğinden, bütünüyle kesin olmayan (!) bir tanım (!?) verilmektedir. Genel olarak bütün hukuk bilimleri ve özel olarak kamu hukuku dolaylı ya da dolaysız biçimde Devletle ilintili olduğundan ke-sinsizlik mutlaktır».

Machiavelli'yle ilişkisi kurulduğunda bütün bunlar ne anlama gelir? Hiç bir anlama değil ama daha da noksan bir anlama gelir : zihin karışıklığı. Machiavelli «dolaysız siyasal eylem» kitapları yazmıştır [ama], bütün işlev ve bütün öğeleriyle hazır kurulmuş bir Devlet özleminin dile getirildiği bir tek ütopya [bile] yazmamıştır. Var olanı ele alması ve eleştirmesi sırasında, her ne kadar sistematik bir biçimde değil de özlü söz biçiminde sunulmuş olsalar da, genel kavramları ve özgün bir dünya görüşünü dile getirmiş bulunmaktadır. [Bu özgün dünya görüşü], (metafizik anlamında) aşkın ya da içkin öğelere itibar etmediğinden, tersine kendi tarihsel zorunluluklarınca harekete geçerek gerçeği işleyen ve değiştiren insanın somut eyleminde bütünüyle temelini bulduğundan, «praxis felsefesi» ya da «yeni hümanizma» olarak da adlandırılabilir. Azzalini'nin inanır gibi gözüktüğü, Machiavelli'de «anayasa hukuku»nun hesaba katılmadığı noktası doğru değildir. Çünkü Machiavelli'nin bütün yazdıklarında anayasa hukukuna ilişkin genel ilkeler dağınık bir biçimde bulunmaktadır ve hatta bizzat Machiavelli oldukça açık bir biçimde yasanın, [başka bir deyişle] erdemli vatandaşların keyfilikle yüzyüze kalmadan güvenli bir biçimde uyarak yaşayacakları değişmez ilkelerin üstünlüğü gereğini dile getirmektedir. Aslında Machiavelli'nin haklı olarak yaptığı, her şeyi siyasetle, yani insanları yönetme, kalıcı onaylamayı sağlama ve dolayısıyla «büyük Devletler»i kurma sanatıyla yeniden ilintilendirmektir. (Unutmamak ge-

rekir ki Machiaveli'ye göre ne Komün ne Cumhuriyet ve ne de komünal *Signoria*² birer Devletti; gerçekten bunların, özerk bir uluslararası siyasete olanak verecek bir askeri güce dayanak sağlayacak, ne geniş toprakları ve ne de nüfusları söz konusuydu. Machiaveli'ye göre, Papalığın bulunduğu İtalya'da Devlet -dışı bir durum sürmekteydi ve bu durum, dinin artık, kendi laik egemenliğinde bulunmayan halkların iç yaşamlarına, Devletlere özgü olmayan ve dolayısıyla rahat vermez ve yıkıcı çıkarlar uğruna karışan, Papanın İtalya'da güçlü devletlerin oluşumunu engelleyici politikası değil de, Devletin bir «politikası» olma durumuna gelmesine kadar sürecekti).

Başka bir yerde belirtmiş bulunduğum noktanın doğrulanması Machiaveli'de bulunabilir: İtalyan orta çağ burjuvazisi, Papa, rahipler sınıfı ve hatta laik aydınlar (hümanistler) tarafından temsil edilen orta çağ kozmopolit anlayışından bütünüyle kurtulabilemediği, başka bir deyişle, özerk bir Devlet kuramayıp, feodal ve kozmopolit orta çağ çerçevesi içinde çakılıp kaldığı için, korporatif evreden siyasal evreye geçmesini bilememiştir.

Azzalini şöyle yazıyor: «iki bilimin nesnesinin geçici tıpkılığını [ne demekse?] (*) açıklamak için Ulpianus'

(2) *Signoria* şehirlerdeki ileri gelenlerin oluşturduğu eşraf kurulumudur. XIV. yüzyılda İtalyan şehirlerindeki «komün» demokrasisinin yerini almıştır. Ancak *signoria*'lar daha sonra, çoğu kez olduğu gibi, egemen ailelerin sülale kurmalarına yol açan bir geçiş evresidir. Bu sülaleler XV. yüzyılda Papanın ya da İmparatorun eliyle meşru kılınmış ve *Principato* (yani prenslik rejimi) adını almışlardır.

(*) Köşeli ayraç Gramsci'nindir.

un³ tek tanımı, daha da iyisi *Digestum* (*Yasalar Derlemesi*)'unda getirdiği örnekleri yeter. '*Ius publicum ad statum rei (publicae) romanae spectat. - Publicum ius, in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus consistit*'.⁴ Demek oluyor ki kamu hukuku ve siyaset biliminde bir nesne tıpkılığı söz konusudur ama bu tıpkılık öze ilişkin değildir, çünkü bilimlerden birinin ya da ötekinin aynı konuyla ilintili ölçütleri bütünüyle farklıdır. Gerçekten de hukuksal düzenle siyasal düzenin alanları farklıdır. Ve gerçekte ilk düzen, statik bir görüş açısından, kamusal organizmayı, belirli bir tarihsel evrimin doğal ürünü olarak ele alırken, ikincisi aynı organizmayı, dinamik bir görüş açısından, yararlı yanları ve noksanlıklarıyla değerlendirebilecek ve dolayısıyla yeni isterler ve son evrimleşmelere göre değiştirilmesi zorunlu bir ürün olarak görmektedir». Bu bakımdan denebilir ki, «hukuksal düzen, farklı kamu kurumlarını kendi gerçek varlıkları içinde inceleyip çözümlediğinden ötürü varlık bilimsel —ontolojik— ve analitik» iken, «siyasal düzen, farklı kurumları oldukları durumlarıyla değil de nasıl olmaları gerektiği bakımından, yani, hukuksal olmayan ve olmayacak, amaca uygunluk yargıları ve değerlendirme ölçütleriyle incelediğinden, deontolojik ve eleştireldir».

Ve bu ukalâ kendisinin Machiaveli'nin bir hayranı ve izleyicisi olduğu kanısındadır, keşke [öyle olsa]; ama üstüne üstlük Machiaveli'ye yetkinlik de kazandırmış bulunuyor!

(3) Ulpianus (ölümü M.S. 228) Romalı bir hukukçudur.

(4) «Kamu Hukuku, Roma Cumhuriyetinin haliyle ilgilidir. Kamu hukuku kutsal merasimler, rahipler, yetkili memurlarla ayakta durur».

«Belirtilenlerden şu sonuç çıkmaktadır: yukarıda betimlenen biçimsel tıpkılığa karşın öze ilişkin öylesine derin ve belirgin bir farklılık söz konusudur ki, belki de bu farklılık, çağdaş en büyük yazarlardan birinin dile getirdiği, anayasa hukukundan bütünüyle ayrı bir siyaset bilimi, gerçekte, Devletin örgütlenmesini deontolojik ve eleştirel ve dolayısıyla kamu hukukunun aynı öyle geliyor ki varılan yargı, yalnızca hukuksal görünüşle siyasal görünüşün çözümlemesinin bu noktada durması halinde doğrudur, ama [çözümlemeye] daha ileri gidip siyaset biliminin kendisinden başkasına özgü olmayan nihai yetki alanı belirlendiğinde [adı geçen] yargının doğruluğu söz konusu olmaktan çıkar. Siyaset bilimi, gerçekte, Devletin örgütlenmesini deontolojik ve eleştirel ve dolayısıyla kamu hukukunun aynı nesne için kullandığından farklı bir ölçütle incelemekle yetinmez, tersine, Devletlerin ortaya çıkışını, oluşumunu ve çöküşünü düzenleyen yasaları araştırarak, çerçevesini kendine özgü bir alanı [kapsamak üzere] genişletir. Böylesi bir incelemenin, genel anlamıyla (!) anlaşılan tarihe (!) ait olduğu da ileri sürülemez. Çünkü, tarihsel incelemenin nedenlerin, sonuçların, Devletlerin ortaya çıkışı ve oluşumuna egemen olan doğal yasaların karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin araştırılması olduğu kabul edilse bile, genel siyasal stratejiyi pratik olarak denetim altında tutmaya yönelik uygun araçların araştırılması siyaset biliminin katıksız alanına girecek, tarih ve dolayısıyla hukuk alanlarının dışında kalacaktır. Machiavelli'nin 'Bu prensliklerin nasıl yönetilebileceğini ve sürdürebileceğini tartışacağım' (*Prens*, II. Bölüm), diyerek özetlediği ve başaracağına dair tekrar söz verdiği işlev öylesi bir işlevdir ki, sorunun temel önemi ve tanım gereği, yalnızca siyasetin özerkliğine meşruluk kazandırmamakta ama aynı zamanda,

hiç olmazsa son belirtilen görünüş bakımından, siyasetle kamu hukuku arasında biçimsel de olan bir farklılığa olanak tanımaktadır». Ve işte bu da siyasetin özerkliğinden ne anlaşıldığının ta kendisidir!

Ama —demektedir Azzalini— bilim olmanın da ötesinde bir siyaset sanatı söz konusudur. «Yönettikleri ülkenin çıkar ve gereksinmelerine ilişkin görüşlerini kendi kişisel sezgilerinden çıkarsayan ya da çıkarsamış bulunan kimseler vardır ve bu gibileri yönetim etkinliklerinde kendi sezgilerinden [ileri gelen] görüşlerini dış dünyada gerçekleştirmiş bulunmaktadır. Bununla sezgisel ve dolayısıyla sanatsal etkinliğin Devlet adamındaki biricik ve başat etkinlik olduğunu kesinlikle söylemek istemiyoruz; belirtmek istediğimiz sadece şudur: [Devlet adamında] pratik, ekonomik ve moral etkinliklerin yanı sıra, hem sezginin öznel görünümü hem de dile getirmenin nesnel (!) görünümü altında, yukarıda belirlenmiş bulunan, kuramcı etkinlik de varlığını sürdürmelidir ve bu vazgeçilmez isterler noksan kaldığı takdirde hükümet adamı söz konusu olamayacağı gibi, bu [sonradan] edinilemez (?) yetenekçe üstün saygınlığı nitelenen Devlet adamı hiç mi hiç (!) söz konusu olmaz. Siyasal alanda da, demek oluyor ki, bilişsel kuramcı etkinliğin önde geldiği bilim adamının ötesinde sezgisel kuramcı etkinliğin başat bulunduğu sanatçı da varlığını sürdürmektedir. Bu durum siyaset sanatının eylem alanını bütünüyle tüketmemektedir; çünkü [siyaset sanatı], sezginin içsel görünüşünü yönetimdeki pratik işlevleriyle dışlaştıran, Devlet adamıyla ilintili olarak gözlemlenebilmesinin ötesinde, iktidara ilişkin eylemlerle değil de yazının sezgisinin dışı vurumunu sağlayan yapıt ve yazılar aracılığıyla kavranan, siyasal gerçekliği dış dünyada (!) gerçekleştiren yazarla ilintili olarak değerlendirilebilir. Hintli

Kamandaki'nin (İ.S. III yüzyıl), Petrarca'nın *Trattatello pei Carraresi* (Carraralılar için Küçük Deneme)'siyle, Botero'nun *Ragion di Stato* (Hikmet-i Hükümet)suyla ve bazı bakımlardan Machiavelli'nin ve Mazzini'nin yazdıkları bununla ilgilidir».

Gerçekten ...Machiavelli'ye, ama özellikle, «*Nuova Antologia*» (Yeni Antoloji) yönetmeni Tittoni'ye lâyük iyi bir çorba. Azzalini hem felsefe hem de siyaset biliminde yönünü bulmaktan aciz. Ama hilesini açığa çıkarmak ve kendi hesabına daha açık seçik kavramlara ulaşabilmek için bütün bu notları almak istedim.

Söz gelişi siyasette «sezgi»nin ve siyaset «sanat»ı deyiminin ne anlama gelebileceği konusunda karışıklıktan kurtulmak gerekmektedir. Burada Bergson'un ileri sürdüğü bazı noktaları hatırlamak gerekmektedir: «Zekâ bize yaşam (hareket halinde gerçeklik) hakkında süredurum terimleriyle bir ifadeden başka bir şey sunmamaktadır. Zekâ içine girmek yerine kendisine çektiği nesnenin mümkün olan en çok sayıda görünümünü dışardan saptayarak devamlı olarak çevrede döner. Ama bizzat yaşamın içine bizi sezgi götürecektir: sezgi derken tarafsız bir nitelik kazanmış içgüdüğü kastediyorum». «Gözümüz yaşayan varlığın yan yana bulunan ama aralarında örgütlenmemiş özelliklerini algılar. Yaşamın ereği, [yani] çizgiler içinde ilerleyen ve bunların birini ötekisine bağlayarak bunlara bir anlam kazandıran basit hareket [gözümüzden] kaçır; ve işte sanatçıdır ki, bir tür eşduyumla nesnenin içinde yerini alarak ve uzayın kendisiyle örnek arasına koyduğu engeli sezgi çabasıyla aşarak bu ereği yakalamaya yönelir. Ama şurası da bir gerçektir ki estetik sezgi bireyden başkasını yakalayamaz. «Zekâ, yalnızca kesikli [hareketi] ve hareketsizliği

açık seçik tasarımıyla içindir ki yaşamın doğal kavranılmazlığıyla nitelenir».⁵

Demek oluyor ki siyasal sezgi ile estetik ya da lirik yahut da sanatsal sezgi arasında bir farklılık [söz konusudur]: siyaset sanatından yalnızca mecaz yoluyla söz edilir. Siyasal sezgi sanatçı aracılığıyla değil de «önder» aracılığıyla dile gelir ve «sezgi»den «bireyler hakkında bilgi» değil de, görünürde birbirlerine yabancı olaylar arasında ilinti kurmadaki, işin içindeki çıkarları ayırt etmek için amaca uygun araçları akıl etmedeki, insanlardaki tutkuları harekete geçirmedeki ve bu tutumları belirli bir eyleme yönlendirmedeki eli çabukluk anlaşılmalıdır. «Önder»in «dile gelişi» (belirli bir eylemi harekete geçirme ya da engelleme, ulaşmak istenen amaca uygun ya da aykırı biçimleriyle olumlu ya da olumsuz anlamıyla) bizzat kendi «eylem»idir. Bununla beraber siyasette «önder» bir birey olabileceği gibi az ya da çok sayıda bireyden oluşan bir takım da olabilir. Bu son durumda amaçtaki birliğe, takımdaki birliktelik ve süren etkinliklerindeki tutarlılık devam ederken, zaman zaman değişebilen, bir birey ya da küçük bir iç grup veya bu küçük grup içindeki bir birey eliyle ulaşılacaktır.

Machiavelli'nin kitabında kullanıldığı biçimiyle «Prens» kavramını çağdaş siyaset diline çevirmek gerekseydi eğer, bir sıra ayrıma baş vurmak gerekirdi: «Prens» bir Devlet başkanı, bir hükümet başkanı, tersine, bir Devleti elde etmek ya da yeni bir tip Devlet kurmak isteyen bir siyasal önder de olabilirdi. Bu son anlamında «Prens» çağdaş dile «siyasal parti» olarak çevrilebilir. Bazı Dev-

(5) Henri Bergson, *Creative Evolution*, London, 1954, değişik yerler. Ayrıca bkz. yukarda «Machiavelli'deki Siyaset Üzerine Özlü Notlar» Bölümü 4. dipnot.

letlerin gerçeğinde «Devlet başkanı», başka bir deyişle, başat çıkara karşı mücadele içinde olan farklı çıkarları dengeye getiren ama mutlak olarak hiç bir çıkarı dışta bırakmayan öge, gerçekten de «siyasal parti» olmaktadır. Ne var ki bu parti, geleneksel anayasa hukukuna aykırı olarak, hukuksal bakımdan ne hüküm sürmekte ne de hükümet etmektedir; «fiili iktidar»a sahiptir, hegemonya işlevini yerine getirmekte ve dolayısıyla «sivil toplum»daki farklı çıkarları dengede tutmaktadır. Ama «sivil toplum» siyasal toplumla fiilen o denli iç içedir ki, bütün vatandaşlar [«siyasal parti»nin] aksine hüküm sürdüğü ve hükümet ettiği kanısındadırlar. Devamlı hareket halindeki bu gerçeklik üzerinde geleneksel türden bir anayasa hukuku oluşturmak olanaksızdır; olanaklı olan, yalnızca Devletin bizzat ereği bakımından sona ermesini, ortadan kalkmasını, başka bir deyişle, siyasal toplumun sivil toplum içinde yeniden erimesini dile getirip [destekleyen] bir ilkeler sistemi oluşturmaktır. [1930].

